

Oppilaiden kokemukset erilaisista koulukiusaamista
ehkäisevistä ohjelmista

”...mutta jos minua kiusataan kerron rehtorille.”

perheelle

Basten, Elina
Pro gradu -tutkielma
Rauman opettajankoulutuslaitos
Turun yliopisto
Marraskuu 2010

TURUN YLIOPISTO
Opettajankoulutuslaitos/Rauman yksikkö

BASTEN, ELINA: Oppilaiden kokemukset erilaisista koulukiusaamista
ehkäisevistä ohjelmista
”...mutta jos minua kiusataan kerron rehtorille.”

Pro gradu -tutkielma, 82 s., 1 liites.
Kasvatustiede
Marraskuu 2010

Koulukiusaaminen on aiheena ajankohtainen. Suomalainen, kiusaamisen vastainen KiVa Koulu -ohjelma on tarkoitus levittää kaikkiin maamme kouluihin ja ohjelmasta ollaan kiinnostuneita myös ulkomailla.

Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää, miten 3. ja 4. -luokkalaisten oppilaiden mukaan kiusaamistilanteet ratkaistaan heidän kouluissaan. Tutkimuksessa tarkkailtiin millä tavoin ja missä määrin KiVa Koulu -ohjelmassa mukana olleiden koululaisten kiusaamisen ratkaisutavat ovat erilaisia kuin niiden, jotka eivät ole olleet ohjelmassa mukana.

Tutkimuksen aineisto koottiin eläytymismenetelmällä keväällä 2010. Eläytymismenetelmän pohjana ovat erilaiset kehyskertomukset, jotka ohjaavat kirjoittajia. Kehyskertomukset, joita tässä tutkimuksessa oli neljä erilaista, eroavat jokainen yhdessä kohtaa toisistaan. Tällä tavoin saatiin kerättyä aineisto, joka tarkastelee samaa ilmiötä usealta eri kannalta. Tässä työssä käytettyjen kehyskertomusvariaatioiden taustalla ovat olleet eri tutkimusten mukaiset toimijat koulujen kiusaamisen vastaisessa työssä eli opettaja, oppilas itse, muut oppilaat yhdessä sekä vanhemmat. Analyysivaiheeseen saakka pääsi 85 oppilaiden kirjoittamaa tekstiä.

Tutkimusote oli kvalitatiivinen. Aineisto analysoitiin etsimällä teksteistä löytyneitä kiusaamisen ratkaisemisteemoja. Löytyneet teemat, erilaisten kehyskertomusvariaatioiden tuomia näkökulmia apuna käyttäen, ohjasivat tutkimustulokseen. Teksteistä esiin tulleita kiusaamisen ratkaisutapoja oli kaikkiaan 17. Eniten mainintoja sai kiusaamisesta kertominen jollekin koulun opettajista. Opettajan odotetaan myös oma-aloitteisesti puuttuvan kiusaamistilanteisiin ja ratkaisevan asian puhumalla. Myös oppilaiden omat mahdollisuudet vaikuttaa kiusaamiseen eli kiusatun puolustaminen ja kiusaajaan vetoaminen mainittiin varsin usein. Tutkimustulosten mukaan kiusaamistilanteiden ratkaisutavat ovat hyvin samanlaisia KiVa koulu -ohjelmaa ja koulun omia kiusaamisen vastaisia suunnitelmia käyttävissä kouluissa.

Tämän tutkimuksen tulokset vahvistivat aiempia tutkimuksia: lapsilla on, heidän omien raportointiensa perusteella, hyvin vähän omia keinoja vaikuttaa kiusaamiseen. Tämä tulos vaatii aikuisia erityisesti kouluissa ottamaan selvää keinoista, joilla kiusaamista voi ehkäistä ja ilmitulleita kiusaamistapauksia selvittää. Varhainen puuttuminen kiusaamiseen on hyvin tärkeää.

Avainsanat: koulukiusaaminen (schoolbullying), koulukiusaamisen vastaiset ohjelmat (intervention programmes), kiusaamiseen osallistumisroolit (participant roles), eläytymismenetelmä (passive/non-active role-playing)

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO	1
2 KOULUKIUSAAMISEN KUVAUS JA MÄÄRITTELY	4
2.1 Koulukiusaamisen ilmenemismuodot.....	4
2.2 Suora ja epäsuora kiusaaminen	6
2.3 Koulukiusattu.....	7
2.4 Koulukiusaaja	9
2.5 Kiusatuksi tulemisen riskitekijät ja kiusaamiseen reagoiminen	11
3 ERILAISIA KOULUKIUSAAMISEN VASTAISIA JA KOULUKIUSAAMISTA EHKÄISEVIÄ OHJELMIA	13
3.1 Koulukiusaamisen vastaiset ohjelmat.....	13
3.1.1 Lähtökohtana Bergenin tutkimus.....	14
3.1.2 Friendly Schools -ohjelma	14
3.1.3 Vaakamalli	16
3.2 Itsetuntoa ja ryhmäytymistä tukevat ohjelmat.....	17
3.2.1 Lions Quest	17
3.2.2 Askeleittain	17
3.2.3 Vertaissovittelu.....	18
3.3 Koulujen omat kiusaamisen vastaiset suunnitelmat.....	18
3.4 Kiusaamisen vastaisten ohjelmien arviointia	19
3.5 Koulukiusaamiseen puuttuminen opettajan näkökulmasta.....	22
3.6 Koulukiusaamiseen puuttuminen lain mukaan.....	23
4 KiVa KOULUN PERIAATTEET	24
4.1 KiVa Koulu.....	24
4.1.1 Kiusaamiseen liittyvien roolien kuvausta.....	25
4.1.2 KiVa Koulu kiusaamisen ratkaisutavat	27
5 TUTKIMUKSEN TAVOITE JA TUTKIMUSKYSYMYKSET	30
6 TUTKIMUKSEN SUORITTAMINEN.....	31
6.1 Tutkimusote	31
6.2 Eläytymismenetelmä tutkimusmenetelmänä.....	32

6.3	Aineiston kerääminen	35
6.4	Aineiston kuvaus ja tutkimuskoulut	37
6.4.1	Tutkimukseen osallistuneita KiVa Koulu -ohjelmaa noudattavia kouluja	39
6.4.2	Tutkimukseen osallistuneita koulun omaa kiusaamisen vastaista suunnitelmaa käyttäviä kouluja	40
6.5	Aineiston analyysi	44
6.6	Mittauksen luotettavuus.....	47
7	TULOKSET JA NIIDEN TULKINTA	50
7.1	Kiusaamistilanteiden ratkaisutavat oppilaiden kuvaamina.....	50
7.2	Opettajan rooli kiusaamistilanteiden ratkaisijana	53
7.3	Lapset kiusaamistilanteiden ratkaisijoina.....	56
7.4	Kiusaamisen ratkaisutapojen erot KiVa Koulua ja koulun omia kiusaamisen vastaisia suunnitelmia käyttävien välillä	58
7.5	Kiusaamisen ratkaisutapojen erot tutkimukseen osallistuneiden koulujen välillä	61
8	POHDINTA	67
8.1	Tulosten yhteenveto.....	67
8.2	Aineistonkeruun haasteet	70
8.3	Tutkimustuloksista koulun arkeen.....	72
	LÄHTEET	76

LIITTEET:

Liite 1. Tutkimusluvan kysyminen 3. ja 4.-luokkalaisten vanhemmilta

1 JOHDANTO

”Kuunnelkaa kaikki. Me olemme tulleet vain sanomaan tämän. Ensinnäkin teidän on annettava takaisin Possun silmälasit. Ilman niitä hän ei näe mitään. Te ette ole pelanneet rehellistä peliä...” (Golding 2007, 294.) Ralph yrittää puhua järkeä kanssaan autiolle saarelle joutuneille, sivistyneen maailman tavat unohtaneille pojille Kärpästen herra -romaanissa. Kirja kertoo monen lapsen kautta, millaista elämä on ilman totuttuja sääntöjä ja aikuisia. Yksi päähenkilöistä on kiusattu, Possuksi kutsuttu lihava, silmälasipäinen astmaatikko-poika, joka tapetaan julmasti vain päivä ennen pelastumista. (Golding 2007.)

Koulukiusaamista on tutkittu paljon. Yleensä on keskitytty vain kahteen näkökulmaan, jotka ovat ongelman eli kiusaamisen eri muotojen kuvailu tai kiusaamisen vastaisten ohjelmien arviointi (Hunter & Boyle 2002, 324). Aluksi määrittelen kiusaamisen ja sen muodot ja tarkennan *kiusaamisen vastaisen ohjelman* käsitettä. Esittelen muutamia yleisesti käytössä olevia *itsetuntemusta ja ryhmäytymistä tukevia ohjelmia* ja nostan esiin myös *koulujen omat kiusaamisen vastaiset suunnitelmat*. Tarkemmin esittelen maassamme laajassa käytössä olevan koulukiusaamisen vastaisen KiVa Koulu -ohjelman.

Lapsilla ei ole sanoja kertoa häpeän ja huonommuuden tunteistaan eivätkä he oleta saavansa apua kiusaamiseen. Kiusaamisen parhaana ennaltaehkäisyä toimii avoin puhuminen kiusaamisen erilaisista muodoista sekä lapsen rohkaiseminen aikuisen kanssa keskusteluun. (Cacciatore 2006, 129.) On mahdollista, että aikuisilla kouluissa on paljon tietoa kiusaamisesta, mutta siitä ei juuri ääneen puhuta. Lapset eivät kuitenkaan tiedä samoja asioita, kuin aikuiset ja yhä uusille oppilaille onkin kerrottava suoraan ja avoimesti kiusaamisesta. Vain näin kiusaaminen ilmiönä tulee näkyväksi lapsille. Näin ollen on edelleen tärkeää jatkaa kiusaamisen muotojen kuvailua ja kiusaamisen vastaisten ohjelmien arviointia.

Koulukiusaaminen on aiheena ollut pitkään ajankohtainen ja tulee sitä varmasti olemaan aina uusien koululaisten myötä. Nyt Jokelan ja Kauhajoen tapahtumien jälkeen koulukiusaaminen on saanut huomiota uudesta näkökulmasta. Mitä pahimmillaan voi

tapahtua, kun kiusaaja saa jatkaa, eikä kiusattu saa apua. Näin ollen koulukiusaaminen aiheena on tärkeä sekä koululaisille, kouluille että perheille. Kiusaamistutkimuksesta on hyötyä yksilön ja yhteiskunnan kannalta, koska se vaikuttaa suoraan kouluviihtyvyyteen ja -menestykseen. Koska opettajankoulutus ei anna riittävästi eväitä tämän koulutyötä ja oppimista haittaavan ongelman ratkaisemiseksi, pidän tärkeänä myös tulevaa työtäni ajatellen tutustua tähän aiheeseen. Jokaisen opettajan tulisi oppia kuuntelemaan ja katselemaan oman koulunsa oppilaita ja puuttumaan kiusaamistilanteisiin heti.

Koulukiusaamisen ennaltaehkäisy alkaa koulun aikuisten ja koko yhteisön sitä vastustavasta asenteesta. Koulu- ja luokkatason toimet kuuluvat myös ennaltaehkäisyyn piiriin. Mitä paremmin oppilaat tuntevat toisensa ja valvovia aikuisia on paikalla, sitä vähemmän kiusaamista esiintyy. Yksilötason toimenpiteet pitävät sisällään esimerkiksi keskustelut kiusaajan kanssa. Koulukiusaamisen vastaisen ohjelman pitäisi olla käytössä kaikilla koulun luokilla, jotta kaikilla olisi samat tiedot ja käytännöt esimerkiksi kiusaamistapausten selvittämiseen. Kaikkiin kiusaamistapauksiin on puututtava riittävän aikaisin ja seurattava, että kiusaaminen todella loppuu. Tärkeää on myös kiusaamisenvastaisten ohjelmien pitkäkestoinen ja systemaattinen käyttö.

Olisi tärkeää saada kiusaaminen loppumaan ennen kaikkea kiusatun ja kiusaajan takia, mutta myös koko yhteisön vuoksi. Kyse on koulusta, jossa opitaan koko elämää varten. Aikuisten on tärkeää pysyä yhtenä rintamana ja näyttää lapsille, ettei kiusaamista ja toisen alentavaa käytöstä suvaita. Koulun pitää olla turvallinen paikka jokaiselle. Esimerkin voima on suuri ja kiusaamisen vastaisuuden pitääkin näkyä teoissa, eikä vain sanoissa. Opiskelu ja oppiminen eivät onnistu huonossa ilmapiirissä ja pelossa. Lukemani kirjallisuuden perusteella avainsanoja ovat ennaltaehkäisy ja yleinen koulun asenne, jossa kiusaamista ei sallita. Tarjolla on monia selkeitä ja konkreettisia toimintamalleja kiusaamistapausten ratkaisemiseksi, ne vain pitää saada käyttöön arkipäivässä.

Opettajien ja koulun aikuisten kielteinen asenne kiusaamista kohtaan on ensiarvoisen tärkeää. KiVa Koulu ja monet muut kiusaamisen vastaiset ohjelmat kannustavat lasta tutustumaan itseensä ja löytämään oma paikkansa ryhmässä ja näin ennaltaehkäisevät kiusaamista. Oma arvo on hyvä oppia tuntemaan sekä tekemään itselleen selväksi, miten antaa itseään kohdella. Tämä on yksi tärkeä taito elämässä myöhemminkin.

Tämä tutkimus esittelee erilaisia koulukiusaamisen vastaisia ohjelmia, itsetuntoa ja ryhmäytymistä tukevia ohjelmia sekä koulun omia kiusaamisen vastaisia suunnitelmia. Tutkimusta varten kerätty aineisto näyttää, mitä lapset kertovat opettajan, yksittäisen oppilaan, muiden oppilaiden yhdessä ja vanhempien vaikutusmahdollisuuksista koulukiusaamiseen.

Tämän tutkimuksen tavoitteena on tutkia, mitä KiVa Koulu -ohjelmaa ja koulun omia kiusaamisen vastaisia suunnitelmia käyttävät oppilaat kertovat kiusaamisen ratkaisutavoista omissa kouluissaan. Tarkastelen myös sitä, ovatko kiusaamisen ratkaisutavat erilaisia KiVa Koulu -ohjelmassa mukana olleilla kuin niillä, joiden kouluissa kiusaamistapauksia ehkäistään ja ratkaistaan koulun omien suunnitelmien mukaan. Tutkin myös, eroavatko kiusaamisen ratkaisutavat toisistaan tähän tutkimukseen osallistuneiden koulujen välillä.

2 KOULUKIUSAAMISEN KUVAUS JA MÄÄRITTELY

2.1 Koulukiusaamisen ilmenemismuodot

Kiusaaminen on määritelty selkeästi. Kiusaaminen on systemaattisesti ja tietoisesti jatkuvaa toimintaa. Tarkoituksena on toista vahingoittava käyttäytyminen, joka kohdistuu yhteen ja samaan henkilöön toistuvasti. Kiusaamisen uhri on puolustuskyvytön kiusaajaan nähden. (Merrell, Gueldner, Ross & Isava 2008, 26; Olweus 1992, 14–15.) Kiusaamisen tunnusmerkistön täyttää pitkäaikainen henkinen ja/tai ruumiillinen väkivalta, jonka yksilöt tai ryhmät kohdistavat yhteen uhriin (Roland 1984,17). Toiminta on tarkoituksellista, kiusaamista ei tapahdu kiusaajan sitä tiedostamatta (Hamarus 2008, 12).

Kiusaamiseksi ei lasketa sitä, että kaksi suunnilleen samanvahvuista koululaista riitelee tai tappelee keskenään (Kämppi, Välimaa, Tynjälä, Haapasalo, Villberg & Kannas 2008, 42). Yksittäinen riita tai välienselvittely ei myöskään täytä kiusaamisen tunnusmerkkejä. Kiusaaminen on koko ryhmän sosiaalinen ongelma, koska tyypillistä on, että kiusaaminen tapahtuu ryhmässä ja perustuu sen jäsenten välisiin sosiaalisiin suhteisiin. (Höistad 2003, 79–80; Salmivalli 1998, 30–34.)

Fyysinen kiusaaminen on eri kiusaamisen tavoista helpoin huomata. Se sisältää lyömistä, potkimista ja tönimistä (Harjunkoski & Harjunkoski 1994, 18–20). Fyysisestä kiusaamisesta merkkeinä voivat olla mustelmat ja rikki menneet tavarat. Lapsen tavarat saattavat myös kadota. Tämä kiusaamisen tapa on tyypillisin ala-koulu ikäisillä pojilla. Fyysinen kiusaaminen saatetaan myös naamioda vahingoiksi, leikiksi tai urheiluksi. (Höistad 2003, 85–93.)

Fyysistä kiusaamista voi toisinaan olla vaikeaa erottaa rajusta leikistä. Yksi keino aikuiselle on seurata tapahtumia ja arvioida, onko leikki tasaväkinen. Jos lapset eivät lyö toisiaan oikeasti ja ovat leikkipainissa vuorotellen voitolla, kyse on todennäköisesti vain rajusta leikistä. Leikissä ovat yleensä mukana vain leikkiin osallistujat, kiusaamistilanteessa on aina myös yleisöä. (Salmivalli 1998, 32–33.) Jos lapsilla on

menossa kovaääninen riita, se yleensä jatkuu, vaikka aikuinen on paikalla. Kun kyse on kiusaamisesta, se lopetetaan nopeasti aikuisen lähestyessä. Tällöin kaikki osapuolet saattavat vakuuttaa, että kyse oli vain leikistä ja kiusallinen asian selvittely on vältetty. (Roland 1984, 19.)

Sanallinen kiusaaminen on uhkaamista, pilkkaamista, kuiskuttelua, juorujen levittelemistä, ahdistelua, huomauttamista vaatteista tai kiusatun tekemisistä. Sanalliseen kiusaamiseen kuuluvat myös viestien lähettäminen paperilla, puhelimella tai tietokoneella. Tällainen kiusaaminen voi pysyä pitkään piilossa ja huomaamatta. (Höistad 2003, 82–85.) Oppilaista 11,5 prosenttia kertoo tulleen kiusatuksi sanallisesti ja se on kiusaamisen muodoista yleisin (Salmivalli & Pöyhönen, julkaisematon käsikirjoitus). Sanallista kiusaamista voidaan tehostaa ilmeillä, eleillä tai tönäisyllä. Sanallisena alkanut kiusaaminen saattaa myös muuttua fyysiseksi kiusaamiseksi. (Hamarus 2006, 78–79.)

Kiusaaminen voi olla myös *hiljaista*. Ilman sanoja ja fyysisiä tekoja tapahtuva kiusaaminen voi olla ilmehtimistä tai yhden henkilön poissulkemista (Harjunkoski & Harjunkoski 1994, 18–20). Silloin kiusaaja esimerkiksi välttelee kiusattavan katsetta tai tuijottaa. Kiusaaja voi vaihtaa merkitseviä silmäyksiä jonkun kanssa, ilmeillä, huokailla tai kohdella kiusattua kuin ilmaa. Tämä kiusaamisen muoto on yleinen, mutta vaikea havaita, sillä se voi tapahtua aikuisen selän takana. (Höistad 2003, 80–82.)

Sähköinen kiusaaminen voidaan jakaa kännykkäkiusaamiseen ja nettikiusaamiseen. Kaikkiaan 94 prosenttia 6–7 -vuotiaista suomalaisista käyttää internetiä ja 87 prosentilla on oma puhelin. Määrät ovat suurempia, kuin missään muussa Euroopan maassa. (Salmivalli & Pöyhönen, julkaisematon käsikirjoitus.) Kännykkäkiusaamiseen voi liittyä pilasoittoja, loukkaavia, uhkailevia tai kiristäviä puheluita ja tekstiviestejä. Puhelinten kameroita on käytetty myös nettikiusaamiseen, esimerkiksi ottamalla kuvia kiusatusta ja laittamalla ne nettiin ilman lupaa. Nettikiusaaminen on usein julmempaa, kuin kasvokkain tapahtuva kiusaaminen. Nimettömyys suojaa kiusaajaa, eikä aikuisia ole valvomassa tilannetta. Nettikiusaaminen tavoittaa kiusatun kotoakin. Netissä on kiusaamiselle aina myös yleisöä, jota kiusaaja tarvitsee. (Hamarus 2008, 71–74.) Nettikiusaamisen muotoja ovat muun muassa asiattomien sähköpostiviestien lähettäminen sekä Chatissa tai blogeissa tapahtuva toisten arvostelu (Shariff 2008, 156).

Sähköinen kiusaaminen on harvinaisempaa muuhun kiusaamiseen verrattuna. Kaksi prosenttia oppilaista joutuu toistuvasti sähköisen kiusaamisen uhriksi. (Salmivalli & Pöyhönen, julkaisematon käsikirjoitus.)

Koulukiusaaminen voi saada myös *rasistisen* tai *seksuaalisen kiusaamisen* muotoja (Whitted & Dupper, 2005, 168). Erilaiset koulukiusaamista vastustavat ja itsetuntoa ja ryhmäytymistä tukevat ohjelmat pyrkivät puuttumaan näihin ongelmiin. Kun lapsi tuntee ja hyväksyy itsensä, hän pystyy myös paremmin puolustamaan itseään. Lapsia pitää opastaa näkemään paitsi ihmisten eroavaisuudet myös samankaltaisuus.

2.2 Suora ja epäsuora kiusaaminen

Kiusaaminen voi olla joko suoraa tai epäsuoraa. Aggressio on toimintaa, jonka tarkoituksena on vahingoittaa toista fyysisesti tai psyykkisesti. Aggressiivisessa käytöksessä suorat eli fyysiset tai verbaaliset tavat ovat enemmän poikien käyttämiä, manipulatiivinen epäsuora tapa taas tyttöjen käyttämä. Pojat siis kiusaavat yleensä heittämällä toisen pipon lumeen, tytöt taas puhumalla pahaa takanapäin. Suora kiusaaminen, töniminen, lyöminen tai muu sellainen on helpompi havaita, kuin muilla tavoin tapahtuva kiusaaminen. (Salmivalli 1998, 35–37.) Myös Pikas (1990, 183) kirjoittaa tyttöjen ja poikien erilaisesta tavasta kiusata. Pojat kiusaavat näkyvän fyysisesti, tytöt sosiaalisesti eristäen.

Ihminen tarvitsee sosiaalisia ja verbaalisia taitoja tullakseen toimeen toisten kanssa. Lapsen kehittyessä myös tapa kiusata vaihtelee. Pienet lapset, joiden verbaaliset kyvyt eivät ole vielä täysin kehittyneet, käyttävät yleensä suoraa, fyysistä aggressiota. Kun verbaaliset taidot kasvavat iän myötä, myös kiusaaminen vaihtuu suoraan sanalliseen kiusaamiseen. Sosiaalisen älykkyyden kehittyessä lapset oppivat käyttämään epäsuoraa kiusaamista, joka saattaa tapahtua muiden ihmisten välityksellä. (Björkqvist et al. 1992a; Björkqvist et al. 1992b; Österman et al. 1998, sit. Kaukiainen 2003, 19.)

Kun kiusaamisen tutkiminen aloitettiin 70 -luvulla, tutkittiin suoraa kiusaamista ja koehenkilöiksi saattoi valikoitua vain poikia. Epäsuoraa kiusaamista on alettu tutkia vasta myöhemmin ja huomiota on kiinnitetty tapauksiin, joissa joku on esimerkiksi

jätetty yksin. Epäsuorassa kiusaamisessa tarvitaan sosiaalista älykkyyttä. Se merkitsee niin hienovaraisen kiusaamisen harjoittamista, ettei ympäristö huomaa sitä heti. Tyttöjen epäsuoraan kiusaamiseen on vasta alettu kiinnittää enemmän huomiota ja siksi myös tutkittua tietoa on vähemmän. Vaikka pojat kiusaavat enemmän suoralla tavalla fyysisesti ja tytöt epäsuorasti ja hiljaisesti, molemmat sukupuolet käyttävät sanallista nimittelyä ja haukkumista. (Salmivalli 1998, 35–41.)

Tyttöjen käyttämän hienovaraisen, epäsuoran kiusaamisen annetaan monesti jatkua, koska se saatetaan naamioida jopa sosiaalisesti hyväksyttäväksi. Poikien suora toiminta tulkitaan heti huonoksi käytökseksi ja siihen puututaan. Kirjoittajat ehdottavat, että kouluissa olisi hyvä antaa miesten selvittää poikien keskinäiset kiusaamiset. Sukupuolesta johtuville eroille tulisi löytyä ymmärrystä. (Harjunkoski & Harjunkoski 1994, 26.) Suora ja epäsuora kiusaaminen ovat molemmat kiusatulle yhtä vahingollisia ja koettelevat itsetuntoa. Kiusaaminen on uhrilleen aina myös kehityksellinen riskitekijä, jollei siihen puututa ajoissa. (Salmivalli 1998, 38.)

2.3 Koulukiusattu

Jokainen joutuu joskus kiusaamiskokeilun uhriksi. Se tarkoittaa sitä, että jokainen joutuu tilanteisiin, jossa häntä kiusataan ensimmäisen kerran. Lapsen itsetunnosta ja sosiaalisista taidoista riippuu, jatkuuko se. Kiusattu eli uhri on kiusaajaansa nähden alisteisessa asemassa, eikä hän pysty puolustamaan itseään. Kiusaamisessa on aina mukana erilaisuuden kohtaaminen. Esimerkiksi luokan uusi oppilas tai ulkonäöltään poikkeava saattaa joutua kiusatuksi, mutta ei välttämättä. Kuka tahansa voi joutua kiusaamisen kohteeksi. Kiusattuja yhdistää eniten kyvyttömyys puolustaa itseään. Harjunkosken & Harjunkosken kirjassa Liisa Keltikangas-Järvinen toteaa, että kyvyttömyyttä puolustaa itseään voidaan kutsua myös herkkyydeksi, empatiaksi tai toisen huomioon ottamiseksi. Muissa yhteyksissä tätä pidetään positiivisena piirteenä. (Harjunkoski & Harjunkoski 1994, 27–34.)

Jokainen meistä on jollakin tavalla erilainen, kuin toiset. Kiusaaminen johtuu kiusaajan omista pyrkimyksistä ryhmässä. Kiusatuksi valikoituu henkilö, joka on jollakin lailla ryhmän arvostusten vastainen. Tuo asia kasvaa keksittyjen tarinoiden avulla ja pian

kiusatulla on maine, josta on vaikea päästä eroon. (Hamarus 2008, 29.) Kiusaaja luo kiusatulle oppilaalle huonon maineen, toiseuden, nimittelemällä ja perättömien juttujen levittämällä hänestä (Hamarus & Kaikkonen 2008). Uuteenkin ryhmään joutuessaan lapsen asema vakiintuu nopeasti. Ihmisestä alkuvaiheessa muodostuneella käsityksellä on taipumus pysyä. Alun perin torjuttuun lapseen suhtaudutaan jatkossakin kielteisesti, kun taas alusta asti suositun lapsen myönteinen asema ryhmässä säilyy käyttäytymisestä huolimatta. (Hymel, Wagner & Butler 1990, sit. Salmivalli 2005, 127.) Kiusatuksi joutumisessa onkin ongelmallista sen pysyvyys. Samat oppilaat joutuvat kiusatuksi vuodesta toiseen. (Kärnä, Voeten, Poskiparta & Salmivalli 2010, 262.)

Ladd ja Ladd (sit. Wei & Huang 2005, 79) toteavat, että erityisesti kiusatuiksi joutuneilla pojilla on läheiset suhteet vanhempiinsa. Kirjoittajien mukaan vanhempien liian suojeleva käytös estää lasta oppimasta itsevarmaa käytöstä ja nostaa näin riskiä joutua kiusatuksi. Kirjoittamattomien sääntöjen mukaan, erityisesti poikien pitäisi olla itsenäisiä sosiaalisissa tilanteissa. Sääntöjen vastainen käytös voi johtaa pojan kiusaamiseen. Tyttöjen kohdalla läheiselläkään lapsi-vanhempi -suhteella ei ollut merkitystä kiusatuksi joutumisen kannalta.

Kiusattu saattaa tuntea olonsa hyvin yksinäiseksi ja on mahdollista, ettei hänellä ole yhtään ystävää. Kiusatun itsetunto heikkenee ja hän alkaa pitää itseään epäonnistujana. Päälimmäisenä tunteena on häpeä. Kiusaamisen uhri häpeää sitä, ettei häntä oteta mukaan yhteisöön ja saattaa pitää kiusaamista omana syynään. Kiusaamisen tunnusmerkkeihin kuuluu myös se, ettei kiusattu pysty itse vaikuttamaan kiusaamisen loppumiseen, vaan tarvitsee aikuisen apua. (Harjunkoski & Harjunkoski 1994, 27–30.) Kun kiusaaminen tulee aikuisten tietoon, ongelmaa ei saa koskaan vähätellä. Kiusaamiseen tulee aina reagoida ja ryhtyä konkreettisiin toimiin. (Höistad 2003, 78–79.) Kiusatulle pitää viestiä, että apua tilanteeseen on saatavilla ja kiusaajalle, ettei kiusaamista hyväksytä.

Kiusatuille käy helposti niin, että kiusaamisen jatkuessa he masentuvat, eivätkä enää yritäkään puolustaa itseään. Heistä tulee vielä helpompi kohde. Lopulta kiusattu alkaa itse uskoa, että hänessä todella on jotain vikaa. Kehittyvä itsetunto hajoaa täysin ja oma minuus katoaa. Kiusattu joutuu luopumaan itsestään ja omista mielipiteistään, kavereista joita hänellä on ehkä ollut sekä oikeudesta olla ryhmänsä jäsen. (Holmberg-

Kalenius 2008, 32–44.) Kiusaaminen vaikuttaa ihmiseen hyvin kokonaisvaltaisesti. Kun lapsi kamppailee ryhmän ja itsensä hyväksymisen kanssa, opiskelu jää täysin toissijaiseksi.

On tärkeää, että kiusattu ymmärtää, ettei kiusaamisen syy ole hänessä eikä hänen erilaisuudessaan. Kiusattua kannustetaan kertomaan ääneen, miten kiusaamistilanteeseen on päädytty ja mitä kiusaaja on tehnyt. Kiusatun pitää myös kertoa, mikä tilanteessa järkyttää häntä. Asian avoimesti esittäminen saa muut pohtimaan asiaa toisen kannalta. Kiusaaminen ryhmän sisällä aiheuttaa pelkoa jokaisessa. Lapset pelkäävät esimerkiksi, että jos he eivät tue kiusaamista, heistä itsestään tulee kiusattuja. Tilanne vaatii aikuisen väliintuloa ja koko ryhmä on helpottunut, kun kiusaaminen loppuu. (Hamarus 2008, 27–33.)

2.4 Koulukiusaaja

Kiusaaja hakee valtaa ryhmässään omaa voimattomuuttaan kompensoidakseen. Hän saattaa olla itse alistettu, eikä esimerkiksi kotona sallita tunteiden näyttämistä. Näin siis kiusaaja alkaa itse kohdella toisia niin kuin häntä on kohdeltu. Kiusattua kohtaan osoitettu viha johtuu yleensä kiusaajasta itsestään. Kiusaamista tapahtuu, jotta todellisten taustalla olevien ongelmien käsittelyä ei tarvitsisi tehdä. (Höistad 2003, 64–77.) Kiusaajasta, kuten sen uhristakaan ei voida antaa tarkkaa kuvaa, vaan kiusaajia on hyvin monenlaisia. Kiusaaminen on riski myös kiusaajalle itselleen, hän saattaa omaksua itselleen väärän tavan toimia yhteisössä. (Hamarus 2008, 78.) Kiusaamiseen liittyy paljon kätkeytyjä syitä: vallanhalua, pelkoa, ryhmäpainetta tai kateutta. Henkilönä kiusaaja ei voi hyvin, vaan pyrkii muiden avulla nostamaan itsetuntoaan. Kiusaamistilanteessa kiusaajan ja koko ryhmän ongelmat tulevat selvästi näkyville. Kiusaaminen on kiusaajan tai ryhmän oireilua. (Höistad 2003, 64.)

Höistad (2003) on sitä mieltä, että kiusaajan ihmissuhdevaikeudet ovat kiusaamisen pääsyynä ja kiusaaminen vain saa ilmiänsä esimerkiksi toisen vaatteiden tai käytöksen arvostelemisena. Onkin siis arveluttavaa yrittää löytää juuri kiusaajalle tai kiusatulle sopivia piirteitä. Kiusaamisen syntyyn vaikuttaa hänen mukaansa enemmän oppilaiden kanssa olevien aikuisten asenteet. Kiusaaja ja kiusattu ovat kumpikin osin

olosuhteiden uhreja. Sekä kiusaajalla, että kiusatulla on yleensä itsetunto-ongelmia. Kiusaaja peittää epävarmuuttaan itsevarman käytöksen taakse. Kiusatulla taas on saattanut olla hyvä itsetunto, mutta se on romahtanut vasta kiusaamisen alettua. (Höistad 2003, 107–110.) Kiusaajalla saattaa olla hyvä käsitys itsestään ja sitä pitää jatkuvasti tukea kiusaamalla, jotta kiusaaja itse saa huomiota. Minäkäsitys ei perustu tosiasioihin ja se voi särkyä helposti. (Kaukiainen, Salmivalli, Lagerspetz, Tamminen, Vauras, Mäki & Poskiparta 2002, 269–278.)

Osalla kiusaajista on oppimisvaikeuksia ja he kärsivät masennuksesta, ujoudesta tai peloista. Heillä on usein myös ulkoisia oireita, kuten ylivilkkautta tai aggressiivisuutta. Lapsella, jolla on oppimisvaikeuksia, on yleensä vaikeuksia myös sosiaalisissa taidoissa. Niinpä tällainen lapsi saattaa kiusata toisia, mutta voi joutua itsekin kiusatuksi. Hän on niin sanottu kiusaajauhri. Kaukiaisen et al. tutkimuksessa oli mukana 141 viidennen luokan oppilasta, neljästä eri suomalaisesta koulusta. Heitä tutkittiin kolmella eri osa-alueella: oppimistaidoissa, minäkuvassa ja sosiaalisessa älykkyydessä. Koko 141 lapsen joukosta löytyi 28 lasta, joilla todettiin olevan oppimisvaikeuksia. Heistä 13 oli kiusaajia, 10 kiusattuja ja vain 2 kiusaajauhreja. Kiusaajat voi jakaa kahteen osaan: heillä on puutteita sosiaalisissa taidoissa tai sitten he ovat niissä hyvin taitavia. (Kaukiainen et al. 2002, 269–278.)

Kun luokassa tapahtuu kiusaamista, taustalla voi olla hyvin monenlaisia motiiveja kiusaamiseen. Varsinainen pääkiusaaja voi käyttää apureita, jotka hoitavat kiusaamisen hänen puolestaan. Tämä aiheuttaa hämmennystä luokassa ja kiusaajat ja apurit saavat näin peitettyä esimerkiksi osaamattomuutensa jossakin aineessa. (Roland 1984, 73–78.)

Salmivallin ja Willför-Nymanin (2007, 83) mukaan kiusaajalla on kaksi syytä kiusata toisia: hän sekä hakee valtaa, että suojelee itseään. Kiusaaminen on yhteisöllinen ilmiö, jossa kiusaaja hakee itselleen valtaa ja asemaa ryhmässä. Kiusaaminen on väline vallan saavuttamiseen. (Hamarus 2008, 29.) Kiusatut haluavat olla suosittuja ja arvostettuja luokkakaveriensa keskuudessa. He hakevat huomiota kiusaamalla toisia. (Salmivalli & Willför-Nyman 2007, 81.) Saadakseen itselleen ryhmältä sen mitä haluaa, kiusaaja on usein sosiaalisesti lahjakas. Hän kiusaa heikompiä päästäkseen omaan tavoitteeseensa. (Salmivalli, Kärnä & Poskiparta 2009b, artikkelin sivuja ei saatavilla.)

Eräiden tutkimusten mukaan kiusaaja on yleensä fyysisesti ikätovereitaan suurempi, etenkin ensimmäisillä luokilla. Heillä on puutteita kognitiivisissa ja sosiaalisissa taidoissa sekä empatiakyvyssä. Kiusaajan vanhemmat eivät ole kyenneet antamaan hyvää mallia esimerkiksi ristiriitatilanteiden ratkaisussa, jolloin lapsi käyttää väkivaltaa saadakseen tahtonsa lävitse. Karikatyyrimäisenä ja toisaalta tosiasioihin perustuvana kiusaajahahmona mainitaan Nelson Muntz Simpsonit -sarjasta. (Merrell et al. 2008, 27.)

Myös kiusaajat hyötyvät kiusaamisen vastaisista ohjelmista. Koulukiusaamiseen puuttuminen ehkäisee myöhempiä vakavamman väkivallan muotoja. Tutkimuksen mukaan 60 prosentilla niistä pojista, jotka olivat kiusanneet muita yläkouluiässä, oli ainakin yksi tuomio 24 ikävuoteen mennessä. Vain 10 prosentilla niistä pojista, jotka eivät olleet koulukiusaajia, oli rikosrekisteri myöhemmin. (Olweus 1991, sit. Whitted & Dupper 2005, 168.) Koulukiusaajat joutuvat herkemmin väkivallan uhriksi tai tekevät sitä itse (Wei & Huang 2005, 73).

Koulukiusaajan, kuten kiusatunkin selkeä määrittelyminen on vaikeaa, koska kiusaajia on monenlaisia. Tavalliset, hyvistä kodeista olevat lapset saattavat kiusata muita, samoin kuin ne, joilla on ongelmia eri elämänalueilla. Tässä työssä en ole käsitellyt kiusaamista lääketieteen näkökulmasta. Kiusaaminen voi kuitenkin johtua myös psyykkisestä sairaudesta ja mahdollisesta kyvyttömyydestä tuntea sääliä uhria kohtaan.

2.5 Kiusatuksi tulemisen riskitekijät ja kiusaamiseen reagoiminen

Se kenestä tulee kiusattu, ei ole yksiselitteistä. Yleensä kuitenkin jollakin tavalla erilainen tai poikkeava käytös, pukeutuminen tai liikkuminen saa joutumaan silmätikuksi. Lapset saattavat kokea, että esimerkiksi erikoisesti pukeutuva lapsi on itse vastuussa erilaisuudestaan ja häntä aletaan kiusata. Vammaista lasta taas ei välttämättä automaattisesti kiusata juuri hänen vammansa takia, koska siihen ei lapsi ole voinut itse vaikuttaa. Kiusatuilla lapsilla on yhteisiä piirteitä, mutta se on enemmän seurausta kiusatuksi joutumisesta, kuin syy kiusatuksi tulemiseen. (Salmivalli 1998, 85.) Kärnän, Voetenin, Poskiparran ja Salmivallin (2010) tutkimuksessa kiusatuksi joutumiselle löytyi kaksi yksilötason riskitekijää: sosiaalinen ahdistuneisuus ja ikätoverien torjunta (kpl 4.1.1).

Eurooppalaisissa, kanadalaisissa ja amerikkalaisissa tutkimuksissa on saatu tuloksia lähinnä siitä, mitä oppilaat tietävät kiusaamisen vastaisista ohjelmista ja mitä he aikovat tehdä, jos heitä kiusataan. Se mitä oppilaat varsinaisesti tekivät kiusaamistilanteissa, jäi vaille vastausta. (Merrell et al. 2008, 30, 39.)

Suomalaisessa tutkimuksessa oppilaiden reagointiin kiusaamistilanteessa on löydetty vastauksia jo 1996. Kiusaamisen uhriksi jouduttuaan lapsilla on erilaisia tapoja reagoida kiusaamiseen. Tavat menevät osin päällekkäin, mutta ne voidaan jakaa kolmeen päätyyppiin, jotka ovat: avuttomuus, välinpitämättömyys ja vasta-aggressio. Pääsääntöisesti tytöt reagoivat avuttomuudella tai välinpitämättömyydellä ja pojat puolustamalla itseään suoraan tai epäsuorasti tai olemalla välinpitämättömiä. Avuttomuus ja vasta-aggressio tytöillä ja vasta-aggressio pojilla sai kiusaamisen alkamaan tai jatkumaan. Näennäisen välinpitämätön käytös kiusatulta taas vähentää tai lopettaa kiusaamisen. Edellä mainitut kolme ominaisuutta ovat oppilaan ulospäin näkyviä tapoja toimia silloin, kun häntä itseään kiusataan. Oppilaan subjektiivinen kokemus toiminnan takana voi olla toisenlainen. Välinpitämättömästi käyttäytyvä oppilas on yhtä pahoillaan kiusaamisestaan, kuin muutkin uhriksi joutuvat, hän ei vain halua kaikkien näkevän sitä. (Salmivalli, Karhunen & Lagerspetz 1996, 99–109.)

Tutkimustulos on ristiriitainen sen kanssa, että lapsia yleensä opetetaan puolustamaan itseään. Ratkaisevaa onkin, miten se tehdään ja miten ryhmän muut jäsenet ovat mukana, esimerkiksi puolustamassa kiusattua. Aikuisen tarve lapsen elämässä on selkeä, lapset eivät pysty ratkaisemaan kiusaamistapauksia keskenään. Voidaan olettaa, että edellä mainitun tutkimuksen tulos osoittaa myös tietoisien lasten itsetunnon ja -tuntemuksen kehittämisen tarpeen. Jos lapsi itse tietää, miten haluaa itseään kohdeltavan ja häneltä löytyy myös keinoja ensimmäisessä kiusaamistilanteessa toimimiseen, kiusaaminen todennäköisesti loppuu lyhyeen.

3 ERILAISIA KOULUKIUSAAMISEN VASTAISIA JA KOULUKIUSAAMISTA EHKÄISEVIÄ OHJELMIA

3.1 Koulukiusaamisen vastaiset ohjelmat

Koulukiusaamisen vastaisten ohjelmien päätavoitteena on vähentää kiusaamista tai poistaa se kokonaan sekä estää uusien ongelmien kehittyminen. Lisäksi tavoitteina pidetään parempien toverisuhteiden luomista ja koulun ilmapiirin kehittämistä sellaiseksi, että oppilaiden on mahdollista tulla toimeen keskenään. (Olweus 1992, 61.)

Koulukiusaamisen vastaisissa ohjelmissa on otettu mukaan erilaiset tasot, jotka kertovat ohjelman laajuudesta: koulu-, luokkahuone- ja yksilötasot. Tämän eri tasot huomioon ottavan näkökulman mukaan ennaltaehkäisevät toimet pitää kohdistaa koko kouluun, ei vain kiusaajiin ja kiusattuihin. (Smith et al. 2004, sit. Kärnä, Voeten, Little, Poskiparta, Kaljonen & Salmivalli, painossa.) Toimiva kiusaamisen vastainen ohjelma voi muuttaa koulun kulttuurin ja ilmapiirin (Whitted & Dupper 2005, 167). Koulukiusaamisen vastaiset ohjelmat pyrkivät vaikuttamaan yksittäisten oppilaiden itsetuntemuksen kehitykseen, luokan ryhmytymiseen ja koko koulun kiusaamisen vastaisen asenteen kehittämiseen.

Koulukiusaamisen vastaisia ohjelmia on kehitetty useita. Osa ohjelmista on osoittautunut toimivammaksi, kuin toiset. Muissa maissa erilaisista ohjelmista on jo pidempi kokemus, kun taas ensimmäinen suomalainen kiusaamisen vastainen ohjelma, KiVa Koulu on ensimmäisiä vuosia laajassa käytössä. Koulukiusaamista on tutkittu noin 40 vuotta ja sinä aikana käsitys koko ilmiöstä on muuttunut. Nykyisin käytössä olevat ohjelmat pohjautuvat tutkimustietoon ja niitä kehitellään edelleen. KiVa Koulu, kuten monet muutkin menestyvät kiusaamisen vastaiset ohjelmat ovat koko koulun ohjelmia.

3.1.1 Lähtökohtana Bergenin tutkimus

Monet koko koulu yhteisöä koskevat kiusaamisen vastaiset ohjelmat ovat saaneet alkunsa ensimmäisestä Bergenin tutkimuksesta, joka tehtiin Norjassa 1983–1985. Ohjelman kehittämiseen osallistui myös alan pioneeritutkija Dan Olweus. Tutkimukseen osallistui 2 500 4.–7.-luokan oppilasta. Ohjelma on jaettu *koulun tason toimenpiteisiin*, johon kuuluu esimerkiksi kiusaamistilanteen alkukartoitus, *luokkatason toimenpiteisiin*, johon kuuluvat muun muassa luokan omien sääntöjen laadinta ja yhteistyötaitojen opettelu sekä *yksilötason toimenpiteisiin*. Yksilötason toimenpiteinä ohjelma kehitti vakavat keskustelut kiusaajien kanssa, sivusta kiusaamista seuranneet oppilaat valjastettiin tukemaan kiusattua ja kiusaamisen vastaista asiaa tukevaa oheismateriaalia, kuten vanhempien vihkosen ja videokasetin. (Olweus 1992, 60, 97.) Olweus otti kiusaamisen vastaiseen toimintaan mukaan koko koulun ja kokeili uudenlaisia keinoja puuttua kiusaamiseen. Vakavat keskustelut kiusaajan ja kiusatun kanssa, luokkakeskustelut ja henkilökunnan tapaamiset aiheeseen liittyen, ovat lähtöisin häneltä. (Olweus 1991, sit. Kärnä et al., painossa.)

Eri maissa on käytössä kuhunkin kulttuuriin sopivaksi kehiteltyjä kiusaamisen vastaisia ohjelmia. Ohjelmissa on yhteneväisiä piirteitä ja ensimmäisen Bergenin tutkimuksen hyväksi havaitut menetelmät on otettu käyttöön. Myös KiVa Koulu -ohjelma pohjautuu edellä mainituille ajatuksille. Tässä työssä olen halunnut tuoda tarkemmin esiin Australiassa käytetyn Friendly Schools -projektin. Ohjelmaa käsitelleessä tutkimuksessa tulee esille useita kohtia, joista voi tunnistaa menestyvän koko koulun kiusaamisen vastaisen ohjelman.

3.1.2 Friendly Schools -ohjelma

Friendly Schools -ohjelma kehitettiin tilanteessa, jossa joka kuudes oppilas kertoi tulevaisuuden kiusatuksi joka viikko ja koulun henkilökunta oli epävarma, mitä voisi tehdä ehkäistäkseen kiusaamista. Ohjelma on kehitetty Curtinin yliopistossa, Australiassa. Eri tutkimusten pohjalta koottiin menestyvien koulukiusaamista vastustavien ohjelmien pääperiaatteet yhteen. Menestyvät ohjelmat sisältävät toimet luokkahuoneessa ja opetussuunnitelmassa, koulun ilmapiiriin, koulun ja kodin yhteistyön, opiskelijapalvelut

ja fyysisen ympäristön. Friendly Schools on koko koulun ohjelma. Tutkimuksen tavoitteena oli koulukiusaamisen vähentäminen, mutta ohjelma paransi myös koulun mahdollisuuksia puuttua kiusaamiseen sekä voimautti opettajia, vanhempia ja oppilaita selviytymään paremmin kiusaamistilanteissa. (Cross, Hall, Hamilton, Pintabona & Erceg 2004, 187–188.)

Friendly Schools -tutkimuksessa päätutkimuskohteena olivat kahden vuoden ajan 2000–2001 4 -luokkalaiset (8–9 -vuotiaat), heidän vanhempansa ja opettajansa. Kouluista valittiin myös toimikunnat, joihin saivat liittyä asiasta kiinnostuneet opettajat ja vanhemmat. Tutkimukseen oli valittu kaikkiaan 29, eri sosiaaliluokkiin kuuluvaa koulua. Näistä kouluista 15:ssä toteutettiin koulukiusaamisen vastaista ohjelmaa ja 14 koulua toimi kontrollikouluina. Mukana oli kaikkiaan 91 neljännen luokan opettajaa, 2 068 neljännen luokan oppilasta ja heidän vanhempansa sekä 174 toimikunnan jäsentä eri kouluista. (Cross et al. 2004, 188–190.)

Koulut, joissa ohjelmaa toteutettiin, kuten kontrollikoulutkin vastasivat kiusaamisen yleisyyttä ja tapoja koskevaan kyselyyn ennen ja jälkeen tutkimuksen. Friendly Schools -ohjelmaa toteutettiin kolmella tasolla. Koko koulun tasolla kokeiltiin muun muassa ikätoverien kiusaamisen vastaista asennetta, jotta kiusaaja lopettaisi kiusaamisen sekä Pikasin 1980-luvulla kehittämää yhteisen huolen menetelmää kiusaamistapausten käsittelyssä. Perheet saivat tutkimuksen aikana kotiin kirjeitä, joissa neuvottiin esimerkiksi miten toimia, jos oma lapsi joutuu kiusatuksi tai on kiusaaja. Oppilaat, jotka tutkimuksen alkaessa olivat neljäsluokkalaisia ja sen loppuessa viidennellä, osallistuivat noin kahdeksan tunnin verran kumpanakin vuotena Friendly Schools -tunneille. Tunneilla käsiteltiin kiusaamista ja erityisesti sitä, että kiusaamisesta pitää kertoa aikuiselle. (Cross et al. 2004, 190–193.)

Friendly Schools -ohjelma oli menestyksekkäs, koska se täytti oppilaiden tarpeet ja koulun vaatimukset. Ohjelma ehkäisi kiusaamista ja toi ilmi sosiaalisen tuen tärkeyden. Vaikeimmaksi koettiin vanhempien saaminen mukaan ohjelmaan, erityisesti jos he eivät puhuneet englantia. Tietoisuus kiusaamisesta parantui ja joissain tapauksissa sitä raportoitiin olevan enemmän ohjelman aloittamisen jälkeen. Ohjelmassa mukana olleiden luokkien lisäksi myös koulujen muut luokat halusivat ohjelman materiaalin

itselleen, koska se koettiin hyväksi. Jatkotutkimuksena alkoi vuonna 2002 Friendly Schools Friendly Families -tutkimus. (Cross et al. 2004, 198–201, 206.)

3.1.3 Vaakamalli

Hamarus on tutkinut väitöskirjassaan 7.–9.-luokkalaisten tukioppilaiden kirjoituksia ja haastatteluja merkitysten analyysi -menetelmällä. Hän löysi virallisten, koulun normien lisäksi epävirallisia normeja, jotka saavat kiusaamisen jatkumaan. Yksittäisen oppilaan on hyvin hankala asettua epävirallisia normeja vastaan ja esimerkiksi puolustaa kiusattua, koska juuri oppilaiden omat säännöt ovat antaneet kiusatulle tietyn toiseuden, syyn kiusaamiseen. Hamarus on kehittänyt väitöskirjansa tutkimusten perusteella vaakamallin, joka pyrkii ennaltaehkäisemään kiusaamista sekä puuttumaan siihen. Kiusaamistilanteiden havaitsemiseen kuuluu sen myöntäminen, että kiusaamista on, sen jälkeen kiusaaminen havaitaan ja puututaan nopeasti. Puuttumisen jälkeen tilannetta pitää seurata riittävän pitkään. (Hamarus 2008, 204–206, 81–88.)

Vaakamalli puuttuu kiusaamiseen ja pyrkii rennon ilmapiirin luomiseen kouluissa. Malliin kuuluu kymmenkohtainen lista, joka tiivistetysti pitää sisällään oppilaiden keskinäisten suhteiden kehittämisen ja hyvän käytöksen, koulukiusaamisen vastaiseen ajatukseen sitoutuneen henkilökunnan ja koulun arvostukset, mukavan ilmapiirin luomisen sekä kodin ja koulun välisen yhteistyön. Vaakamallilla haetaan tasapainoa koulun elämään. Mallia sovelletaan tapaus- ja koulukohtaisesti. (Siukonen 2010, Helsingin Sanomat.)

Vaa'an puolten tulee olla tasapainossa. Toisella puolella on ennaltaehkäisy ja oppilasyhteisön hyvinvointi, joka estää kiusaamisen alkamisen. Toisella puolella tasapainon pitävät kiusaamisen havaitseminen, kiusaamistilanteiden hoitaminen ja seuranta. (Hamarus 2008, 84.) Samaa ennaltaehkäisyä ja puuttumista korostavat lähes kaikki tutkijat, joihin olen tutustunut tätä tutkielmaa varten. Lisäksi eri tutkijat korostavat tarpeeksi pitkän seurannan tärkeyttä kiusaamistilanteen jälkeen. On varmistettava, että kiusaaminen todella loppuu (kpl 3.3, 3.4 ja 4.1.2).

3.2 Itsetuntoa ja ryhmäytymistä tukevat ohjelmat

Koko koulua koskevia kiusaamisen vastaisia ohjelmia suppeammin toteutetaan esimerkiksi opintoihin liittyviä puuttumisia, sosiaalisten taitojen opiskelua ja oppilaanohjausta (Vreeman & Carroll, 2007 sit. Kärnä et al., painossa). Näillä toimilla pyritään puuttumaan myös koulukiusaamiseen välillisesti, huomioimalla oppilaan muita tarpeita. Tässä tutkimuksessa esittelen lyhyesti myös näin määrittelemiäni ohjelmia, jotka ehkäisevät kiusaamista välillisesti oppilaan itsetuntemuksen ja ryhmän yhteishengen kautta. Niitä kutsun itsetuntoa ja ryhmäytymistä tukeviksi ohjelmiksi.

Mainitsemisen arvoisina olen pitänyt Lions Quest ja Askeleittain -ohjelmia, joita molempia on käytetty maassamme yleisesti. Näiden ohjelmien käyttö on kuitenkin vähentynyt, kun KiVa Koulu otetaan käyttöön viimeisillään halukkailla kouluilla syksyllä 2010.

3.2.1 Lions Quest

Lions Quest -ohjelmaa toteutetaan toiminnallisina tehtävin. Samat, tärkeinä pidetyt asiat toistuvat useana vuonna ikätasolle sopivalla tavalla, spiraaliperiaatteen mukaisesti. Ohjelman vaikutukset näkyvät hyvänä luokkahenkenä ja itseluottamuksen kehittymisenä, mikä vaikuttaa siihen, että kiusaamista esiintyy vähemmän. Ohjelma mainostaa opettavansa oikeita elämän taitoja ja esimerkiksi päihteiden vastaisuus on osa sen asiiasältöjä. (<http://www.lions.fi/index.php/fi/lions-quest>.) Lions Quest -ohjelmassa mukana ovat yksilö- ja luokkahuonetaso, mutta eivät niin laajasti, kuin tässä tutkimuksessa käsitellyissä muissa kiusaamisen vastaisissa ohjelmissa.

3.2.2 Askeleittain

Askeleittain -ohjelmaa käytetään ensisijaisesti alkuopetuksessa. Ohjelmassa korostuvat empatiataidot, itsehillintä ja ongelmanratkaisutaidot sekä tunteiden säätely. Ohjelman mukaan tunne- ja sosiaalisia taitoja voidaan opettaa ja harjoitella samoin, kuin muitakin taitoja. Tutkimusten mukaan ohjelmaa käyttävissä ryhmissä viihtyvyys paranee ja

väkivalta ja kiusaaminen vähenevät. Lasten myönteinen sosiaalinen käytös lisääntyy ja ohjelma on vaikuttanut myös ehkäisevästi päihteiden käyttöön. Askeleittain -ohjelma on suomennettu alkuperäisestä Second Step -ohjelmasta. Nimi viittaa siihen, että kodeilla on ensisijainen asema tunne- ja sosiaalisten taitojen opetuksessa ja päiväkotit ja koulut ovat toinen askel. Ohjelma on laajassa käytössä esimerkiksi Tanskassa. (<http://www.psykologienkustannus.fi/askeleittain/sisalto.html>.)

3.2.3 Vertaissovittelu

Vertaissovittelu on ratkaisukeskeisyyteen perustuva menetelmä, jolla voidaan ratkaista oppilaiden välisiä ristiriitoja koulussa. Tällä menetelmällä ongelmia ratkottaessa noudatetaan aina tiettyä kaavaa. Eri-ikäisiä oppilaita on koulutettu sovittelijoiksi ja riitaan joutuneita osapuolia on sovittelemassa aina pari vanhempaa oppilasta. Osapuolet saavat kertoa oman näkemyksensä tapahtuneesta, kuvata tuntemuksiaan ja mahdollisia ratkaisuvaihtoehtoja. Sovittelu etenee portaittain tapahtuneen myöntämisen ja ymmärtämisen kautta anteeksipyyntöön ja siitä asian sovittamiseen. Ristiriidan osapuolet tekevät lopulta sovittelijaoppilaiden avulla sopimuksen, jonka toteutumista seurataan. (<http://www.peda.net/veraja/urjala/huhti/opo/ylaaste/vertaissovittelu>; <http://www.ssf-ffm.com/vertaissovittelu>.)

Vertaissovittelulla voidaan selvittää monenlaisia tapauksia sanallisesta fyysiseen kiusaamiseen. Myös hankalasti tunnistettavissa oleva kiusaaminen, kuten tunneilla toisen vastausten kommentointi tai selän takana puhuminen on mahdollista selvittää näin. Tämän menetelmän avulla oppilaat pystyvät itse vaikuttamaan elämäänsä ja se tukee koulun yhteisöllistä toimintatapaa. Vertaissovittelun myötä on opittu muun muassa arjen ihmissuhdetaitoja, erilaisuuden ymmärtämistä, kulttuurien kohtaamista ja rauhanrakennusta. (<http://www.ssf-ffm.com/vertaissovittelu>.)

3.3 Koulujen omat kiusaamisen vastaiset suunnitelmat

Ne koulut, joilla ei ole käytössään kiusaamisen vastaista ohjelmaa tai itsetuntoa ja ryhmäytymistä tukevaa ohjelmaa, ovat kuitenkin velvollisia laatimaan suunnitelman

koulukiusaamisen ehkäisemiseksi. Sisäasiainministeriön työryhmä esittää, että kouluissa koottaisiin turvallisuuskansio. Turvallisuuskansio sisältäisi muun muassa toimintaohjeet äkillisiä vaaratilanteita varten, pelastussuunnitelman, koulun järjestyssäännöt ja koulukiusaamisen ehkäisysuunnitelman. (Partanen, Karjalainen, Savolainen, Pirhonen, Saarsalmi, Peltonen, Karvonen, Kaarenmaa, Sissala, Kuittinen, Kämäräinen, Pouta, Lahtinen & Nikula 2009, 14–15, 22–23.)

Vakavien Suomessa tapahtuneiden koulusurmien jälkeen havaittiin, että teot tehneet nuoret olivat antaneet merkkejä tulevasta. Varhainen puuttuminen on avainasemassa kiusaamista ja sitä kautta vakavampia rikoksia torjuttaessa. Koulun henkilökunnan tulee tunnistaa apua tarvitsevat oppilaat ja reagoida asiaan. Myös koulun rakenteelliset turvallisuusratkaisut, koulu yhteisön ilmapiiri ja henkinen hyvinvointi luovat päivittäistä turvallisuutta. (Partanen et al. 2009, 10–11.)

Koulujen omat kiusaamisen vastaiset suunnitelmat vaativat varsin laajaa pohdintaa. Näiden koulujen täytyy selvittää omat kiusaamista ehkäisevät toimenpiteensä, johon kuuluvat esimerkiksi riittävä valvonta ja turvallinen kouluympäristö. Myös menettely ilmitulleiden kiusaamistapausten kanssa on suunniteltava etukäteen. Niin kuin erilaisissa ohjelmissa mukana olevat koulut, myös omia kiusaamisen vastaisia ohjelmia toteuttavat koulut joutuvat pohtimaan yhteistä asennetta kiusaamista kohtaan (kpl 6.4.2).

3.4 Kiusaamisen vastaisten ohjelmien arviointia

Erilaiset edellä esittelemäni koulukiusaamisen vastaiset ohjelmat, itsetuntoa ja ryhmäytymistä tukevat ohjelmat ja koulujen omat kiusaamisen vastaiset suunnitelmat eroavat toisistaan eniten laajuudessa, joissa niitä kouluissa käytetään. Koulukiusaamisen vastaisiin ohjelmiin kuuluvat toimenpiteet koko koulun, luokan ja yksilön tasolla sekä kiusaamista ennaltaehkäisevästi että kiusaamistapauksiin puuttuttaessa. Itsetuntoa ja ryhmäytymistä tukevat ohjelmat keskittyvät yksilön itsetuntemuksen ja/tai ryhmän yhteishengen parantamiseen ja pyrkivät näin ennaltaehkäisemään kiusaamista. Vertaissovittelu on esimerkki ohjelmasta, johon ei kuulu ennaltaehkäiseviä toimia, vaan sen avulla ratkaistaan jo ilmitulleita kiusaamistapauksia ja riitoja. Koulujen omat

kiusaamisen vastaiset suunnitelmat ovat erilaisia yhdistelmiä edellä mainituista. Koulujen omiinkin kiusaamisen vastaisiin suunnitelmiin tulee kuitenkin kuulua sekä ennaltaehkäisevät toimet että suunnitelma kiusaamistilanteiden ratkaisemiseksi.

Merrellin et al. (2008, 26–41) tutkimus analysoi 16 eri tutkimusta, jotka kaikki olivat selvittäneet erilaisten kiusaamisen vastaisten ohjelmien vaikuttavuutta. Mukaan valitut tutkimukset oli tehty Euroopassa, Kanadassa ja Amerikassa vuosina 1980–2004. Kaikkiaan niihin osallistui 15 386 oppilasta. Tuloksina selvisi, että joillakin kiusaamisen vastaisilla ohjelmilla voi olla jopa negatiivisia vaikutuksia. Tosin kirjoittajat arvioivat itsekin, että tämä löydös saattaa johtua myös jostakin muusta kouluun tai oppilaaseen vaikuttavasta asiasta, kuin kiusaamisen vastaisesta ohjelmasta. Opettajat ja oppilaat tulivat tietoisemmiksi kiusaamisesta ohjelmien myötä ja opettajat raportoivat kiusaamista olevan enemmän, kuin ennen ohjelmaan osallistumista. Suurin osa ohjelmista ei näyttänyt vaikuttavat positiivisesti tai negatiivisesti kouluissa. Monet ohjelmat vaikuttivat oppilaan tietämykseen kiusaamisesta, asenteisiin ja itsetuntemukseen, jotka ovat sinällään hyviä asioita.

Huolimatta rajallisesta empiirisestä näytöstä kiusaamisen vastaisten ohjelmien vaikuttavuudesta, ohjelmia ei kannata hylätä. Ohjelma voi olla tehokas, mutta vielä ei ole tarpeeksi tietoa miten ja milloin. (Smith, Schneider, Smith & Ananiadou 2004, sit. Merrell et al. 2008, 40.) Vasta tulevaisuudessa voidaan vastata siihen, mikä ohjelma on paras. Tieteellisen tutkimuksen aiheesta pitää jatkua. (Merrell et al. 2008, 40.) Vain jatkuvan tutkimuksen avulla koulukiusaamisesta opitaan lisää ja sitä voidaan ehkäistä (Wei & Huang 2005, 100).

Suomalainen KiVa Koulu on osoittautunut useiden tieteellisten tutkimusten perusteella toimivaksi kiusaamisen vastaiseksi ohjelmaksi. KiVa Koulu -ohjelma sai Euroopan rikoksantorjuntapalkinnon 9.12.2009. Ohjelma vähentää tutkitusti koulukiusaamista sekä lisää kouluturvallisuutta ja -hyvinvointia kaikilla perusopetuksen vuosiluokilla. Ohjelmaan osallistuneissa kouluissa kiusatuksi joutumisen riski on jopa puolet pienempi vertailukouluihin verrattuna. (<http://www.utuonline.fi/sisalto/ajankohtaista/rikoksantorjuntapalkinto.html> 7.1.2010.) Kärnän et al. (painossa) tutkimus osoittaa, että KiVa Koulu -ohjelma ehkäisee koulukiusaamista varmasti 4.–6.-luokan oppilaille. Kaikista kiusaamisen vastaisista

ohjelmista ei ole varmaa näyttöä siitä, että ne todella vaikuttaisivat kiusaamisen vähenemiseen. Hyvin suunnitellut kouluille suunnatut ohjelmat voivat ehkäistä kiusaamista. Hyvät tulokset näkyvät niissä kouluissa, joissa on sitouduttu ohjelman noudattamiseen (Salmivalli, Kaukiainen & Voeten 2005, 465).

Samansuuntaiseen tulokseen ovat tulleet Cross et al. (2004, 188) tutkittuaan 8–9 -vuotiaita oppilaita Friendly Schools -projektissa. Alakouluikäiset ovat vastaanottavaisessa iässä ja he tukevat useammin kiusattuja oppilaita, kuin vanhemmat lapset. Alakouluikäiset haluavat, että kiusaaminen loppuu. Erityisesti sosiaalisten taitojen opettelu ennaltaehkäisee kiusaamista.

Kiusaamisenvastaiseen ohjelmaan sitoutumista lisää koulun rehtorin innostus asiasta. Rehtori voi nostaa kiusaamisenvastaisen ohjelman koulussa näkyviin, edistää kodin ja koulun välistä yhteistyötä ja vaikuttaa esimerkiksi välituntivalvonnan tehostamiseen. Rehtori vaikuttaa opettajien asenteisiin ohjelmaa kohtaan. Näin rehtorin vaikutus näkyy epäsuorasti koko koulun asenteessa kiusaamisenvastaista ohjelmaa kohtaan. (Olweus 2004, 32.)

Useat tutkimukset osoittavat, että kiusaamiseen pitää puuttua ajoissa ja riittävän laajasti, jotta siihen voitaisiin vaikuttaa (Wei & Huang 2005, 100). Kiusaamisen vastaisten menetelmien tulee pohjautua tutkimustietoon, eivätkä ohjelmat saa olla aikarajoitteisia, vaan jatkuvassa käytössä kouluissa (Alexander & Curtis 1995, sit. Wei & Huang 2005, 100). Kiusaamisen vastainen ohjelma edellyttää toimiakseen kahta asiaa: koulun ja kodin aikuisten pitää tunnistaa ja tiedostaa kiusaaminen ja aikuisten pitää keskittyä tilanteen muuttamiseen (Olweus 1992, 62).

Toimivan kiusaamisen vastaisen ohjelman tunnistaa siitä, että se on kohdennettu koko koululle eli koulu-, luokka- ja yksilötasolle. Kiusaamisen vastainen ohjelma alkaa osallistujien, erityisesti koulun aikuisten kiusaamisen vastaisesta asenteesta. Ohjelma on ennaltaehkäisevä ja pyrkii varhaiseen puuttumiseen, kun ongelmia havaitaan. Ohjelmaan kuuluu sitä varten suunnitellun materiaalin käyttö, joka tukee muun muassa luokan yhteishenkeä ja kiusaamistapausten jatkoseurantaa. Jotta koulun ilmapiiri pysyy hyvänä ja kiusaaminen mahdollisimman vähäisenä, kiusaamisen vastaista ohjelmaa tulee käyttää aktiivisesti ja pitkäkestoisesti.

3.5 Koulukiusaamiseen puuttuminen opettajan näkökulmasta

Koulukiusaaminen, sen tunnistaminen ja selvittäminen ovat asioita, joihin opettajankoulutuksen aikana puututaan vain hyvin vähän (Holmberg-Kalenius 2008, 9–10). Tiedetään kuitenkin, että noin joka kymmenes lapsi joutuu kiusatuksi koulussa (Hamarus 2008, 81; Salmivalli 1998, 98–99). Tutkimustavasta ja kiusaamisen määrittelystä johtuen eri tutkimuksissa saadaan hieman toisistaan poikkeavia arvioita kiusaamisen määrästä kouluissa (Salmivalli 1998, 99). Keskimäärin jokaisessa luokassa on ainakin yksi kiusattu.

Koulukiusaaminen vaikuttaa koulun sosiaaliseen ja opetukselliseen ilmastoon. Opettajia pitää auttaa ymmärtämään kiusaamisen tuomat ongelmat ja oma roolinsa niiden ratkaisemisessa. Opettajat luovat sosiaalisen ympäristön, jossa oppilaat haluavat oppia sekä kasvatuksellisen ilmapiiriin, joka edistää oppimista. (Galloway & Roland 2004, 37–38, 41–42.) Opettajan ja oppilaan välinen avoin vuorovaikutussuhde luo myönteisen ja oppimiseen kannustavan ilmapiiriin. Selkeät ja yksityiskohtaiset koulun säännöt, jotka ovat kaikkien tiedossa, edistävät koulun yhteishenkeä ja oppilaiden välisiä suhteita. Aggressiiviseen käytökseen pitää puuttua aina, ettei sitä aleta pitää normaalina toimintana. (Rantala & Keskinen 2005, 131–132.)

Opettajilla pitäisi olla jo koulutuksen tuomia keinoja puuttua kiusaamistilanteisiin. Kiusaaminen on niin yleistä, että se koskettaa yleensä jokaista luokkaa ja vaikuttaa koko ilmapiiriin. Kiusatulle kyseessä on ”kokonaisvaltainen ihmisarvon menetys” ja jatkuessaan kiusaaminen saattaa olla uhrilleen kehityksellinen riski (Salmivalli 2003, 19). Erityisesti fyysisen kiusaamisen uhreilla vaikutukset näkyvät psyykkisessä hyvinvoinnissa ja se voi vaarantaa myös opiskelun (Wei & Huang 2005, 70–71).

Opettajan ja oppilaan hyvä suhde vaikuttaa positiivisesti koko luokan ilmapiiriin. Jos opettaja pystyy olemaan turvallinen aikuinen ja oppilaat luottavat siihen, että hän puuttuu kiusaamiseen, se myös vähentää kiusaamista. Opettaja–oppilas -suhteeseen panostaminen voisi estää uhriksi joutumisen. Oppilaiden kyky asettua toisen asemaan estää myös kiusaamista. Empatiataitoja voi opettaa, mutta opettajan oma esimerkki on ratkaisevan tärkeä. (Raskauskas, Gregory, Harvey, Rifshana & Evans 2010, 3,10.) Jo

osin vanhanaikainen näkemys opettajasta esimerkillisenä kansankynttilänä pitää edelleen paikkansa. Opettajalla on suuret vaikutusmahdollisuudet oppilaisiinsa ja sitä on osattava käyttää viisaasti.

3.6 Koulukiusaamiseen puuttuminen lain mukaan

Perusopetuslain 29 §:n mukaan oppilaalla on oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön. Opetuksen järjestäjän tulee laatia suunnitelma oppilaiden suojaamiseksi väkivallalta, kiusaamiselta ja häirinnältä sekä toimeenpanna suunnitelma ja valvoa sen toteutumista. Koulun turvallisuus ja viihtyisyys ovat laissa määrättyjä perusoikeuksia. (Perusopetuslaki 21.8.1998/628.) Tämä tarkoittaa sitä, että kouluilla on velvollisuus turvata jokaisen oppilaansa kouluympäristö, jotta opiskelu yleensä on mahdollista. Väkivallalta ja kiusaaminen pyritään ehkäisemään olosuhteilla, joissa kattava valvonta on mahdollinen.

Olweuksen (1992, 29–30) tutkimuksen mukaan kouluissa on kiusaamista vähemmän, jos esimerkiksi välitunneilla on riittävästi aikuisia läsnä ja he ovat kiinnostuneita puuttumaan alkaviin kiusaamistapauksiin. Myös OAJ korostaa ohjeissaan ennaltaehkäisyä ja sitä, että epäilty kiusaaminen pitää selvittää heti (www.oaj.fi).

Oppilaiden ympäristön turvaaminen tarkoittaa myös opettajan työympäristön turvaamista. Opiskelujärjestelyt pitää myös olla suunniteltu niin, että ne omalta osaltaan ehkäisevät kiusaamista. Tämä vaatii resursseja muun muassa erityisopetusta varten. (Salmivalli & Pöyhönen, julkaisematon käsikirjoitus; www.oaj.fi.) Jokaisella on laissa määrätty oikeus tulla kouluun turvallisin mielin ja jokainen voi huolehtia siitä, että tämä oikeus toteutuu paitsi omalla, myös muiden kohdalla (Salmivalli, Pöyhönen & Kaukiainen 2009, 55).

Turvattomassa ympäristössä eläminen on hyvin raskasta sekä lapselle että aikuiselle. Kaikki voimat menevät jokapäiväiseen selviytymiseen, eikä koulun perustehtävälle, oppimiselle jää tilaa. Koulussa, jossa on jatkuva kiusaamisen uhka, ei ole onnistuttu luomaan yhteishenkeä. Kiusaaminen tai sen uhka vaikuttavat jokaiseen koulussa

työskentelevään. Myös asioita sivusta seuraavat saattavat kokea suuria paineita ja syyllisyyttä. Turvallisen ja kiusaamattoman ympäristön luominen on aikuisten tehtävä.

4 KiVa KOULUN PERIAATTEET

4.1 KiVa Koulu

Koulukiusaamiseen on pyritty puuttumaan aiemminkin, mutta vasta KiVa Koulu -projektin myötä kiusaamisen vähenemisestä on saatu hyviä tuloksia. Lyhenne KiVa tulee sanoista kiusaamisen vastainen tai kiusaamista vastustava. KiVa Koulu on kiusaamisen vastainen ohjelma peruskouluille. Se pyrkii vähentämään kiusaamista ja sitä kautta vaikuttamaan kouluviihtyvyyteen ja oppimistuloksiin positiivisesti. KiVa Koulu on opetusministeriön rahoittama hanke, joka pyrkii vähentämään ja ennaltaehkäisemään kiusaamista. Ohjelman vastuullisina johtajina ovat Turun yliopiston psykologian laitoksen professori Christina Salmivalli ja Oppimistutkimuksen keskuksen Elisa Poskiparta, joka on erikoistutkija ja psykologian tohtori. (Kaukiainen & Salmivalli 2008, 3.)

KiVa -projekti alkoi 1.9.2006. Vuosina 2007–2008 ohjelmaa testattiin ensin 4.–6.-luokkalaisilla. Ohjelman tehokkuutta tutkitaan koko ajan ja jo ensimmäisen kokeiluvuoden jälkeen tulokset olivat positiivisia: kiusaamisen todettiin vähentyneen 40 prosenttia kokeilukouluissa. Ohjelma vaikutti myönteisesti myös oppilaiden kouluviihtyvyyteen ja oppimismotivaatioon. Lukuvuonna 2008–2009 mukana oli 1.–3. sekä 7.–9. vuosiluokkien oppilaita. Tuona lukuvuonna mukana oli yhteensä 1 813 koulua ja 14 000 oppilasta sekä vastaava määrä kontrollikouluja. Syksyllä 2009 oli tarkoitus ottaa kaikki halukkaat koulut mukaan ohjelmaan, mutta ilmoittautuneita kouluja oli niin paljon, että osa pääsi aloittamaan vasta syksyllä 2010. (Liiten 2008, Helsingin Sanomat; www.kivakoulu.fi 23.1.2009.)

KiVa Koulu -ohjelman ennaltaehkäisevään osaan kuuluvat KiVa Koulu -tunnit. Niitä varten ovat olemassa valmiit materiaalit. KiVa Koulun nettisivuilla on pelejä, joita oppilaat pääsevät pelaamaan omilla tunnuksillaan. Jokainen täyttää myös

henkilökohtaisesti mielipiteensä kiusaamistilanteesta ohjelman alkaessa ja uudelleen myöhemmin. Ohjelman toimivuutta tutkitaan myös siten, että sekä kokeilukoulut että kontrollikoulut vastaavat kiusaamiskyselyihin ja opettajat pitävät kirjaa toteutuneista KiVa Koulu -tunneista ja tehdyistä harjoituksista. (Mäkelä, suullinen tieto 30.1.2009.) Tietokoneiden käyttö tässä ohjelmassa motivoi monia oppilaita.

KiVa Koulu -ohjelma on suunnattu koulu-, luokka-, dyadi- ja yksilötasolle sekä vanhemmille. Dyaditaso tarkoittaa kiusatun ja kiusaajan välistä suhdetta. (Salmivalli, Poskiparta, Tikka & Pöyhönen 2008, 6–7.) KiVa Koulu -ohjelmaan kuuluu, että mukana on koko kouluyhteisö, kaikki luokan oppilaat ja vanhemmat. Ohjelmassa mukana olevat opettajat ovat käyneet KiVa Koulu -koulutuksessa ja he pitävät ryhmäytettäviä, keskustelevia KiVa Koulu -tunteja oppilailleen kymmenen kaksoistunnin verran vuodessa. Tuntien tarkoituksena on saada oppilaat tietoisiksi rooleista, jotka ylläpitävät kiusaamista ryhmässä, lisätä empatiaa kiusaamisen uhreja kohtaan ja kannustaa oppilaita tukemaan kiusaamisen uhreja ja näin heidän itsetuntoaan. (Kärnä et al., painossa.) Ohjelma pyrkii jo ennalta ehkäisemään kiusaamista ja antaa myös selkeät ja konkreettiset ohjeet kaikille osapuolille, kun kiusaamista on ilmennyt. Kiusaamistapahtumassa on aina mukana useampi osapuoli kiusaajan ja kiusatun lisäksi, se on koko yhteisön ongelma. Lähes jokaisella luokassa on oma roolinsa kiusaamistilanteessa. (Kaukiainen & Salmivalli 2008; www.kivakoulu.fi.)

Tutkimustulosten valossa KiVa Koulu vähentää kiusaamista ja lisää kouluviihtyvyyttä. KiVa Koulu ottaa huomioon ryhmän ja sen sisällä olevat roolit. Kun lapset tulevat tietoisiksi erilaisista rooleista, he pystyvät myös muuttamaan käyttäytymistään. Koko ryhmä yhdessä pystyy lopettamaan kiusaamisen.

4.1.1 Kiusaamiseen liittyvien roolien kuvausta

Vielä 80-luvulla ajateltiin, että jos kiusaajia on vain yksi, asia on paras selvittää vain kiusatun ja kiusaajan kesken. Pidettiin suorastaan tarpeettomana ottaa kaikki mukaan asian selvittämiseen. Koko ryhmään pyrittiin vaikuttamaan vain, jos koko lapsiryhmä kiusasi toisia. (Roland 1984, 78.) Kiusaamisessa on kuitenkin aina mukana useampia osapuolia. Kiusaaminen on koko yhteisön ongelma ja vaikuttaa jollakin tavalla kaikkiin.

Professori Salmivalli on tutkinut rooleja kiusaamistilanteissa jo Pro gradu -työssään ”Kouluväkivalta ryhmäilmionä”. Kiusaamistilanteessa on tyypillisesti paikalla muitakin, kuin kiusattu ja kiusaaja ja nekin oppilaat, jotka eivät ole läsnä, ovat tietoisia kiusaamisesta. Oppilailla on kiusaamisprosessissa erilaisia rooleja. Vuonna 1992 tehdyssä tutkimuksessa mainitaan uhri, kiusaaja, kiusaamiseen yhtyjä, uhrin puolustaja ja sivullinen. (Salmivalli 1992, 45.) Myöhemmissä tutkimuksissa rooleja on löytynyt yksi lisää ja kiusaamiseen yhtyjää on alettu kutsua apuriksi. Nyt katsotaan, että kiusatun ja kiusaajan lisäksi mukana ovat kiusaajan apurit, kiusaamisen vahvistajat, uhrin puolustajat sekä ulkopuoliset. (Salmivalli, Lagerspetz, Björkqvist, Österman & Kaukiainen 1996, 1; Salmivalli 1998, 46–47; Salmivalli, Kaukiainen, Voeten & Sinisammal 2004, 252.)

Salmivallin et al. (1996, 1) tutkimuksesta käy ilmi, että sukupuolten välillä on merkittävät erot erilaisissa kiusaamiseen liittyvissä rooleissa. Pojat ovat useammin kiusaajan, apurin tai kannustajan roolissa, kun taas tytöt ovat uhrin puolustajia tai ulkopuolisia. ”Kouluväkivalta ryhmäilmionä -tutkimuksen” se osa, joka käsitteli rooleja kiusaamistilanteissa, tehtiin haastatteluina syksyllä 1991 ja keväällä 1992. Oppilaat olivat kuudennella luokalla ja 12–13 -vuotiaita. Oppilaat olivat yhdestä turkulaisesta ja yhdestä espoolaisesta koulusta ja yhteensä haastateltiin 54 oppilasta. (Salmivalli 1992, 32–33.)

Apuri ei ole aloitteentekijä kiusaamisessa, mutta avustaa kiusaajaa monin tavoin. *Kannustajat* nauravat ja kannustavat kiusaajaa ehkä tietämättäänkin. *Ulkopuoliset* eli *hiljaiset hyväksyjät* vetäytyvät pois tai katsovat sivusta mitä tapahtuu ja kiusaaja kokee, että he hyväksyvät toiminnan. Muiden oppilaiden läsnäolo saa kiusaajan jatkamaan. Kiusatun *puolustaja* asettuu kiusatun puolelle kesken kiusaamisen tai lohduttaa kiusattua myöhemmin. (Kaukiainen & Salmivalli 2008, 11; Salmivalli et al. 1996, 1–15; Salmivalli et al. 2004, 252; Salmivalli & Willför-Nyman 2007, 82.)

Kiusaamisen ulkopuolisilla eli sivusta asiaa seuraavilla oppilailla on suuri merkitys kiusaamisen jatkumisen tai loppumisen kannalta. Kärnän et al. (2010, 261) tutkimuksessa kiusatuksi joutumiselle löytyi kaksi yksilötason riskitekijää: sosiaalinen ahdistuneisuus ja ikätoverien torjunta. Tämä näkyi eniten luokissa, joissa oli paljon kiusaamisen vahvistajia ja vähän kiusatun puolustajia. Sivustaseuraajien toimilla

näyttäisi olevan mahdollista suojella riskitekijöitä omaavia oppilaita kiusaamiselta. Tutkimukseen osallistui kaikkiaan 6 980 3–5 -luokan oppilasta. Kun oppilaat oppivat, miten negatiivisia sosiaalisia vaikutuksia kiusaamisella on, se vaikuttaa heidän käyttökseenä jatkossa (Bandura 1973; 1977, sit. Kärnä et al. 2010, 263).

KiVa Koulussa pyritään vaikuttamaan jo ennakkoiden roolien muodostumiseen sekä niistä irtipääsemiseen. Tässä kiusaamisen vastaisessa menetelmässä otetaan huomioon kaikki ryhmän osapuolet. Tutkimukset ovat osoittaneet, että lapset toimivat mieluummin tavalla, joka pitää kiusaamista yllä, kuin vastustavat kiusaajaa. Lasten käytös luokassa ei tue kiusattua, vaan kannustaa kiusaamista ja saa sen jatkumaan (Salmivalli, Kärnä & Poskiparta 2009a, artikkelin sivuja ei saatavilla). Jos luokkakaverit ovat osa ongelmaa, he voivat olla myös ratkaisemassa sitä (Salmivalli & Willför-Nyman 2007, 83).

4.1.2 KiVa Koulun kiusaamisen ratkaisutavat

KiVa Koulu on koko koulun ohjelma eli tarkoituksena on, että kaikki luokat käyttävät sitä (Salmivalli & Poskiparta 2009, 7). Koulun kaikkien aikuisten ja oppilaiden kesken on oltava yhteiset säännöt ja kiusaamisen tuomitseva näkemys. Kiusaamiseen puututaan aina, kun sitä havaitaan. Kun kaikki koulussa ja kodeissa tietävät, mikä on kiusaamista, mitä sille voi itse tehdä ja miten kiusaamistapaukset selvitetään, voidaan saavuttaa koulu, jossa kiusaamista on vähän tai ei ollenkaan.

On mahdollista, että aggressiivisesti käyttäytyvään lapseen kiusaamisen vastainen ohjelma ei tehoa, vaan hän jatkaa kiusaamista vastustaakseen koko koulun ideologiaa. Pääajatuksena on vaikuttaa muihin ryhmän jäseniin kiusaamisen lopettamiseksi. Mitä useampi on kannustamatta kiusaajaa ja uskaltaa vastustaa häntä, sitä paremman aseman kiusattu saa ryhmässä ja kiusaajan on lopulta turha jatkaa huomion toivossa. (Salmivalli 2003, 93.) Luokkatasolla kiusaamista pyritään ennaltaehkäisemään hyvän yhteishengen ja luokkakaverien tuntemisen kautta.

Kun esiin tulee tapaus, jossa on kyse systemaattisesta kiusaamisesta, KiVa -tiimi käsittelee asian. KiVa -tiimiin kuuluu jokaisesta koulusta vähintään kolme aikuista,

jotka ovat sitoutuneet asiaan. Yksi tai kaksi KiVa -tiimin jäsentä tapaavat ensin kiusatun, joka saa kertoa oman näkemyksensä asiasta, kiusaamisen kestosta ja kiusaamistavoista. Kiusatulle viestitään, että asia otetaan vakavasti. Seuraava tapaaminen sovitaan 1–2 viikon päähän. (Salmivalli & Poskiparta 2009, 8, 24).

Kun KiVa -tiimi on keskustellut kiusatun kanssa, luokanopettaja valitsee muutaman oppilaan, jotka eivät ole osallistuneet kiusaamiseen ja pohtii heidän kanssaan, miten nämä voisivat auttaa kiusattua. Valitut oppilaat voivat olla sellaisia, joiden kiusattu ehkä on maininnut tukeneen häntä aiemminkin. Näille oppilaille kerrotaan, että juuri heidän apuaan tarvitaan kiusatun tilanteen parantamiseksi. Luontevia keinoja tähän ovat muun muassa kiusatun pyytäminen leikkiin, ystävällinen suhtautuminen häneen ja kiusaamisen tuomitseminen. (Salmivalli & Poskiparta 2009, 30.)

Kiusatun oppilaan mielipiteen kuulemisen jälkeen KiVa -tiimi tapaa kiusaamiseen osallistuneet oppilaat ensin yksitellen. Keskustelut pidetään yllättäen ja kaikki kiusaamiseen osallistuneet tavataan esimerkiksi yhden oppitunnin aikana, jotta he eivät voi sopia keskenään, mitä aikuisille kerrotaan. Mielellään jo saman päivän aikana pidetään vielä toinen kokoontuminen, johon osallistuvat kaikki kiusaajat yhdessä. Kiusaajat sitoutetaan lopettamaan kiusaaminen ja heidänkin kanssaan sovitaan seurantakeskusteluaika. (Salmivalli & Poskiparta 2009, 25–29.)

KiVa Kouluun liittyvässä tutkimuksessa selvitetään muun muassa sitä, miten kiusaajan kanssa kannattaa keskustella. Puolet kokeilukouluista on saanut asian käsittelyyn kiusaajan kanssa erilaiset ohjeet, kuin toinen puoli. (Puustinen 2008, Opettaja.) KiVa Koulu -hankkeen kokeiluvaiheessa puolet kokeilukouluista ohjattiin suhtautumaan kiusaajiin *yhteisen huolen menetelmällä*. Siinä kiusaajalle ei sanota suoraan, että tiedetään tämän kiusaavan toista oppilasta, vaan kerrotaan kiusatun hankalasta tilanteesta. Tarkoituksena on herättää yhteinen huoli kiusatun tilanteesta ja kiusaajaa houkutellaan keksimään parannusehdotus kiusatun tilanteeseen. Toinen puoli kokeilukouluista käytti *kiusaamisen tuomitsevaa menetelmää*. Siinä kiusaajille tehdään selväksi, ettei kiusaamista hyväksytä ja että se on lopetettava välittömästi. Tällä hetkellä tiedetään, että kummallakin menetelmällä päästään hyviin tuloksiin 4.–6.-luokan oppilaiden kanssa. Neljännen luokan oppilaille kiusaamisen tuomitseva menetelmä vaikutti vähentävän kiusaamista tehokkaammin, kuin yhteisen huolen menetelmä.

Menetelmät ovat monessa suhteessa samanlaiset, erona on kiusaamiseen osallistuneiden lasten kanssa käytävien keskustelujen sävy. (Salmivalli & Poskiparta 2009, 21–22, 25–29.)

Seurantakeskustelussa kiusatun kanssa selvitetään, onko tilanne muuttunut parempaan suuntaan. Jos kiusattu on itse provosoinut kiusaajia, myös kiusatun pitää muuttaa käyttäytymistään (Salmivalli & Poskiparta 2009, 31). Seurantakeskusteluja helpottavat ensimmäisten keskustelujen aikana kiusatun ja kiusaajien kanssa täytetyt lomakkeet, joihin on kirjattu kiusaamistapahtumat ja sovitut parannusehdotukset. Kiusaaja-oppilaiden seurantakeskusteluun voi myös kiusattu osallistua halutessaan. Tässä keskustelussa tarkastellaan, onko tilanne muuttunut parempaan suuntaan ja sovitaan, miten jatkossa varmistetaan, ettei kiusaamista tapahdu. Jos kiusaaminen ei ole seurantavaiheen jälkeen loppunut, mukaan keskustelemaan voidaan kutsua myös kiusaajan vanhemmat. Joissakin kiusaamistapauksissa täyttyvät rikoksen tunnusmerkit, jolloin asia voi edetä oikeuden käsittelyyn. (Salmivalli & Poskiparta 2009, 21, 31, 36, 38.)

KiVa Koulu -ohjelma opettaa oppilasta hallitsemaan tilanteen, jossa on mahdollista joutua kiusatuksi. Kotona voi harjoitella aikuisen kanssa sanomaan tiukasti EI tai ÄLÄ KIUSAA. (Kaukiainen & Salmivalli 2008, 25.) Tämä antaa oppilaille itseluottamusta. Oma vanhempi on mukana tukemassa harjoittelua turvallisessa tilanteessa ja tosipaikan tullen lapsella on jokin konkreettinen keino käytettävänä. Kiusaamista ehkäisevään puoleen kuuluu oppilaan itsetuntemus ja sen pohdinta, miten haluaa itseään kohdeltavan.

Vanhempien merkitys lasten kasvattajana on suuri myös kiusaamisen vastaisessa työssä. Lapsi omaksuu vanhempiensa toimintamalleja, esimerkiksi aggressiivisen käyttäytymisen. Vanhempien pitäisi luoda hyvät suhteet kouluun ja muihin vanhempiin, jotta vaikeistakin asioista voidaan puhua. Erityisesti arkoja lapsia pitää kannustaa sosiaalisiin suhteisiin ja auttaa heitä ystäväystymään ikätovereiden kanssa. Vanhempien on hyvä keskustella kiusaamisesta lapsen kanssa silloinkin, kun oma lapsi ei ole kiusaaja tai kiusattu. (Salmivalli 2003, 77–81.)

5 TUTKIMUKSEN TAVOITE JA TUTKIMUSKYSYMYKSET

Koulukiusaaminen määritellään tietoisesti jatkuvaksi toiminnaksi. Tarkoituksena on toista vahingoittava käytös, joka kohdistuu samaan henkilöön toistuvasti. Kiusaamisen uhri on puolustuskyvytön kiusaajaansa nähden. (Merrell et al. 2008, 26; Olweus 1992, 14–15.) Kiusatuksi joutuu noin joka kymmenes oppilas ja se on koko yhteisön ongelma (kpl 3.5). Koulukiusaamista ehkäisemään on kehitelty monia ohjelmia, joista löytyy keskenään samanlaisia piirteitä. Menestyksekkäät kiusaamisen vastaiset ohjelmat on suunnattu koko koululle (kpl 3.1). Ohjelmien kehittäminen perustuu tutkimustietoon ja parhaat tulokset saadaan kouluissa, joissa sitoudutaan ohjelman käyttöön (kpl 3.4). Käsitteet olen tiivistänyt viitekehikseksi.

KUVIO 1: Koulukiusaamisen ennaltaehkäisyn ja kiusaamistapausten käsittelyn osatekijät

Olen kuvannut edellä erilaisia koulukiusaamisen vastaisia ohjelmia ja koulukiusaamista ehkäiseviä ohjelmia (kpl 3). Tässä tutkimuksessa keskityn KiVa Koulu -ohjelmaan sekä sellaisiin kouluihin, jotka noudattavat omaa kiusaamisen vastaista suunnitelmaansa (kpl 3.3 ja 4). En vertaile näiden eri menetelmien vaikuttavuutta, vaan haluan tietää, mitä lapset tietävät ja kertovat kiusaamisen ratkaisutavoista omista kouluissaan. Edellä kuvatut tutkimustavoitteet on tiivistetty seuraaviksi tutkimuskysymyksiksi.

1. Miten eri koulujen kolmas- ja neljäsluokkalaisten mukaan kiusaamistilanteet ratkaistaan heidän kouluissaan?
2. Millä tavoin KiVa Koulu -ohjelmassa mukana olleiden koululaisten kiusaamistilanteiden ratkaisutavat ovat erilaisia kuin niiden, jotka eivät ole olleet ohjelmassa mukana?
3. Missä määrin kiusaamisen ratkaisutavoissa ilmenee eroja kouluittain?

6 TUTKIMUKSEN SUORITTAMINEN

6.1 Tutkimusote

Tämän tutkimuksen tutkimusote on kvalitatiivinen. Kvalitatiivinen tutkimusote mahdollistaa tutkittavan asian ymmärtämiseen pyrkivän työskentelyn. Tutkimuksen pohjana on fenomenografinen näkemys, jonka mukaan jokainen ihminen muodostaa oman käsityksensä asioista. Tutkimuksen kohteena ovat siis ihmisten käsitykset samoista ilmiöistä sekä niiden vaihtelu. Analysointi perustuu empiiriseen aineistoon ja siitä löydettyihin merkitysluokkiin. Tutkimuksella pyritään ymmärtämään eri koulujen oppilaiden kokemuksia erilaisista kiusaamisen ratkaisutavoista.

Tutkimus on koulujen valinnan osalta harkinnanvarainen. Tutkimusta varten olen etsinyt sellaisia kouluja, jotka käyttävät KiVa Koulu -ohjelmaa sekä kouluja, joilla on käytössä oma kiusaamisen vastainen suunnitelma. Tutkimuksessa mukana oli 3.–4.-luokkalaisia Raumalta ja sen lähialueilta. Mukana olleet koulut valikoituivat pitkälti sen mukaan, että ne halusivat osallistua tutkimukseen. Koulukiusaamisen tutkiminen

aiheena voi olla arka ja se vaikeutti tutkimuskoulujen ja -luokkien löytymistä. Oppilaita, jotka eivät saaneet kotoa lupaa tutkimukseen osallistumiseen, oli myös melko paljon.

Eläytymismenetelmällä kerätty aineisto sopii ilmiön monipuoliseen tarkasteluun. Analysoinnissa keskitytään siihen, mikä vastauksissa muuttuu, kun kehyskertomuksissa yksi tekijä vaihtelee. Sitä voidaankin asetelmaltaan pitää kokeellisena tutkimuksena. (Eskola & Suoranta 2005, 110–111.) Eläytymismenetelmää käytettäessä ei yleensä käytetä kokeelliselle asetelmalle tyypillisiä alku- ja loppumittauksia. Niitä ei ole käytetty tässäkään tutkimuksessa eli ilmiön kehittymistä ei ole seurattu. Voidaan kuitenkin ajatella, että KiVa Koulu -ohjelmaa ja koulun omia kiusaamisen vastaisia suunnitelmia käyttävät koulut muodostavat koe- ja kontrolliryhmät. Asetelma ei ole siis puhtaasti kokeellinen.

Kvalitatiiviselle tutkimukselle tyypillisesti tässäkin tutkimuksessa käytetään induktiivista analyysiä. Lähtökohtana ei ole teorian testaaminen, vaan aineiston yksityiskohtainen tarkastelu, pyrkimyksenä paljastaa odottamattomia seikkoja. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2007, 160.) Rajasin aineiston määrää niin, etteivät kaikki tutkimukseen osallistuneet lapset vastanneet kaikkiin kehyskertomusvariaatioihin. Jokainen lapsi vastasi sattumanvaraisesti yhteen kehyskertomusvariaatioon. Aineistoa analysoidessa oli mielenkiintoista nähdä, erosivatko KiVa Koulu -ohjelmaa ja koulujen omia kiusaamisen vastaisia suunnitelmia käyttävien oppilaiden vastaukset toisistaan.

Tutkimus edustaa poikittaistutkimusta. Aineisto on koottu keväällä 2010, kun KiVa Koulu on ollut käytössä kouluissa vuoden–kaksi ja kaikissa tutkituissa kouluissa oli vähintäänkin koulun oma koulukiusaamisen vastainen suunnitelma. Tutkimus esittelee oppilaiden kuvaamia koulukiusaamisen ratkaisutapoja sellaisina, kuin nämä ovat ne maininneet aineistoa kerätessä. Pitkittäistutkimus ei toisi lisää olennaista tietoa tämän tutkimuksen tarpeisiin.

6.2 Eläytymismenetelmä tutkimusmenetelmänä

Eläytymismenetelmää on käytetty Suomessa vain vähän. Menetelmällä kerätään tietoa niin, että tutkija kirjoittaa vähintään kaksi kehyskertomusta, jotka johdattelevat vastaajat

kirjoittamaan pienen esseetyyppisen tarinan, josta tutkija saa vastauksen tutkimusongelmiinsa. Se on hyvä vaihtoehto esimerkiksi laboratoriokokeille, koska tässä menetelmässä ihminen on vapaa käyttämään samoja keinoja kuin arkielämässä. Tarinaa kirjoittaessa voi harkita ja punnita eri vaihtoehtoja. Kehystarinat ohjaavat tarinaa jonkin verran. Tutkijan tehtäväksi jää tulkita kirjoituksia. Laadullisessa tutkimuksessa eläytymismenetelmää analysoidaan yleensä teemoittelemalla ja tyyppittelemällä. (Eskola 1991, 5–9, 20.)

Olennaista kehystertomuksissa ovat eri variaatiot. Pelkästään yhdellä tarinalla ei saada monipuolista tietoa, vaan asiaa pääsee tarkastelemaan eri puolilta vasta useamman kertomuksen jatkon avulla. Kehystertomukset ovat muuten samanlaisia, mutta ne poikkeavat aina yhden yksityiskohdan verran toisistaan. Eläytymismenetelmällä saatava aineisto on monipuolinen. Sen voi analysoida ensimmäisellä kerralla kuten tavallisen laadullisen aineiston ja toisella kerralla ottaa mukaan eri variaatioiden tuoman uuden tiedon ja eri puolet samasta asiasta. (Eskola 2001, 69–70.) Arviot siitä, montako vastausta eri kehystertomuksiin tarvitaan vaihtelevat, mutta 10–15 vastausta on yleensä jo riittävä määrä. Sen jälkeen aineisto alkaa toistaa itseään eli ylittää saturaatiopisteensä. Uusia näkökulmia tuovat esiin useammat erilaiset kehystertomusvariaatiot, ei aineiston kasvattaminen. (Eskola 1991, 15.)

Eläytymismenetelmän analyysi etenee eri kehystertomusten variaatiosta toiseen. Teemoittelussa etsitään kehystertomusten tuottamista tarinoista tutkimusongelmaa vastaavia teemoja. Näin voi löytää yhtäläisyyksiä, teemoja kehystertomusten eri variaatioista. Tyyppittely syventää analyysiä. Tyyppittelyssä poimitaan koko aineistosta keskeiset aiheet ja aineisto esitetään yhdistettyjen tyyppien avulla. Näin voidaan saada aikaan yksi tarina, joka ei ole suoraan kenenkään lapsen kirjoittama, vaan tiivistää kaikki tarinat yhteen. (Eskola 1991, 23–24.)

Eläytymismenetelmää on käytetty lähinnä Tampereella sosiologian ja sosiaalipsykologian tutkimusmenetelminä. Antti Eskola toi menetelmän suomeen 1980-luvulla ja Juha Suoranta sekä Jari Eskola ovat kehittäneet menetelmää siitä eteenpäin. (Eskola 1991, 5–7.) Eläytymismenetelmä jaetaan kahteen erilaiseen työtapaan. Ensimmäinen on roolileikki, active role-playing, jossa henkilöt eläytyvät ja esittävät pienen näytelmän annetun kehyksen mukaan. Olen käyttänyt toista tapaa eli lapset

kirjoittavat tarinan kehyskertomuksen pohjalta. Tätä menetelmää kutsutaan sanoilla passive /non-active role-playing. (Eskola 1991, 13–14.)

Eläytymismenetelmätutkimukseen osallistuvilla henkilöillä ei ole olemassa varsinaista vakiintunutta nimitystä. ”Koehenkilö” tai ”tutkittava” eivät tässä menetelmässä ole sopivia termejä, koska kehyskertomusta kirjoittava ihminen muuttuu näin kohteeksi. (Eskola 1991, 13.) Tässä työssä olen käyttänyt sanoja lapset tai oppilaat, joilla viitataan tutkimukseeni osallistuneisiin oppilaisiin.

Olen päätenyt laadullisen tutkimuksen tekemiseen, koska kehyskertomusten ideana on näyttää oppilaan subjektiivinen näkemys asioista. Tarinat ovat yhtä erilaisia kuin niiden kirjoittajatkin ja laadullisen analyysin keinoin poikkeavatkin tarinat tulevat paremmin huomioon otetuiksi (Hammersley & Atkinson 1983; Peräkylä 1990, sit. Eskola 1991, 24).

Tässä tutkimuksessa olen käyttänyt neljää erilaista kehyskertomusvariaatiota. Aineistoa kerätessä piti ottaa huomioon, että jokaiseen kehyskertomusvariaatioon tulisi tarpeeksi vastauksia (noin 10 kappaletta) sekä KiVa -ohjelmaa että koulun omia kiusaamisen vastaisia suunnitelmia käyttävien koulujen oppilailta. Jokaiseen kehyskertomuskysymykseen piti siis saada noin 20 vastausta (taulukko 3, kpl 6.4).

Pyrin saamaan vastaukset tutkimuskysymyksiini seuraavilla lasten tarinoita suuntaavilla alustuksilla. Kehyskertomusten muuttujina käytän KiVa Koulu -ohjelman mukaisia kiusaamisen lopettamiseen vaikuttavia henkilöitä eli opettajaa, yksittäistä oppilasta ja kaikkia oppilaita yhdessä. KiVa Koulu korostaa myös vanhempien merkitystä kiusaamistilanteiden ratkaisemisessa.

Kehyskertomus 1:

Luokan yhtä oppilasta kiusataan ja asia on kaikkien tiedossa. Miten opettaja voi ratkaista asian?

Kehyskertomus 2:

Luokan yhtä oppilasta kiusataan ja asia on kaikkien tiedossa. Miten sinä itse voit ratkaista asian?

Kehyskertomus 3:

Luokan yhtä oppilasta kiusataan ja asia on kaikkien tiedossa. Miten muut lapset yhdessä voivat ratkaista asian?

Kehyskertomus 4:

Luokan yhtä oppilasta kiusataan ja asia on kaikkien tiedossa. Miten vanhemmat voivat ratkaista asian?

Kehyskertomus ohjaa antamaan ratkaisun kiusaamistilanteelle. Sanalla ratkaisu pyrin siihen, että lapset kirjoittaisivat ratkaisun tilanteelle, jotta ei tarvitsisi yrittää muuta kautta tulkita, mitä he ovat vastauksillaan tarkoittaneet. Kehyskertomusvariaatiot poikkeavat toisistaan vain yhdessä kohdassa. Neljä erilaista kehyskertomusvariaatiota tuovat monipuolisuutta tutkittavaan asiaan ja näin saan kerättyä tietoa asiasta monesta näkökulmasta.

6.3 Aineiston kerääminen

Tutkimuksessani oli mukana kuusi eri koulua Raumalta ja sen lähialueilta. Keräsin tutkimusaineiston huhti–toukokuussa, keväällä 2010. Koska tutkimukseeni osallistui lapsia, kodeilta piti saada lupa lapsen tutkimukseen osallistumiseen. Lähetin tutkimuslupalaput postitse kolmeen kouluun. Eurajoen keskustan kouluun ja Freinetkouluun vein lupalaput itse. Kourujärven kouluun lupalappu lähti sähköpostin välityksellä ja koulun rehtori oli muokannut tekstiä ennen oppilaille jakamista. Annoin kaikissa paikoissa kodeille noin viikon aikaa miettiä lapsen osallistumista tutkimukseen. Sovittuina aineistonkeruupäivinä kävin jokaisessa koulussa.

Kysymyslomakkeeni olivat kaikki nopeasti katsottuna samannäköisiä. Paperin vasemmassa yläkulmassa luki: Kehyskertomus ja sen numero. Tämä helpotti paperien järjestämistä ennen ja jälkeen tutkimuksen. En usko, että oppilaat kiinnittivät kirjoitusvaiheessa paljonkaan huomiota numeroon. Kaikki eläytymismenetelmätekstit alkoivat samalla yhden lauseen alustuksella: Luokan yhtä oppilasta kiusataan ja asia on kaikkien tiedossa. Kehyskertomusten varsinainen idea eli yhden asian muuttuminen alustuksessa tuli esiin seuraavassa lauseessa. Ensimmäisessä kehyskertomusvariaatiossa

kysyttiin, miten opettaja voi ratkaista asian, toisessa miten sinä itse voit ratkaista asian, kolmannessa miten muut lapset yhdessä voivat ratkaista asian ja neljännessä miten vanhemmat voivat ratkaista asian. Vastauspapereissa oli viivat kirjoittamisen helpottamiseksi. Olin järjestänyt paperit itselleni niin, että kehyskertomukset 1–4 olivat pinossa vuorotellen. Näin lapset eivät huomanneet paperien jakovaiheessa, että niissä oli erilaisia kysymyksiä.

Kaikissa alustuksissa oli näkyvillä sana ratkaisu, jolla toivoin saavani lasten ideoita siitä, mitä eri osapuolet voivat tehdä, kun kiusaamista ilmenee. Olin tarkoituksella pyrkinyt tekemään alustuksista hyvin lyhyitä ja selkeitä. Vastaukset olivat monessa tapauksessa myös lyhyitä, vain parin lauseen mittaisia. Ehkä lapset olivat myös pyrkineet tiivistämään vastauksensa, koska kysymyksen oli lyhyt.

Yritin pitää aineistonkeruutilanteen mahdollisimman samanlaisena jokaisessa koulussa. Kerroin kuka olen ja miksi teen tätä tutkimusta. Ennen paperien jakamista alustin tulevia kysymyksiä seuraavan pohjalta: *Kiusaaminen* on määritelty selkeästi. Yksittäinen riita tai välienselvittely ei ole kiusaamista. Kiusaaminen tarkoittaa nimenomaan *jatkuvaa ja tietoista* toimintaa. Kiusaajan tarkoituksena on *vahingoittaa toista*, yleensä yhtä ja samaa lasta toistuvasti. *Kiusaamisen uhri on puolustuskyvytön* kiusaajaan nähden. Kiusaaminen on myös koko ryhmän ongelma, koska tyypillistä on, että kiusaaminen tapahtuu ryhmässä ja perustuu sen jäsenten välisiin suhteisiin. (Salmivalli 1998, 30–34; Höistad 2003, 79–80.) Kiusaamisen tunnusmerkistön täyttää pitkäaikainen henkinen ja/tai ruumiillinen väkivalta, jonka yksilöt tai ryhmät kohdistavat yhteen uhriin (Roland 1984,17). *Toiminta on tarkoituksellista*, kiusaamista ei tapahdu kiusaajan sitä tiedostamatta (Hamarus 2008, 12). Jokaisessa luokassa sanoin myös, ettei yhtä oikeaa vastausta ole, vaan kukin vastaa niin kuin itse ajattelee asian olevan.

Olin luokassa niin kauan kuin lapset kirjoittivat. Aineisto tuli kerättyä eläytymismenetelmälle tyypilliseen tapaan nopeasti (Eskola 1991, 24). Kaikki olivat kirjoittaneet jatkon kehyskertomukseen kahdessakymmenessä minuutissa. Kun kaikki olivat vastanneet ja palauttaneet paperinsa, keskustelimme hetken kysymyksistä. Paljastin, että jokaisessa paperissa oli kuvattuna samanlainen alkutilanne, mutta sen jälkeen tulevia kysymyksiä oli neljä erilaista. Keskustelimme jokaisessa luokassa

hetken eri kehyskertomusvariaatioista. Muistutin myös, että kiusaamisesta pitää kertoa aina aikuiselle.

6.4 Aineiston kuvaus ja tutkimuskoulut

Tutkimuksen teko alkoi tutkimusluvan pyytämisellä lasten kodeista. Jokainen tutkimukseen osallistuva oppilas vei kotiinsa tutkimuslupalapun. (Liite 1) Pyysin palauttamaan paperin minulle vain siinä tapauksessa, jos oppilas ei saa osallistua tutkimukseen. Näin toimien kävi selkeästi ilmi, kuka ei osallistunut. Tutkimuslupakysely lähti kaikkiaan 111 oppilaan kotiin. Heistä 11 ei saanut lupaa osallistua tutkimukseen ja lisäksi tutkimuspäivinä 9 oppilasta oli sairaana tai muista syistä pois koulusta (taulukko 1).

TAULUKKO 1: Tutkimukseen osallistuneet oppilaat kouluittain

Koulu	Osallistui	Ei lupaa	Sairaana / Poissa
Freinet	16		2
Kodisjoki	11	2	2
Kourujärvi	15		4
Eurajoki	23	3	
Pyhämaa	10	3	
Nanu	16	3	1
Yhteensä	91	11	9

Tutkimukseeni osallistui kaikkiaan kuusi koulua ja niiden neljänsiä tai 3.–4.-yhdysluokkia (taulukko 2). Kolme kouluista käyttää KiVa Koulu -ohjelmaa ja kolme koulun omaa kiusaamisen vastaista suunnitelmaa. Jokaisen koulun rehtori antoi luvan mainita koulunsa nimeltä. Yksittäisiä oppilaita tekstistä ei voi kuitenkaan tunnistaa.

TAULUKKO 2: Tutkimukseen osallistuneet kolmas- ja neljäsluokkalaiset kouluittain

Koulu	3.lk	4.lk
Freinet		16
Kodisjoki	4	7
Kourujärvi		15
Eurajoki		23
Pyhämaa	4	6
Nanu		16
Yhteensä	8	83

Kuudesta eri koulusta tutkimukseen osallistui 91 oppilasta. Kaikkiaan analyysivaiheeseen asti hyväksytyjä tekstejä on 85 kappaletta. Jokaiseen kehyskertomusvariaatioon tuli kuhunkin noin 10 vastausta. Taulukossa 3 on eriteltyinä, kuinka monta vastausta eri kehyskertomusvariaatioihin sain KiVa Koulu ja koulun omaa kiusaamisen vastaista suunnitelmaa käyttäviltä kouluilta.

TAULUKKO 3: Analysointivaiheeseen hyväksytyt tekstit eriteltyinä eri kehyskertomusvariaatioiden mukaan

Kehyskertomus nro.	KiVa koulu -ohjelmaa käyttävät koulut	Koulun omaa kiusaamisen vastaista suunnitelmaa käyttävät koulut	Yhteensä	Hylätyt tekstit
1	10	13	23	1
2	11	12	23	
3	9	11	20	1
4	9	10	19	4
Yhteensä	39	46	85	6

Kuusi tekstiä jätin pois analysoitavien tekstien joukosta, koska ne eivät vastanneet annettuun kysymykseen tai olivat suorastaan asian vierestä kirjoitettuja. En pitänyt merkityksellisenä mainita, olivatko hylätyt tekstit kirjoittaneet oppilaat KiVa Koulu -ohjelmaa vai koulun omaa kiusaamisen vastaista suunnitelmaa käyttävästä koulusta. Saattaa olla sattumaa, että kehyskertomus 4:seen vastanneita tekstejä on hylätty eniten, mutta jäljempänä on myös todettu, että kysymys siitä, miten vanhemmat voivat ratkaista kiusaamistilanteen, vaikutti oppilaiden mielestä vaikeimmalta (taulukko 3). Tutkimuksen ulkopuolelle jätettyjen tekstien joukossa oli myös yksi vakavasta kiusaamisesta kertova teksti. Siitä ilmoitin luokan opettajalle ja asia olikin jo hänen hoidossaan. Seuraavia kahta esimerkkiä ei ole teemoiteltu, koska ne eivät ole päässeet analysointivaiheeseen.

”Opettajan täytyy ottaa korvasta kiinni ja vetää tosi lujaa niin oppilas kävelee kanssasi jälkiistuntoon.” (teksti 12, kehyskertomus 1)

”Lähtämällä kommando joukot kiusatun perään.” (teksti 88, kehyskertomus 4)

Sillä aikaa kun oppilaat kirjoittivat vastauksia kehyskertomuksiin, kysyin luokkien opettajilta kaksi kysymystä, joiden avulla selvitin, miten KiVa Koulu -ohjelmaa on käytetty tai miten koulun oman kiusaamisen vastaisen suunnitelman mukaan kiusaamiseen puututaan. Näin sain tietoa siitä, miten kiusaamistapaukset tutkimukseen osallistuneissa kouluissa hoidetaan. Pelkkä maininta siitä, että koulussa on käytössä esimerkiksi KiVa Koulu -ohjelma ei kerro tarkasti, miten sitä käytetään. Nämä kuvaukset toimivat taustatietona oppilaiden kehyskertomusvastauksille.

1. Miten koulukiusaamista ennaltaehkäistään koulussanne?
2. Miten ilmitulleet kiusaamistilanteet selvitetään?

Seuraavissa luvuissa esittelen tässä tutkimuksessa mukana olleet koulut ja kerron, mitä opettajat kertoivat koulujensa käytännöistä kiusaamiseen liittyen. Taulukossa 4 (kpl 6.4.2) ovat tiivistettyinä eri koulujen koulukiusaamisen ehkäisytavat ja koulukiusaamiseen puuttuminen.

6.4.1 Tutkimukseen osallistuneita KiVa Koulu -ohjelmaa noudattavia kouluja

Rauman Freinetkoulu on pienehkö koulu Rauman keskustassa. Koulun rehtori oli innostunut KiVa Koulu -hankkeesta heti siitä kuultuaan ja tuonut sen määrätietoisesti kouluunsa. Lukuvuonna 2007–2008 koulun silloiset 4.–6.-luokkalaiset olivat KiVa Koulu -tutkimuksen kontrollikouluna. Se tarkoittaa sitä, että heillä ei ollut käytössään KiVa koulun materiaaleja, vaan he toimivat kuten ennenkin ja olivat mukana KiVa Koulu -kyselytutkimuksessa.

Tähän tutkimukseen osallistuneella Freinetkoulun neljännellä luokalla on 18 oppilasta (tutkimukseen osallistui 16 oppilasta, taulukko 1, kpl 6.4) ja he ovat käyttäneet KiVa koulu -ohjelmaa (kpl 4.1, 4.1.1 ja 4.1.2) aktiivisesti syksystä 2008 alkaen eli lähes

kahden vuoden ajan. Koulukiusaamista ennaltaehkäistään ja kiusaamistapaukset selvitetään KiVa Koulu -ohjeiden mukaan. Luokan opettaja piti erityisen hyvänä ohjelman keskustelevaa otetta ja mahdollisuutta valita harjoituksia monesta vaihtoehdosta. Keskustelevuus sopii Freinet-pedagogiikkaan ja KiVa Koulu -tunnit on ollut helppo sijoittaa lukujärjestykseen (taulukko 4, kpl 6.4.2).

Toinen tutkimukseen osallistunut KiVa Koulu -ohjelmaa noudattava koulu on *Kodisjoen koulu*, joka sijaitsee noin 15 kilometrin päässä Raumalta. Luokka on yhdistetty 3–4 -luokka, jossa on kaikkiaan 15 oppilasta (tutkimukseen osallistui 11 oppilasta, taulukko 1, kpl 6.4). Kodisjoen koulu on varsin pieni ja siellä on pidetty KiVa Koulu -tunteja koululle sopivaksi soveltaen. KiVa koulu -kaksoistunnit on pidetty koko koululle yhdessä, kaikkiaan neljä kertaa viime syksystä 2009 alkaen. Luokan sisällä on ennaltaehkäisty kiusaamista muun muassa puhumalla erilaisuudesta. Varsinaisia KiVa -tiimin käsittelyyn edenneitä kiusaamistapauksia koulussa ei ole ollut (taulukko 4, kpl 6.4.2).

Kolmas KiVa Koulu oli *Kourujärven koulu*. Sieltä tutkimukseen osallistui 19 oppilaan neljäsluokka (tutkimukseen osallistui 15 oppilasta, taulukko 1, kpl 6.4). Luokassa on käytetty KiVa -ohjelmaa vuoden verran. Kiusaamista ennaltaehkäistään muun muassa joka viikko olevalla koko luokan yhteisellä liikuntatunnilla, jossa tehdään paljon luokkahengen kohotukseen liittyviä harjoituksia. KiVa Koulu -tunteja on pidetty kuukauden tai kahden välein. Kiusaamisesta keskustellaan koko luokan kesken sekä pienemmissä ryhmissä. Kiusaamistilanteissa on puhuttu ensin asianosaisten kanssa yksitellen, sitten yhdessä. Kiusaamistapausten selvittely on pysynyt luokan sisäisenä asiana. Koteihin on tarvittaessa otettu yhteys (taulukko 4, kpl 6.4.2).

6.4.2 Tutkimukseen osallistuneita koulun omaa kiusaamisen vastaista suunnitelmaa käyttäviä kouluja

Eurajoen keskustan koulusta tutkimukseeni osallistui 26 oppilaan neljäsluokka (tutkimukseen osallistui 23 oppilasta, taulukko 1, kpl 6.4). Koululla on käytössään oma kiusaamisen vastainen suunnitelma. Kyseisessä koulussa kiusaamista ennaltaehkäistään erilaisin yhteisin projektein, jotka edistävät toisiin oppilaisiin tutustumista ja

yhteistyötaitoja. Koulun jokaiselta luokalta on valittu yksi oppilas oppilastoimikuntaan. Oppilastoimikunnan ehdotuksesta on järjestetty esimerkiksi oppilaiden oma Talent-show koululle. Tavallista pidemmällä Väykkäri-välitunneilla asiaan koulutetut oppilaat järjestävät ohjattua välituntiliikuntaa halukkaille oppilaille. Keväisin 5.–6.-luokkalaiset osallistuvat musikaaliprojektiin ja kaikki koulussa olevat eskarit saavat kummioppilaan neljännen luokan oppilaasta.

Kun kiusaamistapauksia ilmenee, asian havainnut aikuinen aloittaa selvittelyn. Ensin määritellään, onko kyse kiusaamisesta vai välikohtauksesta. Tässä koulussa kiusaamisen tunnusmerkeiksi katsotaan toistuvuus ja vallankäyttö kiusaajan taholta. Samalla tavoin kiusaamisen määrittelevät useat tutkijat, muun muassa Raskauskas et al. (2010, 1). Kiusaamistapauksissa luokanopettaja on avainasemassa. Hän puhuttelee erikseen kiusattua ja kiusaajaa sekä joskus myös heitä yhdessä. Asiat hoidetaan tapauskohtaisesti. Jos kiusaajia on enemmän kuin yksi, käsittely on laajempi. Vakavammissa tapauksissa vanhemmat otetaan mukaan asian selvittelyyn. Eurajoen keskustan koulu aloittaa KiVa Koulu -ohjelman käytön syksyllä 2010 (taulukko 4).

Toinen tutkimukseeni osallistunut koulun omaa kiusaamisen vastaista suunnitelmaa käyttävä koulu on pieni ja idyllinen *Pyhämaan koulu*. Koulusta kehyskertomuksiin vastasi 13 henkinen 3–4 –luokka (tutkimukseen osallistui 10 oppilasta, taulukko 1, kpl 6.4). Koulukiusaamista Pyhämaalla on ehkäisty yhteisin leikein, ryhmätöin sekä valvonnan avulla. Koululla käy kuraattori kerran kahdessa viikossa ja hän on keskustellut yksitellen jokaisen oppilaan kanssa kiusaamisesta. Koulun oppilaat ovat myös osallistuneet kuraattorin pitämille yhteisille luennoille aiheesta.

Havaittuihin kiusaamistapauksiin on puututtu heti. Opettaja ottaa yhteyttä vanhempiin puhelimitse tai reissuvihon välityksellä. Opettajan mukaan kiusatun lapsen vanhemmat soittavat yleensä opettajalle. Kiusaaja voi joutua rehtorin puhutteluun, mutta jälki-istunnot eivät ole käytössä tässä koulussa.

Pyhämaan koulu oli koko talven 2009–2010 lakkautusuhan alla. Tuo negatiivinen asia on tuonut paljon yhteisöllisyyttä kouluun ja koko kylään. Kouluun perustettiin vanhempainyhdistys, seurakunta on lupautunut pitämään tunteja koululla ja Pyhämaan

kalastusseura, metsästäjät ja Martat ovat tulossa pitämään pajoja koululle. Tällä hetkellä on jo selvää, että koulu saa jatkaa toimintaansa syksyllä 2010 (taulukko 4).

Kolmas koulun omaa kiusaamisen vastaista suunnitelmaa noudattava koulu on *Nanun koulu*. Tästä koulusta tutkimukseen osallistui 20 oppilaan neljäsluokka (tutkimukseen osallistui 16 oppilasta, taulukko 1, kpl 6.4). Koulukiusaamista ehkäistään oppilashuollon toimin, valvonnalla ja yhteiseen vastuuseen kasvattamisen avulla. Koulussa toivotaan, että oppilaat itsekin tuovat esiin kiusaamisen ja koulun aikuiset pyrkivät näkemään ”kaiken”. Tyttöjen ja poikien erot kiusaajina näkyvät tässäkin koulussa (kpl 2.2). Nanun koulu tekee yhteistyötä Ankkurin koulun ja ranskalaisen Areva schoolin kanssa. Sitäkin kautta oppilaat ovat oppineet erilaisuuden hyväksymistä. Jollakin tavalla vammaiset oppilaat eivät ole joutuneet kiusaamisen kohteeksi (kpl 2.5).

Koulukiusaamiseen pyritään puuttumaan varhaisessa vaiheessa. Asiaa selvitetään ensin luokan sisällä. Esimerkiksi, jos useamman tytön kesken on ollut riitaa, kaikki ovat mukana keskustelemassa. Jos on selvää, kuka on kiusaaja ja kuka kiusattu, heidän kanssaan keskustellaan ensin erikseen, sitten yhdessä ja vanhemmat pyydetään tarvittaessa mukaan. Nanun koulussa joutuu kiusaamistapauksissa herkästi rehtorin puhutteluun, jossa tehdään selväksi, ettei kiusaamista suvaita (taulukko 4).

TAULUKKO 4: Tiivistelmä tutkimukseen osallistuneiden koulujen kiusaamisen ehkäisy- ja selvitystavoista opettajien kertomana

Koulu	Miten kiusaamista ennaltaehkäistään	Miten kiusaamistilanteet selvitetään
Freinet	- Kiva Koulun ohjeiden mukaan	- KiVa Koulun ohjeiden mukaan
Kodisjoki	- KiVa Koulu - tunnit - Erilaisuudesta puhuminen	- Ei ole ollut tarvetta
Kourujärvi	- KiVa Koulu - tunnit - Luokan yhteinen liikuntatunti kerran viikossa - Keskustelut aiheesta	- Koko luokan kesken ja pienemmissä ryhmissä - Koteihin tarvittaessa yhteys
Eurajoki	- Yhteiset projektit esim. välkkäri-välitunnit, oppilastoimikunta, joka keväiset 5.–6.-luokan musikaalit	- Kiusaajan ja kiusatun puhuttelu - Tapauskohtaisesti - Tarvittaessa vanhemmat mukaan
Pyhämaa	- Yhteiset leikit, ryhmätyöt - Valvonta - Kuraattori puhuu kiusaamisesta jokaisen oppilaan kanssa erikseen - Kuraattorin pitämät yhteiset luennot aiheesta	- Puututaan heti - Yhteys vanhempiin - Kiusaaja voi joutua rehtorin puhutteluun
Nanu	- Oppilashuollon toimet - Valvonta - Yhteiseen vastuuseen kasvattaminen - Yhteistyö läheisten koulujen kanssa	- Ensin keskustellen - Tarvittaessa vanhemmat mukaan - Herkästi rehtorin puhutteluun

6.5 Aineiston analyysi

Tämä tutkimus on kvalitatiivinen eli analyysi pyrkii kohteensa ymmärtämiseen. Laadullisen aineiston etuna on monipuolisuus ja se, ettei vastauksia tarvitse laittaa samaan muottiin, vaan poikkeavat vastaukset ovat rikkaus. Tämän tutkimuksen aineisto analysoitiin aineistolähtöisesti. Siitä pyrittiin löytämään sekä yhtäläisyyksiä, usein toistuvia mainintoja jostakin asiasta sekä poikkeavia vastauksia. Kun eläytymismenetelmäaineisto on riittävän suuri, se alkaa osin toistaa itseään, mutta tuottaa myös ennalta odottamattomia vastauksia (Eskola & Suoranta 2005, 163).

Aineisto kannattaa järjestää heti, kun se on kerätty. Tutkija voi kehittää omia merkintöjään, joiden avulla hän myöhemminkin tietää, mistä jokainen teksti on kerätty ja mitä kehyskertomuksen variaatiota se edustaa. Käyttökelpoinen tapa on myös merkitä koko aineisto juoksevan numeroinnin avulla. Vastaajien tunnistamattomuudesta tulee pitää huolta. (Eskola & Suoranta 2005, 163–164.)

Tämän tutkimuksen aineiston merkitsin niin, että jokaisessa paperissa oli jo valmiiksi näkyvillä kyseisen kehyskertomusvariaation numero. Kirjoitustilanteessa pyysin lapsia merkitsemään yhdellä numerolla paperin kulmaan, ovatko he kolmannen vai neljännen luokan oppilaita. Myöhemmin lisäsin koulujen nimet, josta ne oli kerätty ja sen lisäksi koko aineisto on numeroitu juoksevan numeroinnin avulla. Merkitsin papereihin myös, onko luokassa ollut käytössä KiVa Koulu -ohjelma. Pyysin, etteivät lapset laita nimiään papereihin. Linaan omassa tekstissäni lasten kirjoituksia ja merkitsen ne järjestysnumerolla, en koulun nimellä tai oppilaan luokka-asteella. Näin yksittäistä oppilasta ei voi tunnistaa.

Lainauksen perässä on ilmoitettu, mihin kehyskertomusvariaatioon oppilas on vastannut. Lisäksi jokaiseen lainaukseen on merkitty, mihin teemaan 1–17 olen katsonut tekstin kuuluvaksi. Osa lainauksista kuului useampaan kuin yhteen teemaan (taulukko 5, kpl 7.1). Lukija voi itse tarkastaa, olisiko asettanut tekstin samanlaisen teemaotsikon alle.

Esimerkki:

”Menisin kertomaan opettajalle ulkovalvojalle tai menisin katselemaan miksi edes kiusataan mutta jos minua kiusataan kerron rehtorille.” (teksti 33, kehyskertomus 2, teema 4)

Etsiessäni vastausta ensimmäiseen tutkimuskysymykseen: miten eri koulujen kolmas- ja neljäsluokkalaisten mukaan kiusaamistilanteet ratkaistaan heidän kouluissaan, aloitin aineiston analyysin sekoittamalla tekstit niin, että eri kehyskertomusvariaatiot ja eri kouluista kerätyt tekstit olivat sattumanvaraisessa järjestyksessä. Käsittelin aineistoa kokonaisuutena, kuten tavallista laadullista aineistoa. Jokaiseen paperiin oli merkitty, mistä se on kerätty, mutta pyrin olemaan katsomatta näitä merkintöjä. Näin vältin asennoitumasta eri tavoin KiVa Koulua, kuin koulun omia kiusaamisen vastaisia suunnitelmia käyttävien koulujen vastauksiin.

Aloitin lukemalla tekstit useaan kertaan läpi ja niistä alkoi löytyä samanlaisia teemoja. Koska vastaukset olivat lyhyitä, ne oli pääsääntöisesti helppo lajitella yhden–kolmen teemaotsikon alle. Esimerkiksi alla olevan aineistolainauksen merkitsin kuuluvaksi kahden eri teeman alle: vanhemmat hoitavat kiusaamistapauksen keskenään ja vanhemmat ilmoittavat koululle kiusaamisesta. Yhden virkkeen kehyskertomusvastaukset oli erityisen helppo asettaa tietyn teeman alle. Teemoitteluvaiheessa luokittelin tekstejä mahdollisimman hienojakoisesti ja etsin kirjoituksista löytyviä erilaisia kiusaamisen ratkaisutapoja. Seuraavassa vaiheessa aloin yhdistellä keskenään toisiaan lähellä olevia kiusaamisen ratkaisutapoja eli tyypittelin aineistoa. Näin sain yläluokkia, kokoavia otsikoita yleisemmille teemoille (taulukko 5, kpl 7.1).

”Vanhemmat voivat soittaa kiusaajan vanhemmille ja tavata yhdessä. Silloin kaikki voi sopia. Tai vanhemmat voivat soittaa kouluun opettajalle ja sanoa voisivatko he tehdä asialle jotain.” (teksti 26, kehyskertomus 4, teemat 12 ja 11)

”Kerromme opettajalle.” (teksti 54, kehyskertomus 3, teema 4)

”Kertoa opettajalle asiasta.” (teksti 77, kehyskertomus 2, teema 4)

Koska aineistoni on varsin suuri ja eri kehyskertomusten vuoksi oppilaat ovat antaneet vastauksensa hieman eri näkökulmista, tuntui järkevältä yrittää löytää teemoja, joiden alle mahdollisimman moni teksti sopisi. Osa teksteistä sopi eri teemaotsikoiden alle hyvin, osa vaati sovittelemista. Seuraavan lainauksen olen katsonut kuuluvan parhaiten teeman 17 alle (kiusaaja, kiusattu, opettaja ja vanhemmat puhuvat asian selväksi).

” He (vanhemmat) kysyvät kaikilta tietoa. Kysyvät ketä kiusataan. Ketkä kiusaavat. Millä lailla kiusataan.” (teksti 11, kehyskertomus 4, teema 17)

Vasta toisen ja kolmannen tutkimuskysymyksen kohdalla otin huomioon kehyskertomusvariaatiot ja aineiston keruupaikat, kun piti saada selville, miten KiVa koulu -ohjelmassa mukana olleiden koulujen kiusaamisen ratkaisutavat olivat erilaisia kuin niiden, jotka noudattivat koulun omaa kiusaamisen vastaista suunnitelmaa ja missä määrin kiusaamisen ratkaisutavoissa näkyi eroja tutkimukseen osallistuneiden koulujen välillä. Aloitin näiden tutkimuskysymysten analysoinnin jakamalla aineistoni kahteen pinoon. Toiseen pinoon laitoin KiVa Koulu -ohjelmaa ja toiseen koulun omia kiusaamisen vastaisia suunnitelmia käyttäneiden koulujen vastaukset.

Tässä vaiheessa käytin apuna ensimmäiseen tutkimuskysymykseen liittyvää taulukkoa, johon oli jo kirjattu erilaisia kiusaamisen ratkaisutapoja. Merkitsin nyt taulukkoon kahteen eri sarakkeeseen, miten erilaiset teksteistä löytyneet teemat jakautuivat KiVa Koulua (39 vastausta) ja koulun omia kiusaamisen vastaisia suunnitelmia käyttävien (46 vastausta) kesken (taulukko 3, kpl 6.4). Näin tuli näkyville oliko joku esiin tulleista kiusaamisen ratkaisusteemoista erityisesti KiVa Koulua tai koulun omia kiusaamisen vastaisia suunnitelmia käyttävien suosiossa (taulukko 7, kpl 7.4).

Seuraavaksi merkitsin, mistä kouluista vastaukset eri teemoihin olivat tulleet (taulukko 8, kpl 7.5). Näin tehtyäni alkoi näkyä pieniä eroja KiVa Koulua tai koulun omia kiusaamisen vastaisia suunnitelmia käyttävien koulujen oppilaiden antamissa vastauksissa. Viimeisenä järjestelin aineistoni vielä kehyskertomusvariaatioiden mukaan ja katsoin, minkä teemaotsikoiden alle eri kehyskertomusvariaatiot olivat tuottaneet vastauksia (taulukko 9, kpl 7.5).

6.6 Mittauksen luotettavuus

Aineistoni on riittävän laaja, koska se täyttää Eskolan (1991, 15) kriteerin eläytymismenetelmällä kerätyn aineiston koosta. Hänen mukaansa 10–15 vastausta jokaiseen kehyskertomusvariaatioon on tarpeeksi laaja tuomaan tarvittavat näkökohdat esille. Kaikkiaan analyysivaiheeseen asti hyväksytyjä tekstejä on 85 kappaletta ja jokaiseen eri kehyskertomusvariaatioon sain vähintään yhdeksän vastausta. Tässä tutkimuksessa käytin neljää eri kehyskertomusvariaatiota, mikä lisää mahdollisuutta tarkastella tutkittavaa asiaa eri näkökulmista. Kaikkiin neljään erilaiseen kehyskertomusvariaatioon piti saada vastaus sekä KiVa koulu -ohjelmaa että koulun omia kiusaamisen vastaisia ohjelmia käyttävien koulujen oppilailta.

Kehyskertomusvariaatiot olivat onnistuneet, koska niiden avulla sain kerättyä aineiston, josta löysin vastaukset tutkimuskysymyksiini. Kehyskertomusvariaatioiden muuttuvat tekijät: opettaja, oppilas itse, muut lapset yhdessä ja vanhemmat oli poimittu KiVa Koulu -ohjelmasta. Kaikilla edellä mainituilla ryhmillä on mahdollisuus vaikuttaa ryhmähengen luomiseen, kiusaamisen ehkäisyyn sekä todettujen kiusaamistapausten selvittämiseen.

Alun perin toivoin saavani tutkimukseeni mukaan kouluja, jotka ovat käyttäneet KiVa Koulu -ohjelmaa sen ohjeiden mukaan. Silloin KiVa Koulu -ohjelmaa ja koulun omia kiusaamisen vastaisia suunnitelmia käyttävien koulujen ero olisi voinut olla selkeämpi. Tähän tutkimukseen osallistuneista KiVa Koulua käyttävistä kouluista 2/3 käytti ohjelmaa omalle koululle sovellettuna.

Tutkimuksen luotettavuutta voi lisätä antamalla lukijalle tilaa tehdä osa aineiston tulkintatyöstä. Suorien aineistolainauksen kanssa tulee kuitenkin olla varovainen, ettei analysointi olisi pelkkä sitaattikokoelma. Aineisto sinällään ei ole vielä tutkimuksen tulos, vaan tutkijan on löydettävä tulokset aineistostaan. (Eskola & Suoranta 2005, 179–180.)

Tutkimuksen varmuutta lisää se, että tutkija huomioi omat ennakko-oletuksensa. (Eskola & Suoranta 2005, 211–212.) Tätä tutkimusta aloittaessani minulla oli sekä eri

tutkimuksista että omien kokemusten kautta tullutta tietoa KiVa Koulu -ohjelman toimivuudesta. Ennalta epäilin, että jos koulu on itse suunnitellut tavat ennaltaehkäistä ja puuttua kiusaamiseen, se ei olisi niin perusteellista, kuin varsinaiset koulukiusaamista vastaan suunnitellut ohjelmat. Muun opettajantyön ohella on suuri vaatimus kehittää koululle omia kiusaamista ehkäiseviä ja siihen tehokkaasti puuttuvia työkaluja (Salmivalli 2010, 144).

Tutkimuksen luotettavuutta voi arvioida myös vahvistettavuuden avulla. Vahvistuvuus tarkoittaa sitä, että tehdyt tulokset saavat tukea vastaavia asioita tarkastelleista tutkimuksista. (Eskola & Suoranta 2005, 212.) KiVa Koulu -ohjelmaa on tutkittu suurella oppilasmäärällä ja verrattu tuloksia kontrollikouluihin (kpl 4.1). On siis todistettu ja tiedossa oleva asia, että KiVa Koulu -ohjelma toimii oikein ja aktiivisesti käytettynä. Tämä tutkimus keskittyy kuitenkin siihen, mitä lapset tietävät ja kertovat kiusaamisen vastaisista toimenpiteistä kouluissaan. KiVa Koulu -ohjelmaan kuuluvat KiVa Koulu -tunnit, joissa oppilaiden pitäisi saada tietoa oman koulun toimintatavoista. On siis oletettavissa, että ainakin KiVa Koulu -ohjelmaa käyttävien koulujen oppilaat tietävät koulunsa kiusaamisen ratkaisutavoista.

Lapsilta kerätyn aineiston pohjalta tehdyissä taulukoissa ja niistä tekemissäni johtopäätöksissä on otettava huomioon, että oppilaat ovat todennäköisesti vastanneet eri kehyskertomusvariaatioihin sen suuntaisesti, miten heidän omissa kouluissaan toimitaan, mutta on myös mahdollista, että oppilas on keksinyt ratkaisutavan itse. Näin ollen oppilaiden vastausten perusteella ei voida tehdä suoraa johtopäätöstä, että eri kouluissa toimittaisiin kiusaamistilanteiden kohdalla juuri oppilaiden mainitsemalla tavalla. Opettajilta kysymällä sain tosiasiallista tietoa siitä, miten tutkimukseen osallistuneissa kouluissa hoidetaan kiusaamistapaukset (taulukko 4, kpl 6.4.2).

Käytin eläytymismenetelmää myös proseminaarityössäni keväällä 2009. Silloin tein pienen, myös koulukiusaamiseen liittyvän tutkimuksen käyttämällä kahta erilaista kehyskertomusvariaatiota. Lasten vastauksia suuntaava kehyskertomusalustus oli tuolloin kuvaileva ja pidempi, kuin tässä työssä. Vastaukset olivat myös pidempiä, keskimäärin yhden sivun mittaisia. Tämän työn kehyskertomuksista muokkasinkin tarkoituksella lyhyitä ja yllätyksekseni myös vastaukset olivat lyhyitä. Osa oppilaista

vastasi alustukseen vain kahdella tai kolmella lauseella. Näyttää siis siltä, että pidemmällä alustuksella saa pidempiä ja monisyisempiä vastauksia.

7 TULOKSET JA NIIDEN TULKINTA

7.1 Kiusaamistilanteiden ratkaisutavat oppilaiden kuvaamina

Ensimmäiseen tutkimuskysymykseen, miten eri koulujen kolmas- ja neljäsluokkalaisten mukaan kiusaamistilanteet ratkaistaan heidän kouluissaan, vastausta hakiessani huomasin konkreettisesti, että eläytymismenetelmäaineisto on helppo kerätä, mutta sen tulkitsemisessa on suuri työ (Eskola 1991, 24). Minulla oli edessäni 85 paperin pino ja heti ensimmäisestä läpilukukerrasta lähtien laitoin muutamalla sanalla ylös erilaisia teemoja, joiden alle kokonaiset tekstit tai niiden osat sopivat. Merkitsin myös, montako tekstiä tai tekstin osaa kunkin teeman alle sopi.

Kun olin käynyt aineiston läpi kahteen kertaan ajatuksella, erilaisia teemoja oli kertynyt 20 kappaletta. Määrä tuntui liian suurelta. Heti alkuvaiheissa jätin pois kolme teksteistä nousutta teemaa: opettaja selvittää oppilailta miten riita alkoi, puhutaan asia koulussa selväksi ja vanhemmat puhuttelevat kiusaajaa. Kunkin otsikon alle oli tullut vain yksi maininta ja otsikot oli helppo sulauttaa muihin löytyneisiin otsikoihin. Kaksi ensimmäistä sopi teemaan 1 kuuluviksi, kolmas teemaan 15 (taulukko 5).

Seuraavaksi muokkasin 17 jäljelle jäänyttä teemaa selkeämpään sanalliseen muotoon ja kävin aineiston läpi kolme kertaa laskien teemojen alle sopivat maininnat. Tämä jälkeen luvut alkoivat täsmätä eli olin löytänyt niin hyvin aihetta kuvaavat teemat, että tekstit tai niiden osat oli melkein jokaisessa tapauksessa helppo sijoittaa oman otsikkonsa alle. Joissain tapauksissa koko teksti sopi täsmälleen yhden otsikon alle, toisissa taas se on laskettu kuuluvaksi kahteen tai kolmeen eri ryhmään. Aineistossa oli yksi vastaus, joka sopi täydellisesti neljän eri teemaotsikon alle.

”Voisivat (muut lapset yhdessä) mennä kertomaan opettajalle tai vanhemmille. Ja voisivat sanoa kiusaajalle että voisi lopettaa kiusaamisen. Ja puolustaa kiusattua.”
(teksti 37, kehyskertomus 3, teemat 4, 7, 8 ja 9)

Kun olin lukenut aineiston monta kertaa ja katsellut eri teemoista muodostamiani seitsemäätoista väliotsikkoa, järjestin ne aihealueittain ja annoin niille kokoavia

otsikoita. Kokoavat otsikot ovat aineiston tyypittelyä, sen tiivistämistä. Teemat on numeroitu ja yhteensä -sarakeessa on mainittuna, montako kertaa kyseinen teema on teksteissä tullut esiin tapana, jolla oppilas ratkaisisi kiusaamistilanteen. Teemojen alle olen laskenut ensisijaisia tai keskenään samantasoisia mahdollisia toimintatapoja (taulukko 5). Sen lisäksi olen merkinnyt eri taulukkoon kaikki teksteissä mainitut aikuiset, jolle kiusaamisesta voi kertoa (taulukko 6, kpl 7.2).

Otsikoiksi muotoutuivat opettajajohtoiset ja oppilaslähtöiset kiusaamisen ratkaisutavat, puolustaminen, vanhemmista lähtevät kiusaamisen ratkaisutavat, rangaistukset ja muut. Silloin aineisto alkoi selkiytyä ja käydä mahdolliseksi tulkita. Sitä oli tiivistetty, mutta erilaiset aineistossa esiin tulleet tavat ratkaista kiusaamistilanteet kouluissa oli kirjattu ylös (taulukko 5).

Eri koulujen kolmas- ja neljäsluokkalaisten teksteistä nousi esiin kaikkiaan 17 erilaista tapaa ratkaista koulukiusaaminen. Lukumääräisesti eniten mainintoja saivat teema 1, opettaja puuttuu ja ratkaisee tilanteen puhumalla, teema 4, oppilaat kertovat jollekin koulun opettajalle sekä teemat 8 ja 9, jotka ovat oppilaiden omia keinoja ratkaista kiusaamistilanteita.

TAULUKKO 5: Teksteistä löytyneet teemat ja kokoavat otsikot

KOKOAVAT OTSIKOT	TEKSTEISTÄ LÖYTYNEET TEEMAT	yht.
Opettajajohtoiset kiusaamisen ratkaisutavat	1. Opettaja puuttuu ja ratkaisee tilanteen puhumalla koulussa	20
	2. Opettaja ilmoittaa kiusaamisesta vanhemmille, jotka <u>ratkaisevat</u> asian:	
	a. Kiusaajan tai kiusatun vanhemmille, ei eritelty	1
	b. Kiusaajan vanhemmille	3
	c. Kiusatun vanhemmille	1
	3. Opettaja ilmoittaa kiusaamisesta vanhemmille, <u>saattaa asian heidän tietoonsa:</u>	
	a. Kiusaajan tai kiusatun vanhemmille, ei eritelty	6
	b. Kiusaajan vanhemmille	1
	c. Kiusatun vanhemmille	1
Oppilaista lähtevät ratkaisutavat	4. Oppilaat kertovat <u>jollekin koulun opettajalle kiusaamisesta</u> ja tämä hoitaa asian	35
	5. Oppilas kertoo välituntivalvojalle tai kuraattorille	3
	6. Kiusatun pitää kertoa jollekin	1
	7. Oppilas itse kertoo vanhemmilleen, jos häntä kiusataan / Oppilas kertoo vanhemmilleen, jos jotakuta toista kiusataan	7
Puolustaminen	8. Muut oppilaat puolustavat kiusattua	19
	9. Muut oppilaat puhuvat kiusaajalle ja pyytävät tätä lopettamaan kiusaaminen	15
Vanhemmista lähtevät ratkaisutavat	10. Vanhemmat kieltävät lapsiaan kiusaamasta muita	1
	11. Vanhemmat ilmoittavat koululle kiusaamisesta	7
	12. Vanhemmat keskenään hoitavat kiusaamistapauksen	3
Rangaistukset	13. <u>Kiusaajaa rangaistaan</u> puhuttelulla, jälki-istunnolla, erottamisen mahdollisuudella tai rehtori puuttuu asiaan	10
	14. Kiusaaja ei saa tulla kiusatun lähelle	2
	15. Vanhemmat rankaisevat kiusaajaa	2
Muut	16. Kiusaamisen lopettaminen, anteeksipyyntö	4
	17. Kiusaaja, kiusattu, opettaja ja vanhemmat puhuvat asian selväksi	6

7.2 Opettajan rooli kiusaamistilanteiden ratkaisijana

Taulukkoa 5 (kpl 7.1) tutkiessa huomaa, että opettaja on se henkilö, joka kutsutaan apuun joko heti kiusaamisen ilmennyttyä tai kun omat keinot eivät enää riitä. Ensimmäiseen tutkimuskysymykseen ratkaisua etsiessäni käsittelin aineistoa kokonaisuutena, mutta on kuitenkin huomioitava, että kehyskertomukseen 1 (miten opettaja voi ratkaista asian) oli vastannut kaikkiaan 23 oppilasta ja kehyskertomukseen 4 (miten vanhemmat voivat ratkaista asian) 19 oppilasta (taulukko 3, kpl 6.4). Tästäkin syystä monessa tekstissä kiusaamistilanteiden ratkaisijana oli esitetty opettaja tai omat vanhemmat. Taulukossa 9 (kpl 7.5) on eriteltyinä, minkä teemaotsikoiden alle eri kehyskertomukset tuottivat vastauksia. Oma opettaja tai joku muu aikuinen mainittiin muutamia kertoja muidenkin kehyskertomusten pohjalta kirjoitetuissa vastauksissa.

” Opettajan pitää kertoa oppilaan vanhemmille ja heidän täytyy jutella oppilaalle joka kiusaa tai opettajan itse pitää ottaa puhutteluun kiusaaja niin asia voidaan saada ratkastua jos kiusaaminen jatkuu edelleen niin pitää jutella niin kauan että asia saadaan sovituksi.” (teksti 1, kehyskertomus 1, teemat 2b ja 1)

” Yritän ensin sanoa kiusaajille, että lopettaa, mutta jos he jatkavat menen hakemaan opettajan ja sitten se selvitetään ja olen kiusatun puolella.” (teksti 19, kehyskertomus 2, teemat 9, 4 ja 8)

Opettaja on esitetty kiusaamistilanteiden ratkaisijana joko niin, että hän on itse huomannut tilanteen tai että oppilaat ovat kertoneet hänelle kiusaamisesta. Joissakin tapauksissa myös vanhemmat ilmoittavat opettajalle kiusaamisesta. Opettaja pyrkii ratkaisemaan kiusaamisen puhumalla. Puhumalla kiusaamisen selvittäminen nousi esiin teoriasta, esimerkiksi KiVa Koulun kiusaamisen ratkaisutavoista (kpl 4.1.2) sekä tätä tutkimusta varten kerätyissä oppilaiden vastauksissa.

Ruotsalainen Anatol Pikas ajatteli jo 1970-luvulla kiusaamisen olevan ryhmäväkivaltaa, toisin kuin monet muut sen ajan tutkijoista. Hän esitteli kaksi toisistaan poikkeavaa keskustelumenetelmää kiusaamistapausten ratkaisemiseksi: suggestiivisen käskyn menetelmän ja yhteisen huolen menetelmän. Molemmissa on nähtävissä neljä erilaista

vaihetta. Ero on sävyssä, jolla keskustelut käydään. Suggestiivisen käskyn menetelmässä aikuisella on autoritaarinen ote ja hän tekee selväksi, että kiusaamisesta on tultava loppu. Yhteisen huolen menetelmä on pehmeämpi ja keskustelun tarkoituksena on saada aikaan yhteisesti jaettu huoli kiusatusta ja ratkaisuehdotus tilanteelle. Keskustelut pääkiusaajan ja apureiden kanssa ovat lyhyitä ja ne pyritään käymään nopeassa tahdissa peräkkäin, jotta kiusaajat eivät ehdi välissä neuvotella keskenään. (Salmivalli 2010, 76–79.)

Samoihin aikoihin Pikasin kanssa Barbara Maines ja George Robinson kehittivät Britanniassa No Blame Approach-mallin. Keskeisenä periaatteena siinä pyritään osoittamaan yhteinen vastuu turvallisesta, kiusaamattomasta koulusta, ilman kiusaajan syytelyä. (Salmivalli 2010, 83.) Saman ajatuksen pohjalta Olweus on käyttänyt yhteisen huolen menetelmää 1980-luvulla (kpl 3.1.1). KiVa Koulussa ovat myös nähtävillä edellä mainittujen keskustelumenetelmien käyttö ja selvimmin ehkä juuri Pikasin malli (kpl 4.1.2).

Vaikka tässä tutkimuksessa mukana olleiden luokkien opettajat eivät olisi tietoisia näistä menetelmistä, ne olivat nähtävillä sekä oppilaiden vastauksissa että opettajien kertomina. Jokaisesta koulusta mainittiin oppilaiden puhuttelu yksin tai ryhmissä. Erityisesti Freinetkoulussa, Eurajoen, Pyhämaan ja Nanun kouluissa voi joutua rehtorin puhutteluun, jossa kiusaaminen kielletään ehdottoman tiukkasanaisesti. Kodisjoen ja Kourujärven kouluissa linja on pehmeämpi, kiusaamisen tuomitseva, mutta enemmän yhteisen huolen menetelmän kaltainen (kpl 6.4.1 ja 6.4.2).

Rangaistuksia kiusaajalle ehdotettiin joko puhumisen lisäksi annettavaksi tai siinä tapauksessa, ettei puhuminen auttanut ja kiusaaminen jatkuu. Oppilailta tuli suuri määrä mainintoja erilaisista kiusaamista seuraavista rangaistuksista. Myös kotiin vanhemmille asiasta ilmoittaminen on lapselle rangaistus.

” Mielestäni opettaja voisi ratkaista asian niin, että opettaja pitäisi silmällä koko ajan niitä oppilaita, jotka kiusaavat. Jos opettaja huomaa kiusausta hän voisi mennä väliin ja antaa oppilaille rangaistuksen. Esim. jälkiistunto, reissu vihkoon ilmoitus vanhemmille asiasta.” (teksti 14, kehyskertomus 1, teemat 1, 13 ja 3)

Lasten vastauksissa kiusaamistilanteen hoitaminen puhumalla tarkoitti yleensä vain kiusaajalle puhumista. Joissain tapauksissa oli mainittu, että kiusatun on hyvä kertoa, miten häntä on kiusattu. Teemassa 12 on esitetty, että kiusaajan ja kiusatun vanhemmat keskenään selvittävät kiusaamisen, teemassa 17 taas, että kiusaaja, kiusattu, opettaja ja vanhemmat puhuvat asian selväksi keskenään. Näissä opettaja ei ole mukana ainoana aikuisena, kuten muissa selvitystilanteissa.

Pelkkien teksteissä mainittujen aikuisten laskeminen sinällään on kvantitatiivinen työtapa. Tälle tutkimukselle se antaa kuitenkin kaivattua lisäinformaatiota siitä, kuka kiusaamistapaukset kouluissa ratkaisee. Luokan oma opettaja on saanut kaikkein eniten mainintoja henkilöksi, jolle kiusaamisesta voi kertoa. Samassakin vastauksessa on saatettu mainita useampia koulun tai kodin aikuisia, joille voi kertoa kiusaamisesta (taulukko 6).

TAULUKKO 6: Kaikki lasten teksteissä mainitut aikuiset, joille kiusaamisesta voi kertoa

Kaikki mainitut aikuiset, joille kiusaamisesta voi kertoa	yht.
Oma opettaja	30
Joku koulun opettajista, henkilökunnasta tai rehtori	6
Välituntivalvoja	3
Kuraattori	1
Vanhemmat	8
Aikuinen	2
Jollekin	3

Taulukosta 6 selviää, että kuraattori oli mainittu vain yhden kerran henkilönä, jolle oppilas voisi kertoa kiusaamisesta. Pyhämaan koulussa juuri kuraattori on kuitenkin henkilö, joka pitää luentoja kiusaamisesta ja keskustelee kahdenkesken jokaisen oppilaan kanssa. Kuraattori on koulussa paikalla kerran kahdessa viikossa. Voikin olla, että hän on paikalla liian harvoin, eivätkä oppilaat tunne häntä kyllin hyvin kertoakseen hänelle koulukiusaamisesta (taulukko 4, kpl 6.4.2).

Teksteissä, joissa oppilaat eivät kertoneet kiusaamisesta suoraan opettajalle, opettaja oli kuitenkin henkilö, jonka oletettiin selvittävän tilanteen. Opettaja voi esimerkiksi saada kiusaamistapauksen tietoonsa vanhemmilta. Vanhempien oletetaan myös ohjaavan omia lapsiaan käytökseen, joka estää kiusaamista.

” Vanhemmat kertoo opettajalle ja rehtorille ja rehtori pitäisi antaa puhuttelu ja antaa jälkiistuntoa.” (teksti 58, kehyskertomus 4, teemat 11 ja 13)

” He (vanhemmat) voivat sanoa lapsilleen etteivät kiusaa oppilasta ja ottavat mukaan peleihin ja leikkeihin.” (teksti 24, kehyskertomus 4, teema 10)

7.3 Lapset kiusaamistilanteiden ratkaisijoina

Kun keräsin tutkimusaineistoani, selvitin alustuksessani oppilaille, että kysymyksilläni tarkoitan nimenomaan kiusaamista, en riitelyä. Oppilaiden vastauksissa vilahteli kuitenkin sana riita. Jätin tuon asian sikäli huomiotta, että ajattelin riidan olevan lapsille tutumpi sana. Riita on sana, jota lapset käyttävät tilanteessa, joka on kuitenkin kyllin vakava, jotta aikuinen kutsutaan apuun.

Lapset olivat maininneet monta kertaa voivansa myös itse vaikuttaa kiusaamiseen. Kiusatun puolustaminen oli mainittu 19 kertaa (teema 8) ja kiusaajaan vetoaminen 15 kertaa (teema 9) (taulukko 5, kpl 7.1). Sekä kiusatun puolustaminen että vaikutusyritykset kiusaajan toimintaan kertovat, että lapsilla on käytössä hyviä keinoja kiusaamisen karsimiseen.

Aikuisille sana puolustaminen merkitsee eri asiaa, kuin monille lapsille. Aikuinen ajattelee toisen henkilön puolustamisen olevan sanallista, lapsi voi ajatella sen olevan fyysistä. Pojat, jotka kiusaavat toisia, tekevät sen yleensä suoralla tavalla, tytöt taas epäsuorasti (kpl 2.2). On siis mahdollista, että pojat käyttävät enemmän suoria puolustuskeinojakin. Tässä tutkimuksessa ei kuitenkaan kysytty kehyskertomuksiin vastaavien oppilaiden sukupuolta. Kiusatun puolustamiseksi riittää, että luokassa toimivat kiusaajan kannustajat ja apurit muuttavat käyttäytymistään, hiljaisia hyväksyjä rohkaistaan osoittamaan, etteivät he hyväksy kiusaamista ja että yhä useampi oppilas toimisi kiusatun puolustajana (Salmivalli 2010, 68). Lapset tarvitsevat todella konkreettisia ohjeita siihen, miten tulisi toimia. Suoria mainintoja kiusatun fyysisestä puolustamisesta löytyi kuitenkin vain kaksi koko aineistosta.

” Menen paikalle missä kiusataan ja sanon opettajalle. Sitten jos kiusaaminen jatkuu niin menen itse väliin. Jos sekään ei tehoa niin yritän ratkaista asian puhumalla.” (teksti 5, kehyskertomus 2, teemat 4 ja 8)

”Menen kertomaan opettajalle, koska olen liian heikko itse puolustamaan häntä, mutta jos pystyn puolustamaan menisin heti väliin.” (teksti 16, kehyskertomus 2, teema 4)

Aikuiselle kiusaamisesta kertomisen voi ajatella olevan kiusaamiseen puuttumista ja uhrin puolustamista. Lapset kertovat koulussa yleensä omalle opettajalleen, että jotakuta kiusataan. Kun kiusaamisesta kerrotaan kotona vanhemmille, heidän odotetaan myös tekevän asialle jotain. Kiusaaminen on saatettu aikuisen tietoon ja tämän odotetaan hoitavan asian. Sekä asian selväksi puhuminen, että mahdolliset rangaistukset kiusaajalle kuuluvat aikuiselta odotettavaan käytökseen

Lapset pitävät kiusaamista sekä kiusaajan että kiusattavan ongelmana ja mainitsevat monessa tapauksessa erikseen, että kiusaamisesta pitää kertoa myös eri osapuolten vanhemmille. Tutkimukseen osallistuneiden kolmas–neljäsluokkalaisten ja vielä vanhempienkin oppilaiden maailmaan kuuluvat kiinteästi aikuiset kouluissa ja kodeissa.

Lapsilla on jonkin verran omia keinoja kiusaamistilanteiden ratkaisemiseen. He voivat joko puolustaa kiusattua ja puhua kiusaajalle, jotta tämä lopettaisi toimintansa. Varsinainen kiusaaminen vaatii loppuakseen kuitenkin aikuisen väliintuloa. Jos lapset kertovat aikuiselle, esimerkiksi opettajalle kiusaamisesta, se on merkki siitä, etteivät he hallitse tilannetta enää itse. Lapset toivovat aikuisilta, että he puuttuvat asiaan, tietävät miten pitää toimia, jotta kiusaaminen loppuu ja tiedottavat muillekin tärkeille aikuisille asiasta. Aikuisten tulee ohjata lapsia kiusaamistapauksissa käyttäytymään niin, ettei kiusaaminen enää jatku (kpl 4.1.1).

7.4 Kiusaamisen ratkaisutapojen erot KiVa Koulua ja koulun omia kiusaamisen vastaisia suunnitelmia käyttävien välillä

Toisen tutkimuskysymyksen tavoitteena on selvittää, millä tavoin KiVa Koulu -ohjelmassa mukana olleiden koululaisten kiusaamistilanteiden ratkaisutavat ovat erilaisia, kuin niiden, jotka eivät ole olleet ohjelmassa mukana. Tämän tutkimuskysymyksen analysoinnin aloitin jakamalla aineistoni kahteen pinoon sen mukaan, oliko tekstin kirjoittanut KiVa Koulu -ohjelmaa vai koulun omaa kiusaamisen vastaista suunnitelmaa käyttävän koulun oppilas. Taulukossa 5 (kpl 7.1) ovat kaikki löytyneet teemat ja nyt erittelin tuota taulukkoa apuna käyttäen, montako kertaa KiVa Koulua ja koulujen omia kiusaamisen vastaisia suunnitelmia käyttävien koulujen oppilaat olivat maininneet eri teemat (taulukko7).

TAULUKKO 7: Teksteistä löytyneet teemat ja kokoavat otsikot, eriteltynä KiVa Koulu -ohjelmaa ja koulun omaa kiusaamisen vastaista suunnitelmaa (muut) toteuttavien koulujen oppilaat (KiVa 39 tekstiä, muut 46 tekstiä, yhteensä 85)

KOKOAVAT OTSIKOT	TEKSTEISTÄ LÖYTYNEET TEEMAT	KiVa 39	muut 46	yht. 85
Opettajajohtoiset kiusaamisen ratkaisutavat	1. Opettaja puuttuu ja ratkaisee tilanteen puhumalla koulussa	10	10	20
	2. Opettaja ilmoittaa kiusaamisesta vanhemmille, jotka <u>ratkaisevat</u> asian:			
	a. Kiusaajan tai kiusatun vanhemmille, ei eritelty		1	1
	b. Kiusaajan vanhemmille	1	2	3
	c. Kiusatun vanhemmille		1	1
	3. Opettaja ilmoittaa kiusaamisesta vanhemmille, <u>saattaa asian heidän tietoonsa</u> :			
	a. Kiusaajan tai kiusatun vanhemmille, ei eritelty	3	3	6
b. Kiusaajan vanhemmille	1		1	
c. Kiusatun vanhemmille	1		1	
Oppilaista lähtevät ratkaisutavat	4. Oppilaat kertovat <u>jollekin koulun opettajalle kiusaamisesta</u> ja tämä hoitaa asian	21	14	35
	5. Oppilas kertoo välituntivalvojalle tai kuraattorille		3	3
	6. Kiusatun pitää kertoa jollekin		1	1
	7. Oppilas itse kertoo vanhemmilleen, jos häntä kiusataan / Oppilas kertoo vanhemmilleen, jos jotakuta toista kiusataan	4	3	7
Puolustaminen	8. Muut oppilaat puolustavat kiusattua	12	7	19
	9. Muut oppilaat puhuvat kiusaajalle ja pyytävät tätä lopettamaan kiusaaminen	7	8	15
Vanhemmista lähtevät ratkaisutavat	10. Vanhemmat kieltävät lapsiaan kiusaamasta muita	1		1
	11. Vanhemmat ilmoittavat koululle kiusaamisesta	2	5	7
	12. Vanhemmat keskenään hoitavat kiusaamistapauksen	2	1	3
Rangaistukset	13. <u>Kiusaajaa rangaistaan</u> puhuttelulla, jälki-istunnolla, erottamisen mahdollisuudella tai rehtori puuttuu asiaan	4	6	10
	14. Kiusaaja ei saa tulla kiusatun lähelle	1	1	2
	15. Vanhemmat rankaisevat kiusaajaa	1	1	2
Muut	16. Kiusaamisen lopettaminen, anteeksipyyntö	3	1	4
	17. Kiusaaja, kiusattu, opettaja ja vanhemmat puhuvat asian selväksi	3	3	6

Taulukkoa 7 tarkastellessa KiVa Koulu -ohjelmaa (39 vastausta) ja koulun omaa kiusaamisen vastaista suunnitelmaa (46 vastausta) käyttävien koulujen oppilaat, ovat maininneet eri teemoja varsin tasaisesti. Opettajajohtoisissa kiusaamisen ratkaisutavoissa opettajan puuttuminen tilanteeseen (teema 1) on mainittu yhtä monta (10) kertaa. Teemat 2 ja 3, opettaja ilmoittaa kiusaamisesta vanhemmille, joko niin, että nämä ratkaisevat asian tai että asia saatetaan heidän tietoonsa, saavat mainintoja lähes yhtä paljon eri koulujen oppilailta.

Oppilaista lähteissä kiusaamisen ratkaisutavoissa (teemat 4–7) KiVa koulua käyttävät oppilaat kertovat useammin kiusaamisesta omalle tai jollekin muulle koulun opettajalle, koulun omaa kiusaamisen vastaista suunnitelmaa käyttävät oppilaat ovat maininneet lisäksi esimerkiksi välituntivalvojan. Kaikkiaan kodin ja koulun aikuisia on mainittu useita, mutta oma opettaja on saanut eniten mainintoja henkilönä, jolle kiusaamisesta voi kertoa (taulukko 6, kpl 7.2). Vanhemmilleen lapset kertoisivat kiusaamisesta yllättävän harvoin (yhteensä 7 mainintaa).

Puolustaminen-pääotsikon alla on oppilaiden omia tapoja ratkaista kiusaaminen (teemat 8–9). KiVa Koulua käyttävät oppilaat ovat hieman useammin maininneet puolustavansa kiusattua, kuin koulun omaa kiusaamisen vastaista suunnitelmaa käyttävät oppilaat (12/7). Kiusaajalle puhumisen taas ovat maininneet sekä KiVa Koulua että koulun omaa kiusaamisen vastaista ohjelmaa käyttävät lapset varsin tasaisesti (7/8). KiVa Koulu -ohjelmaa toteuttavien koulujen oppilaiden vastauksissa näkyi kiusatun puolustaminen ja kiusaajalle puhuminen, samoin koulun omaa kiusaamisen vastaista suunnitelmaa toteuttavan Eurajoen keskustan koulun vastauksissa. Nämä teemat saivat mainintoja myös Pyhämaan ja Nanun kouluista (taulukko 8, kpl 7.5).

Vanhemmista lähtevien kiusaamisen ratkaisutapojen kohdalla teemat: vanhemmat ilmoittavat koululle kiusaamisesta tai vanhemmat keskenään hoitavat kiusaamistapauksen (teemat 11–12) ovat saaneet mainintoja melko tasaisesti ottaen huomioon, että koulun omaa kiusaamisen vastaista suunnitelmaa käyttäviä lapsia on enemmän, kuin KiVa Koulua käyttäviä. Koulussa toteutettavat rangaistukset (teemat 13–14) on myös mainittu lähes yhtä monta kertaa (5/7).

Kokoavan otsikon muut alle, olen sijoittanut kaksi esiin tullutta teemaa, jotka eivät suoraan sopineet mihinkään muualle. Kiusaamisen lopettaminen ja anteeksipyyntö (teema 16) oli mainittu KiVa Koulu ja koulun omaa kiusaamisen vastaista suunnitelmaa käyttävien lasten toimesta lähes yhtä usein (3/1). Teema 17, jossa esitettiin, että kiusaaja, kiusattu, opettaja ja vanhemmat puhuvat asian selväksi sai molemmilta kolme mainintaa.

Toiseen tutkimuskysymykseen, millä tavoin KiVa Koulu -ohjelmassa mukana olleiden koululaisten kiusaamisen ratkaisutavat ovat erilaisia kuin niiden, jotka eivät ole olleet ohjelmassa mukana, ei löytynyt yksiselitteistä vastausta. Kiusaamisen ratkaisutavat KiVa Koulu ja koulun omia kiusaamisen vastaisia suunnitelmia käyttävillä oppilailta ovat hyvin samanlaisia. Erot ovat pieniä ja ennemminkin korostuu se, miten samanlaisia teemoja eri kouluista on vastauksiin noussut.

KiVa Koulu ei eroa ainakaan tämän tutkimuksen perusteella koulun omia kiusaamisen vastaisia suunnitelmia käyttävistä kouluista, kiusaamisen ratkaisutapojen suhteen. Tämä kertoo todennäköisesti siitä, että opettajilla on kiusaamisesta jo paljon tietoa ja erilaisia hyväksihavaittuja keinoja kiusaamisen ennaltaehkäisemiseksi ja kiusaamistapausten selvittämiseksi käytetään koulujen arjessa.

7.5 Kiusaamisen ratkaisutapojen erot tutkimukseen osallistuneiden koulujen välillä

Kolmas tutkimuskysymys pyrkii selvittämään kiusaamisen ratkaisutapojen eroja tutkimukseen osallistuneissa kouluissa. Tutkimuksessani mukana olleet luokat olivat erikokoisia. Niitä oppilaita, jotka eivät saaneet kotoa lupaa osallistua tutkimukseen tai jotka olivat sairaana tai muista syistä poissa koulusta tutkimuspäivänä oli myös varsin monta (taulukko 1, kpl 6.4). Lisäksi jätin kuusi tekstiä pois analyysivaiheesta, koska ne eivät vastanneet annettuun kysymykseen. Nämä syyt lisäsivät ennestään eri kouluista saatujen vastausmäärien eroja. Taulukossa 8 on eriteltyinä, mistä kouluista on tullut eri teemaotsikoiden alle sopivia mainintoja kiusaamisen ratkaisutavoista.

TAULUKKO 8: Eri koulujen vastaukset eriteltyinä sen mukaan, montako mainintaa eri teemat ovat saaneet. Teemat taulukoissa 5 (kpl 7.1) ja 7 (kpl 7.4).

Teeman nro	KiVa Koulu			Muut			Yhteensä 85
	Freinet 15 vastaajaa	Kodisjoki 10	Kourujärvi 14	Eurajoki 21	Pyhämaa 10	Nanu 15	
1	3	5	2	6		4	20
2a						1	1
2b		1			1	1	3
2c					1		1
3a	1	1	1			3	6
3b	1						1
3c			1				1
4	8	4	9	5	2	7	35
5					1	2	3
6				1			1
7	2	1	1	1		2	7
8	5	3	4	5		2	19
9	4	2	1	5	2	1	15
10			1				1
11	1		1	2	2	1	7
12		1	1		1		3
13	1	2	1	3		3	10
14			1		1		2
15	1				1		2
16	1	2		1			4
17	1	2		1		2	6

KiVa Koulua toteuttavien Freinetkoulun ja Kourujärven koulun neljänsistä luokista oli tullut lähes yhtä monta vastausta (15/14). Samoin koulun omaa kiusaamisen vastaista suunnitelmaa käyttävästä Nanun koulusta on tullut 15 vastausta. Näitä kouluja voi siis pitää vertailukelpoisina keskenään vastausten määrän perusteella.

Freinetkoulussa, Kourujärven koulussa ja Nanun koulussa teema 1 (opettaja puuttuu ja ratkaisee tilanteen puhumalla koulussa) saa mainintoja 3/2/4 kertaa. Pieniä eroja näkyy teemojen 2 ja 3 kohdalla (teemat taulukossa 5, kpl 7.1). Vain Nanun koulun oppilaat ovat viitanneet kaksi kertaa siihen, että opettaja ilmoittaisi kiusaamisesta vanhemmille, jotka ratkaisisivat asian. Näiden kolmen koulun oppilaat ovat vastanneet, että opettaja ilmoittaisi kotiin kiusaamisesta 2/2/3 kertaa. Nämä teemat on saanut vain vähän mainintoja eri kouluilta.

Teemoissa 4 ja 5 Nanun koulun oppilaat olivat maininneet, että kiusaamisesta voi kertoa myös välituntivalvojalle. Freinetkoulun ja Kourujärven koulun oppilaat ovat

kirjoittaneet, että kiusaamisesta voi kertoa jollekin koulun opettajista. Yleisesti oppilaat tarkoittivat tällä juuri omaa opettajaa (taulukko 6, kpl 7.2). On kuitenkin huomioitava, että välituntivalvoja on yleensä joku koulun opettajista.

Teemat 8 ja 9 ovat saaneet lukumääräisesti paljon mainintoja. Eri koulujen oppilaat ovat melko tasaisesti maininneet voivansa puolustaa kiusattua (teema 8). Kiusaajalle puhuminen (teema 9) on myös mainittu useasti, mutta kuitenkin harvemmin, kuin kiusatun puolustaminen. Oppilaiden antamat vastaukset ovat ainakin asennetasolla oikealla suunnalla.

Eri kiusaamisrooleista tärkeintä on vaikuttaa niihin oppilaisiin, jotka kannustavat kiusaajaa ja niihin, jotka puolustavat uhria. Kiusaajan ja kiusatun voi olla vaikea muuttaa käyttäytymistään. Kiusaaminen on ryhmäilmiö ja muut luokan oppilaat yhdessä pystyvät lopettamaan kiusaamisen oikeilla toimilla. (Kärnä et al. 2010, 263, 279.) Kiusaajan kannustajia pitäisi rohkaista olemaan jatkamatta toimintaansa ja muuttamaan sitä kiusaamista vastustavaksi. Uhrin puolustaminen ja kiusaajan tekojen tuomitseminen auttavat kiusaamisen ennaltaehkäisemisessä tai jo alkaneen kiusaamisen lopettamisessa.

Erilaiset rangaistukset (teema 13) mainitaan kolmessa tutkimuksessa mukana olleessa samankokoisessa luokassa 1/1/3 kertaa. Teema 17, kiusaaja, kiusattu, opettaja ja vanhemmat puhuvat asian selväksi näkyvä Freinetkoulun vastauksissa kerran, Kourujärvellä ei kertaakaan ja Nanusta tulleista vastauksista kahdesti.

Tähän tutkimukseen osallistuneiden koulujen oppilaat mainitsevat erilaisia kiusaamisen ratkaisutapoja tasaisesti. Selkeitä koulujen välisiä eroja kiusaamistilanteiden ratkaisutavoissa ei siis ole. KiVa Koulua ja koulun omia kiusaamisen vastaisia suunnitelmia käyttävien koulujen oppilaiden vastauksissa näkyvät samanlaiset tavat ratkaista kiusaamistilanteet.

Koska aineisto on kerätty eläytymismenetelmällä, on varsin hyödyllistä katsoa, ohjasivatko kehyskertomusvariaatiot lasten kirjoittamien tarinoiden kulkua. Oletettavissa on, että oppilaiden oli helpointa vastata ensimmäiseen kehyskertomusvariaatioon, jossa kysyttiin miten opettaja voi ratkaista asian. Kyseisessä kehyskertomuksessa oli jo mainittu luotettava ja yleisesti koulun asioita hoitava

aikuinen. Lasten omia keinoja kiusaamistilanteiden selvittämiseen tuli mitattua kehyskertomuskysymyksillä 2 ja 3, miten oppilas itse ja miten muut lapset yhdessä voivat ratkaista asian. Eniten hajontaa kiusaamistilanteiden ratkaisuehdotuksiin toi kehyskertomus 4, miten vanhemmat voivat ratkaista asian (taulukko 9).

TAULUKKO 9: Erittely siitä, minkä eri teemojen alle sopivia kirjoituksia eri kehyskertomusvariaatiot ovat tuottaneet. Teemat taulukoissa 5 (kpl 7.1) ja 7 (kpl 7.4).

Teeman nro	Kehyskertomus 1 23 vastaajaa	Kehyskertomus 2 23 vastaajaa	Kehyskertomus 3 21 vastaajaa	Kehyskertomus 4 19 vastaajaa	Yhteensä 85
1	18			2	20
2a	1				1
2b	2	1			3
2c	1				1
3a	6				6
3b	1				1
3c				1	1
4	2	15	15	3	35
5		2	1		3
6		1			1
7		2	3	2	7
8		9	10		19
9		8	7		15
10				1	1
11				7	7
12				3	3
13	6	1	1	2	10
14				2	2
15				2	2
16	2	1		1	4
17	2	1	1	2	6

Kehyskertomus 1 oli tuottanut eniten opettajajohtoisia kiusaamistilanteiden ratkaisutapoja. Kehyskertomusten 2 ja 3 vastauksissa näkyvät lasten omat mahdollisuudet puuttua kiusaamiseen (teemat 8 ja 9). Kiusatun puolustaminen ja kiusaajalle puhuminen näkyivät hieman useammin KiVa Koulu -ohjelmaa käyttävien oppilaiden sekä Eurajoen keskustan koulun vastauksissa (taulukko 8). Huomionarvoista on, että lapset katsoivat parhaiten voivansa auttaa kiusattua kertomalla asiasta opettajalle (teema 4).

Kehyskertomus 4 tuntui lasten mielestä todennäköisesti vaikeimmalta. Erilaisia toimintaehdotuksia kiusaamistilanteessa tuli paljon ja ainoastaan teema 11, vanhemmat

ilmoittavat koululle kiusaamisesta oli saanut useamman maininnan (7). Vanhemmat voivat oppilaiden mielestä auttaa parhaiten lapsiaan ilmoittamalla kiusaamisesta koululle, jossa asia hoidetaan.

”Vanhemmat voivat ratkaista asian siten että soittavat koululle ja kertovat miten lasta kiusataan. Sitten koulun opettajat selvittävät asian.” (teksti 89, kehyskertomus 4, teema 11)

Tämä oppilailtakin tuleva ajatus siitä, että jos kiusaaminen on vanhempien tiedossa, heidän pitää ilmoittaa siitä koululle, on samassa linjassa vanhempien tutkimusten kanssa. Jo Bergenin tutkimuksessa 1980-luvulla vanhemmat olivat mukana kiusaamisen vähentämisessä hyvin tuloksin. Vanhempien roolina on lähinnä olla esimerkkinä lapselleen muun muassa erilaisissa konflikti-tilanteissa. Vanhemmat eivät saisi myöskään suojella lapsiaan liikaa elämän pettymyksiltä. Toimiva keskusteluyhteys vanhempien ja lasten välillä rohkaisee lapsia kertomaan koulussa tapahtuneesta kiusaamisesta vanhemmille. Vanhemmilla on velvollisuus ilmoittaa koululle kiusaamisesta, joka kohdistuu omaan tai jonkun muun lapseen. Luokan opettajalla on paras tuntemus oppilasryhmän dynamiikasta ja rooleista ja näin ollen hänellä on parhaat mahdollisuudet puuttua koulussa tapahtuvaan kiusaamiseen. (Salmivalli 2010, 32–33, 92–96.)

Taulukossa 4 (kpl 6.4.2) on tiivistettynä se, mitä opettajat kertoivat omien koulujensa kiusaamisen ratkaisutavoista. Kodisjoen koulun opettaja kertoi, että KiVa Koulu -ohjelman mukaisia kiusaamistilanteiden selvittelyjä ei ole tarvinnut tehdä. Kodisjoelta tulleista kymmenen vastauksen joukossa on kuitenkin mainittu viisi kertaa teema 1, opettaja puuttuu ja ratkaisee tilanteen koulussa. Teema 4, oppilaat kertovat jollekin koulun opettajalle kiusaamisesta, on mainittu neljästi. Oppilailla näyttäisi olevan myös omia keinoja puuttua kiusaamiseen, kiusatun puolustaminen on mainittu kolme kertaa ja kiusaajalle puhuminen kaksi kertaa (teemat 8 ja 9). Kymmenen oppilaan vastauksissa on mainittu myös kiusaamisen lopettaminen ja anteeksipyyntö sekä kiusaajan, kiusatun, opettajan ja vanhempien yhteinen kokoontuminen asian selvittämiseksi, molemmat kaksi kertaa (taulukko 8).

Pieneksi luokaksi Kodisjoella opettajajohtoisia selvitystapauksia on varsin paljon. Kyse saattaa olla siitä, että oppilaat eivät ole puhuneet systemaattisesta kiusaamisesta vaan lähinnä koulupäivän aikana sattuneista riidoista. Jos kyse kuitenkin on varsinaisista kiusaamistapauksista, koululla käytössä oleva KiVa -ohjelma kannattaisi ottaa tehokkaaseen käyttöön.

8 POHDINTA

8.1 Tulosten yhteenveto

Oppilaille kiusaaminen ei ole ongelma vain koulussa, vaan se vaikuttaa kaikkiin heidän lähellään oleviin ihmisiin. Koulukiusaaminen vaikuttaa uhriinsa aina ja näkyy vielä vuosien päästä, jollei koko loppuelämän. Kiusaamisen uhri ei myöskään ole ainut, joka kärsii tilanteesta. Kiusaaminen koskettaa kiusatun perhettä ja luokassa tapahtuva kiusaaminen vaikuttaa tavalla tai toisella kaikkiin ryhmän jäseniin. Kiusaaminen on kehityksellinen riski myös kiusaajalle. Syyllisyys on yleinen tunne kaikilla osapuolilla.

Tässä tutkimuksessa löytyi oppilaiden mainitsemina 17 erilaista kiusaamisen ratkaisemistapaa. Kiusaamisen ratkaisutavat olivat hyvin samanlaisia KiVa Koulu -ohjelmaa ja koulun omia kiusaamisen vastaisia suunnitelmia käyttävien koulujen oppilailla. Uhrin puolustaminen ja kiusaajalle puhuminen olivat keinoja (kpl 7.4 ja 7.5), joita oppilaat mainitsivat kokeilevansa ennen kuin kertovat opettajalle. Oppilaat pitivät parhaimpana ratkaisuna kiusaamistilanteisiin opettajalle kertomista (taulukko 7, kpl 7.4).

Kehyskertomus 2:ssa kysyttiin, miten oppilas itse voisi ratkaista kiusaamistilanteen. Eri koulujen kolmas- ja neljäsluokkalaisten mukaan kiusaamistilanteet kouluissa ratkaistiin hyvin samoilla tavoilla. Usein mainittuja oppilaista lähtöisin olevia kiusaamisen ratkaisemistapoja olivat seuraavat: muut oppilaat puolustavat kiusattua (teema 8) tai vetoavat kiusaajaan, kiusaamisen lopettamiseksi (teema 9). Kaikkein eniten mainintoja saanut kiusaamisen ratkaisemiskeino oppilaiden mainitsemana oli kiusaamisesta kertominen jollekin koulun opettajalle, joka hoitaa asian (teema 4).

”Voisin välitunnilla katsoa kuka kiusaa ja mennä puhumaan hänen kanssaan. Jos se ei auta minä puolustan. Jos sekään ei auta kerron opettajalle.” (teksti 34, kehyskertomus 2, teemat 9, 8 ja 4)

”Voin puolustaa häntä. Voin kertoa jollekin opettajalle.” (teksti 80, kehyskertomus 2, teemat 8 ja 4)

Kuten tutkimuksessani tuli ilmi, kiusaamistilanteet ratkaistiin aikuisten, yleensä oman opettajan johdolla. Kiusaamistilanteiden ratkaisemiseen käytettiin puhumista, joko kiusaajan tai kaikkien asianosaisten ja lähipiirin kesken. Oppilaiden teksteistä löytyi monenlaisia rangaistusehdotuksia kiusaajalle annettavaksi, joko heti kiusaamisen tultua ilmi tai jos kiusaaminen ei tunnu loppuvan.

Tämän tutkimuksen mukaan kiusaamistilanteet vaativat aikuisen varhaista puuttumista, koska lapsilla oli heidän omien raportointiensa perusteella hyvin vähän omia keinoja vaikuttaa kiusaamiseen (kpl 3.4 ja 3.5). Nämä tulokset ovat linjassa myös aiempien tulosten kanssa. Aikuisten pitää puuttua kiusaamiseen ajoissa ja riittävän laajasti, jotta siihen voitaisiin vaikuttaa (Wei & Huang 2005, 100). Tämän tutkimuksen aineistoa tulkiten voisi sanoa, että oppilaan lähellä olevat aikuiset, erityisesti oma opettaja oli vastuussa kiusaamisen ennaltaehkäisystä ja kiusaamistilanteiden ratkaisemisesta sekä KiVa Koulua että koulun omia kiusaamisen vastaisia suunnitelmia käyttävien oppilaiden mielestä.

Edellä mainittu tulos siitä, että lapset kertovat kiusaamisesta usein opettajalleen, vahvisti tässä työssä esiteltyjen aiempien tutkimusten tuloksia. Eri kiusaamisen vastaiset ohjelmat, muun muassa australialainen Friendly Schools -ohjelma opettaa, että kiusaamisesta pitää aina kertoa aikuiselle. KiVa Koulun mukaan oppilas yrittää ensin itse lopettaa kiusaamista, mutta kertoo sitten opettajalle asiasta. Esimerkiksi Friendly Schools-, Askeleittan- ja KiVa Koulu -ohjelmat puhuvat sosiaalisten ja tunnetaitojen opettamisesta koulukiusaamisen ennaltaehkäisemiseksi. Ilmitulleet kiusaamistapaukset vaativat kuitenkin aikuisen varhaista puuttumista (kpl 3.3, 3.4 ja 3.5).

Koulukiusaamiseen tulisi vaikuttaa samanaikaisesti useilla eri tasoilla. *Koulun tasolla* opettajat voivat antaa oppilaille tietoa kiusaamisesta, esimerkiksi koko ryhmän kesken asiasta keskustelemalla sekä erityisesti ottamalla puheeksi kiusaamista sivusta seuraavat oppilaat, ulkopuoliset. Jokaisen on hyvä olla tietoinen siitä, miten ulkopuoliset voivat vaikuttaa kiusaamiseen. Ulkopuoliset voivat esimerkiksi tukea kiusattua ja heitä kannustetaan kertomaan havaitsemastaan kiusaamisesta aikuiselle. *Luokan tasolla*

harjoitellaan ryhmätyötaitoja esimerkiksi erilaisin yhteisin projektein. Oppilaille opetetaan myös miten toimia, jos tulee kiusatuksi. Kiusaaja pyrkii saamaan kiusatun reagoimaan jollakin tavoin kiusaamiseen, esimerkiksi pelkäämään tai itkemään ja jos se ei onnistu, on todennäköistä, ettei kiusaaja yritä toista kertaa. *Yksilötasolla* kiusatun on saatava kaikki mahdollinen tuki koulun aikuisilta ja kiusaajalle tehdään selväksi, että kiusaamisen on loputtava. Myös vanhemmat otetaan keskusteluun mukaan. *Vanhempien* pitää myös saada tietoa kiusaamisen vastaisista ohjelmista ja heitä pitää kannustaa kertomaan koululle kaikesta tietoonsa tulleesta kiusaamisesta. (Whitted & Dupper 2005, 171–172.) Nämä, KiVa Koulu -ohjelmassakin esiintyvät, neljä eri tasoa kiusaamisen vastaisessa työssä antoivat perusteet kehyskertomusvariaatioissa esiintyville opettajalle, lapselle itselleen, muille lapsille yhdessä ja vanhemmille.

Edellä mainitut tasot kiusaamisen torjunnassa, ryhmähengen luomisessa ja oppilaan itsetuntemuksen tukemisessa ovat osa opettajan työtä. Kiusaamisen vastaisten ohjelmien tukea tarvitsevat siis myös opettajat. Luokassa, jossa ryhmähenki on hyvä, eikä kiusaamista suvaita, myös oppiminen on tehokkaampaa.

Kirjallisuuskatsauksessa esitellyt peruskäsitteet, kuten kiusaaja ja kiusattu, kiusaamisen vaikutukset koko luokkayhteisöön ja erilaiset kiusaamisen vastaiset ohjelmat ovat olleet pohjana tälle tutkimukselle. Kehyskertomusten alustukset ohjasivat oppilaiden vastauksia, mutta koulukiusaaminen on myös aihe, joka koskettaa jokaista koululaista ja koulussa työskentelevää jollakin tavalla. Näin ollen erilaiset kiusaamiseen liittyvät termit olivat yleisesti lasten tiedossa, mistä kertoo se, että isosta aineistosta löytyi vain kaksi selkeästi muista vastauksista poikkeavaa tekstiä, joita esitellään seuraavassa.

Kehyskertomus 3:ssa kysyttiin, miten muut lapset yhdessä voivat ratkaista kiusaamistilanteen. Tyypillinen oppilaiden antama vastaus tähän oli, että muut oppilaat puolustavat kiusattua (teema 8). Seuraavassa esimerkissä oppilas kirjoittaa, ettei sanoisi opettajalle kiusaamisesta, koska kiusaaminen pahenee sen jälkeen. Yleisesti muut kehyskertomus 3:seen vastanneet oppilaat mainitsivat monia eri kodin ja koulun aikuisia, joille kiusaamisesta voi kertoa. Kukaan muu ei myöskään kirjoittanut, että asiasta kertominen pahentaisi tilannetta.

”He (muut lapset) voivat mennä auttamaan kiusattua. Myös häntä kuunteleminen on tärkeää että tietää, miksi häntä kiusataan. Sen jälkeen voi ilmoittaa asiasta opettajalle. Sen jälkeen yleensä kiusaus pahenee joten itse en sanoisi opettajalle.” (teksti 7, kehyskertomus 3, teema 8)

Kehyskertomus 1:ssä etsittiin vastausta siihen, miten opettaja voi ratkaista kiusaamistilanteen. Usein toistuneen vastauksen mukaisesti opettaja puuttuu ja ratkaisee tilanteen puhumalla koulussa (teema 1). Tämä on myös seuraavassa esimerkissä selkeästi esillä. Jälkimmäinen lause: kiusaajat antavat anteeksi kiusatulle, on sen sijaan vaikeampi tulkita. On mahdollista, että kyse on oppilaan kirjoitusvirheestä.

”Opettaja voi käskää oppilaita lopettamaan kiusaamisen. Ja kiusaajat antaa anteeksi kiusatulle.” (teksti 45, kehyskertomus 1, teema 1)

Lapsia rohkaistaan kertomaan kiusaamisesta aina aikuiselle. Tutkimukseni aineistosta myös näkyi, miten monet oppilaat kehyskertomuksen kysymyksestä huolimatta kertoisivat kiusaamisesta heti opettajalle ja odottivat tämän hoitavan asian (taulukko 9, kpl 7.5). Tämä kertoo oppilaiden luottamuksesta aikuisiin sekä kiusaamisenvastaisten ohjelmien tarpeesta. Koulun ja kodin aikuisten on tärkeää osata toimia yhdessä aina samanlaisin tavoin kiusaamisen ennaltaehkäisemiseksi ja pysyä aikuisina vaikeidenkin kiusaamistilanteiden selvittämisessä. Kiusaamista ennaltaehkäisee jo se, että oppilaat tietävät, että kiusaamiseen puututaan aina samalla tavoin.

8.2 Aineistonkeruun haasteet

Jokaisessa tiedonkeruumenetelmässä on negatiivisetkin puolensa. Eläytymismenetelmää tulisi käyttää varovaisesti, varsinkin jos ihmisen pitää jatkaa itselleen epämieluisaa tarinaa. Esimerkkinä tutkija, joka keräsi aineistonsa käyttämällä omia lentopallojoukkuekavereitaan tarinan jatkajina. Pelaajat joutuivat kuvittelemaan tilanteen, jossa he olivat hävinneet tärkeän pelin ja kirjoittamaan sen syistä. Tämän jälkeen joukkue tosiaan hävisi seuraavan pelin, vaikka se ei ollut odotettavissa. On mahdollista, että häviämisen mahdollisuuden ajattelu ja syiden pohdinta vaikuttivat peliin alitajuisesti. (Eskola 1988, 242–243.)

Olin tietoinen aiheeni herättämistä tunteista ja pyrin kirjoittamaan kehyskertomusvariaatiot niin, että oppilas ei eläytyisi tarinan vuoksi kiusatun asemaan. Yritin asettaa eri kehyskertomuksissa oppilaan vahvaan rooliin, kun kysyin miten eri toimijat voisivat ratkaista kiusaamistilanteen. Jo sanana kiusaaminen on kuitenkin niin merkitsevä, että se toi omat vakavat kiusaamiskokemukset mieleen yhdelle vastaajista. Monessa oppilaiden kirjoittamassa tekstissä kuvailtiin lisäksi erilaisiin riitoihin liittyviä tilanteita. Voisiko kiusaamista siis tutkia esimerkiksi eläytymismenetelmän avulla ilman, että käyttää sanaa kiusaaminen?

Aineiston kokoamisessa oli omat haasteensa. Minulla oli vaikeuksia löytää tarpeeksi kouluja, jotka halusivat mukaan tutkimukseen. Mukaan lähteneiden koulujen sovittuina aineistonkeruupäivinä minua odotti uusi yllätys: niiden oppilaiden suhteellisen runsas määrä, jotka eivät olleet saaneet vanhemmiltaan lupaa osallistua tutkimukseen (taulukko 1, kpl 6.4). Koulukiusaaminen tutkimuksen aiheena on arka, eivätkä koulut tai vanhemmat mahdollisesti halua ottaa riskiä, että koulukiusaamisen tutkiminen pahentaisi ongelmaa.

Koulukiusaamisesta puhuminen voi olla epämiellyttävä kokemus eri henkilöille, erilaisista syistä. Asiasta ei kuitenkaan voi vaieta vain sen takia, että jollekin voi tulla paha mieli. Tärkeää onkin, kuinka asiat tuodaan esille. Lasten omien vaikutusmahdollisuuksien korostaminen ja turvallisten aikuisten läsnäolo helpottavat tilannetta. Aineistonkeruutilanteiden lopuksi purin tilannetta puhumalla eri kehyskertomusvariaatioista ja sen tärkeydestä, että kiusaamisesta kerrotaan aikuiselle. Aineistoa sain lopulta kerättyä riittävästi. Ajankohta tälle tutkimukselle oli hyvä, koska kouluja, jotka eivät käytä KiVa Koulu -ohjelmaa löytyy vielä.

Eläytymismenetelmällä kerätyn aineiston ja laadullisen tulkinnan etuna on se, että tutkija voi etsiä aineistosta itseään kiinnostavia asioita. Tässä työssä olen ottanut eläytymismenetelmällä kerätystä aineistosta hyödyn irti ja olen tarkastellut asiaa useammalta kannalta. Olen sekä laskenut aineistosta esiin tulleita teemoja ja sitä, kuinka monta kertaa ne on mainittu että nostanut erilaisia oppilaiden tekstejä esiin suorina aineistolainauksina.

Olen pyrkinyt esittämään runsaasti suoria aineistolainauksia, jolloin lukija voi pohtia olisiko laittanut tekstit samojen teemaotsikoiden alle kuin minä. Suorat lainaukset tuovat myös hyvin esiin erilaiset sävyt vastauksissa. Niitä on mahdotonta taulukoida niin, että kaikki tulisi huomioon otetuksi.

Mahdollisimman hienojakoisella teksteistä nousseiden aiheiden teemoittelulla olen tavoitellut tulosten siirrettävyyttä. Sitä, että tulokset olisivat päteviä laajemminkin mittakaavassa. Aineisto on määrällisesti riittävän suuri, mutta varsinaisia eroja tutkimuksessa mukana olleiden koulujen välille ei syntynyt, koska eri koulujen kiusaamisen ennaltaehkäisy ja ratkaisutavat ovat niin lähellä toisiaan.

Opettajilta kysymällä selvisi, että tässä tutkimuksessa mukana olleista kouluista kaksi kolmesta käytti KiVa Koulua omalle koululle sovellettuna. Minulla ei ollut mahdollisuutta tutkia useampia KiVa Koulua ”puhtaana” käytettäviä luokkia, koska niitä ei tähän tutkimukseen löytynyt. Koulun omaa kiusaamisen vastaista suunnitelmaa käytävillä kouluilla oli olemassa suunnitelmat kiusaamistapausten varalle, mutta opettajat mainitsivat, että tilanteet hoidettiin tapauskohtaisesti (taulukko 4, kpl 6.4.2).

8.3 Tutkimustuloksista koulun arkeen

Tietäminen ei riitä, vaan on myös käytettävä tietoa;

ei liioin tahtominen, vaan on myös toimittava.

Goethe 1951, 82

Oppilaat eivät teksteissään puhu kiusaamisen ennaltaehkäisystä. Lähes jokainen oppilas tuntuu kuitenkin tietävän, miten kiusaamistapaukset selvitetään. Jo tämä seikka tuo varmasti turvallisuutta arkipäivään. Kiusaamiseen puututaan. Seuraavassa lainauksessa oppilas on vastannut kehyskertomus 4:seen, jossa kysyttiin, miten vanhemmat voivat ratkaista kiusaamistilanteen. Vaikka valtaosa tunnistaa kiusaamiseen liittyvät käsitteet, kyseinen oppilas vastasi silti, ettei tiedä vastausta. Seuraava lainaus on myös esimerkkinä siitä, miten oppilaat mainitsivat usein, että kiusaamiseen puututaan opettajan toimesta (teema 1).

”... *En tiedä vastausta. Kiusaamiseen puututaan onneksi...*” (teksti 10, kehyskertomus 4, teema 1)

Kiusaamista tapahtuu kaikissa yhteisöissä, joissa ihmiset ovat tekemisissä keskenään. Aikuiset kiusaavat toisiaan työpaikoilla ja kaiken ikäiset lapset tekevät samaa kouluissa. Työnantaja voi kiusata alaisiaan, samoin opettaja oppilaita ja on myös vanhempia, jotka kiusaavat opettajaa. (Hamarus 2008, 35–44.) Opettajien ammattikunta joutuu keskimääräistä useammin väkivallan tai sen uhan kohteeksi kuin muiden ammattien edustajat. Opettajien omaisuudelle voidaan tehdä ilkivaltaa tai he joutuvat henkisen väkivallan uhriksi oppilaiden loukkaavan kielenkäytön takia. (Rantala & Keskinen 2005, 122–123.) Myös perheiden sisällä tapahtuu kiusaamista. Kiusaaminen voi olla henkistä tai fyysistä. Kyseessä on laaja ongelma, joka on osin piilossa.

Opettajat kiusaavat myös toinen toisiaan. Aikuisten keskinäistä kiusaamista työpaikoilla, esimerkiksi kouluissa on tutkittu vain vähän. Samat kiusaamiseen liittyvät roolit ovat näkyvillä työyhteisöissä kuin koululuokissakin. Yhteiskunnassamme tästä on vaikea puhua, koska aikuisia pidetään järkevinä olentoina, jotka eivät lähde kiusaamiseen mukaan. Työpaikoilla vakavan ja jatkuvan kiusaamisen uhreja on 2–6 % työssäkäyvistä. Kaikki yhteisön jäsenet ovat jollakin lailla osallisena kiusaamisessa ja kiusaaminen aiheuttaa huomattavia ongelmia koko työyhteisölle. (Isotalo 2006, 53, 56–57, 106–107.)

Monilla aikuisilla on vääränlaisia asenteita kiusaamista kohtaan. He eivät ehkä ole saaneet apua siihen, kun olisivat sitä tarvinneet ja kiusaaminen saatetaan nähdä jopa lapsuuteen kuuluvana, kasvattavana asiana. Aikuisten pitäisi selvittää ensin oma asenteensa kiusaamista kohtaan, jotta heidän olisi mahdollista vaikuttaa sen vähentämiseen tai poistamiseen omassa elinpiirissään.

Tämän tutkimuksen tulos vahvisti jo aiemmin todettua asiaa: lapset kokivat, ettei heillä ole omia keinoja ratkaista kiusaamistilanteita, vaan he tarvitsevat aikuisten apua. Tämä asia pitäisi ottaa huomioon jo uusia opettajia koulutettaessa, sillä opettajan työhön kuuluu turvallisen ja oppimiselle suotuisan ilmapiirin luominen (kpl 3.5). Opettajat pitäisi tehdä tietoisiksi luokan oppilaiden erilaisista rooleista. KiVa Koulu -ohjelman taustalla on pitkäkestoinen tutkimustyö ja se on osoittautunut toimivaksi. Tulevia

opettajia voisi tutustuttaa KiVa Koulu -ohjelman avulla oppilaiden erilaisiin rooleihin ryhmässä ja antaa konkreettisia ohjeita luokan ryhmyttämisen tueksi sekä kiusaamistapausten ratkaisemiseksi.

Yleisenä harhaluulona on, että kiusaaminen olisi vain kiusatun ja kiusaajan ongelma. Kiusaaminen koskettaa kaikkia luokan oppilaita. Opettajien tulee ottaa huomioon vielä luokkaakin laajempi näkökulma, jos koulukiusaamiseen halutaan puuttua tehokkaasti. Koko koululla on oltava yhteneväiset keinot ennaltaehkäistä kiusaamista ja ratkaista kiusaamistapaukset. Parhaassa tapauksessa vanhemmat ovat tukemassa tätä opettajan ja koulun työtä. (Juvonen & Graham 2004, 234–236.)

Kiusaamisesta puhuminen tekee asian näkyväksi ja konkreettiseksi lapselle ja samalla ehkäisee kiusaamista. Eri kiusaamisen vastaisiin ohjelmiin, itsetuntoa ja ryhmyttymistä tukeviin ohjelmiin sekä koulujen omiin kiusaamisen vastaisiin suunnitelmiin kuuluu olennaisena osana kiusaamisen ennaltaehkäisy. Tämä toteutetaan tekemällä erilaisia ryhmähengen edistämistä tukevia harjoituksia sekä tukemalla lapsen itsetuntemuksen kehittymistä ja omien rajojen asettamista. Oppilaiden toisiinsa tutustuttaminen ja hyvän ryhmähengen luominen ovat pohjana oppimiselle, mikä opettajien on tärkeää tiedostaa.

Jokaisella koululla pitää olla käytössään vähintään koulun oma kiusaamisen vastainen suunnitelma. Hyvän suunnitelman laatiminen vaatii varsin paljon aikaa opettajilta. Jatkossa koulut tulevatkin todennäköisesti siirtymään yhä enemmän valmiisiin kiusaamisenvastaisiin ohjelmiin.

Eri menetelmät toimivat, kunhan koko kouluyhteisö on tietoinen siitä ja menetelmää käytetään säännöllisesti ja johdonmukaisesti. Mikään kiusaamisen vastainen toimintamalli tai -ohjelma ei sinällään ole tehokas, vaan sen tekevät tehokkaaksi koulussa toimivat aikuiset (Salmivalli 2010, 9).

Vaikka kiusaamista on tutkittu jo paljon, siinä riittää pohdittavaa edelleen yhä uusille opettajille ja vanhemmille. Jatkossa koulukiusaamista ja erityisesti KiVa Koulu -ohjelman käyttöä voisi tutkia tarkemmin. Miten KiVa Koulua oikeasti toteutetaan koulujen arkipäivässä ja mitkä ovat sen vaikutukset pidemmän ajan kuluessa? Mielenkiintoista olisi myös tutkia, miten opettajan luottamus kiusaamisen vastaiseen

ohjelmaan ja sen toimivuuteen ja sitä kautta kiusaamisen vastaisen ohjelman käyttöön, vaikuttaa kiusaamisen ilmenemiseen.

Mielestäni on hienoa, että lapset on otettu aktiivisiksi toimijoiksi mukaan kiusaamisen vastaiseen työhön. Päävastuu on silti aikuisilla, joihin lasten on voitava luottaa jokaisessa tilanteessa. Kiusaamisen ennaltaehkäisyyn sekä kiusaamistapausten hoitamiseen pitää suhtautua vakavasti.

LÄHTEET

Cacciatore, R. 2006. Kasvun ja kehityksen aika – kiva opettaa kasvavalle ja kehittyvälle. Teoksessa H. Peltonen & L. Kannas (toim.) Terveystieto tutuksi – ensiapua terveystiedon opettamiseen. Helsinki: Opetushallitus, 94–146.

Cross, D., Hall, M., Hamilton, G., Pintabona, Y. & Erceg, E. 2004. Australia: the Friendly Schools project. Teoksessa P. K. Smith, D. Pepler & K. Rigby (toim.) Bullying in schools. How Successful Can Interventions Be? Cambridge University Press, 187–210.

Eskola, A. 1988. Non Active Role-Playing: Some Experiences. Teoksessa A. Eskola, A. Kihlström, D. Kivinen, K. Weckroth & O-H. Ylijoki. Blind Alleys in Social Psychology. A Search for Ways Out. Alankomaat, 239–311.

Eskola, J. 1991. Eläytymismenetelmän käyttö sosiaalitutkimuksessa – tekninen opas aloittelijoille. Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaalipsykologian laitoksen työraportteja, B:33/1991.

Eskola, J. 2001. Eläytymismenetelmän autuus ja kurjuus. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Jyväskylä: Gummerus, 69–84.

Eskola, J. & Suoranta, J. 2005. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Jyväskylä: Gummerus.

Galloway, D. & Roland, E. 2004. Is the direct approach to reducing bullying always the best? Teoksessa P. K. Smith, D. Pepler & K. Rigby (toim.) Bullying in schools. How Successful Can Interventions Be? Cambridge University Press, 37–53.

Goethe. 1951. Mietelmiä. (suom.) Arti, V. Toinen, lisätty painos. Porvoo-Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Golding, W. 2007. Kärpästen herra. Keuruu: Otava. Alkuperäisteos: The Lord of the Flies. 1954.

Hamarus, P. 2006. Koulukiusaaminen ilmiönä. Yläkoulun oppilaiden kokemuksia kiusaamisesta. *Jyväskylä studies in education, psychology and social research* 288.

Hamarus, P. 2008. Koulukiusaaminen. Huomaa, puutu, ehkäise. Hämeenlinna: Kariston Kirjapaino Oy.

Hamarus, P. & Kaikkonen, P. 2008. School bullying as a creator of pupil peer pressure. *Educational Research*, 50: 333–345.

Harjunoski, R. & Harjunoski S-M. 1994. Kiusanhenki lapsen kengissä. Koulukiusaaminen – haaste kasvattajalle. Juva: WSOY.

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2007. Tutki ja kirjoita. Keuruu: Tekijät ja Kirjayhtymä Oy.

Holmberg-Kalenius T. 2008. Elämää koulukiusaamisen jälkeen. Jyväskylä: Gummerus.

Hunter, S. C. & Boyle, J. M. E. 2002. Perceptions of control in the victims of school bullying: the importance of early intervention. *Educational Research*, 44: 323–336.

Höistad, G. 2003. Irti kiusaamisen kierteestä. Jyväskylä: Gummerus.

Isotalo, P. 2006. Lehtori Janssonin kiusaus. Fenomenografinen näkökulma opettajien käsityksiin opettajien välisen työpaikkakiusaamisen syistä, seurauksista ja ennaltaehkäisystä. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja C, osa 243.

Juvonen, J. & Graham, S. 2004. Research-Based Interventions on Bullying. Teoksessa C. E. Sanders & G. D. Phye (toim.) *Bullying Implications for the Classroom*. Elsevier Academic Press, 229–255.

Kaukiainen, A. 2003. Social intelligence as a prerequisite of indirect aggression. Some manifestations and concomitants of covert forms of aggression. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja B, Humionora, osa 257.

Kaukiainen, A., Salmivalli, C., Lagerspetz, K., Tamminen, M., Vauras, M., Mäki, H. & Poskiparta, E. 2002. Learning difficulties, social intelligence and self-concept: Connections to bully-victim problems. *Scandinavian Journal of Psychology*, 43: 269–278.

Kaukiainen, A. & Salmivalli, C. 2008. KiVa koulu. Vanhempien opas. Opetusministeriö. Kaarina: Painola, T. Nieminen Oy, 2. painos.

Kämppi, K., Välimaa, R., Tynjälä, J., Haapasalo, I., Villberg, J. & Kannas, L. 2008. Peruskoulun 5., 7. ja 9. luokan oppilaiden koulukokemukset ja koettu terveys. WHO – Koululaistutkimuksen trendejä vuosina 1994–2006. Opetushallitus, Terveiden edistämisen tutkimuskeskus ja tekijät.

Kärnä, A., Voeten, M., Little, T. D., Poskiparta, E., Kaljonen, A. & Salmivalli, C. (painossa) A Large-Scale Evaluation of the KiVa bullying intervention program. *Child Development*.

Kärnä, A., Voeten, M., Poskiparta, E. & Salmivalli, C. 2010. Vulnerable Children in Varying Classroom Contexts. Bystanders' Behaviors Moderate the Effects of Risk Factors on Victimization. *Merrill-Palmer Quarterly*, vol. 56, nro. 3: 261–282.

Liiten, M. 2008. Ilmoittautuminen kiusaamisen vastaiseen ohjelmaan keskeytettiin. Helsingin Sanomat 24.11.2008.

Merrell, K. W., Gueldner, B. A., Ross, S. W. & Isava, D. M. 2008. How Effective Are School Bullying Intervention Programs? A Meta-Analysis of Intervention Research. *School Psychology Quarterly*, 23: 26–42.

Mäkelä, N. Keskustelu Rauman Freinetkoulun rehtorin kanssa 30.1.2009.

Olweus, D. 1992. Kiusaaminen koulussa. Helsinki: Otava.

Olweus, D. 2004. The Olweus Bullying Prevention Programme: design and implementation issues and a new national initiative in Norway. Teoksessa P. K. Smith, D. Pepler & K. Rigby (toim.) *Bullying in schools. How Successful Can Interventions Be?* Cambridge University Press, 13–36.

Partanen, P., Karjalainen, S., Savolainen, M., Pirhonen, E-R., Saarsalmi, O., Peltonen, H., Karvonen, J., Kaarenmaa, R., Sissala, T., Kuittinen, J., Kämäräinen, L., Pouta, J., Lahtinen, N. & Nikula, A. 2009. *Oppilaitosten turvallisuus. Työryhmän raportti. Sisäinen turvallisuus. Sisäasiainministeriön julkaisuja 40/2009.*

Perusopetuslaki 21.8.1998/628. 29§ Oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön 13.6.2003/477.

Pikas, A. 1990. *Irti kouluväkivallasta.* Espoo: Weilin+Göös.

Puustinen, M. Matkalla kiusaamisen ytimeen. *Opettaja*, 10.10.2008. nro. 41. 103.vuosikerta. 7–9. (Christina Salmivallin haastattelu)

Rantala, T. & Keskinen, S. 2005. ”Ei meidän koulussa...Eihän?” Opettajat oppilaiden kiusaamina. Teoksessa S. Keskinen (toim.) *Valta, kilpailu ja kiusaaminen opettajan työssä.* Helsinki: Opetus-, kasvatus- ja koulutus-alojen säätiö OKKA, 120–160.

Raskauskas, J. L., Gregory, J., Harvey, S. T., Rifshana, F. & Evans, I. M. 2010. Bullying among primary school children in New Zealand: relationships with prosocial behaviour and classroom climate. *Educational Research*, 52: 1–13.

Roland, E. 1984. *Kiusanteosta toveruuteen. Kouluväkivallan torjuntatapoja.* Helsinki: Otava.

Salmivalli, C. 1992. *Kouluväkivalta ryhmäilmiönä: tyypilliset kiusaamistilanteet, oppilaiden roolit ja luokan statushierarkia.* Turun yliopisto. Psykologia. Pro gradu -tutkielma.

- Salmivalli, C. 1998. Koulukiusaaminen ryhmäilmiönä. Tampere: Gaudeamus.
- Salmivalli, C. 2003. Koulukiusaamiseen puuttuminen. Kohti tehokkaita toimintamalleja. Opetus 2000 -sarja. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Salmivalli, C. 2005. Kaverien kanssa. Vertaissuhteet ja sosiaalinen kehitys. Opetus 2000 -sarja. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Salmivalli, C. 2010. 2. uudistettu painos. Koulukiusaamiseen puuttuminen. Kohti tehokkaita toimintamalleja. Opetus 2000 -sarja. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Salmivalli, C., Karhunen, J. & Lagerspetz K.M.J. 1996. How Do the Victims Respond to Bullying? *Aggressive Behavior* , 22: 99–109.
- Salmivalli, C., Lagerspetz, K., Björkqvist, K., Österman, K.& Kaukiainen, A. 1996. Bullying as a Group Process: Participant Roles and Their Relations to Social Status Within the Group. *Aggressive Behavior*, 22: 1–15.
- Salmivalli, C., Kaukiainen, A., Voeten, M. & Sinisammal, M. 2004. Targeting the group as a whole: the Finnish anti-bullying intervention. Teoksessa P. K. Smith, D. Pepler & K. Rigby (toim.) *Bullying in schools. How Successful Can Interventions Be?* Cambridge University Press, 251–273.
- Salmivalli, C., Kaukiainen, A. & Voeten, M. 2005. Anti-bullying intervention: Implementation and outcome. *British Journal of Educational Psychology*, 75: 465–487.
- Salmivalli, C. & Willför-Nyman, U. 2007. KiVa: ett forskningsbaserat antimobbningsprogram. Teoksessa C. Thors (red) *Utstött – en bok om mobbning*. Pedagogiska magasinets skriftserie. Stockholm: Lärarförbundets Förlag, 81–95.
- Salmivalli, C., Kärnä, A. & Poskiparta E. 2009a. Development, evaluation and diffusion of KiVa, a national antibullying program. B. Doll (toim.) *Handbook of Youth Prevention Science*. Lawrence Erlbaum. Artikkelin sivuja ei saatavilla.

Salmivalli, C., Kärnä, A., & Poskiparta, E. 2009b. From peer putdowns to peer support: A theoretical model and how it translated into a national anti-bullying program. Teoksessa S. R. Jimerson, S. M. Swearer & D. L. Espelage (toim.) *Handbook of Bullying in Schools: An International Perspective*. New York: Routledge. Artikkelin sivuja ei saatavilla.

Salmivalli, C., Poskiparta, E., Tikka, A. & Pöyhönen, V. 2008. *KiVa koulu. Opettajan opas. Vuosiluokat 1–3*. Opetusministeriö. Kaarina: Painola, T. Nieminen Oy, 1. painos.

Salmivalli, C. & Poskiparta, E. 2009. *Avain KiVaan Kouluun. Lyhyt opas KiVa Koulu -ohjelmaan osallistuvalla koululla*. Turun yliopiston psykologian laitoksen tutkimuksesta käytäntöön –julkaisusarja, 1. Opetusministeriö. Kaarina: Painola, T. Nieminen Oy, 1. painos.

Salmivalli, C., Pöyhönen, V. & Kaukiainen, A. 2009. *KiVa Koulu. Opettajan opas alakoulun 4. luokalle*. Turun yliopiston psykologian laitoksen tutkimuksesta käytäntöön –julkaisusarja, 3. Opetusministeriö. Kaarina: Painola, T. Nieminen Oy, 1. painos.

Shariff, S. 2008. *Cyber-bullying. Issues and solutions for the school, the classroom and the home*. Oxon: Routledge.

Siukonen, T. 2010. Kortinpeluukin voi kitkeä koulukiusaamista. *Helsingin Sanomat* 10.2.2010.

Wei, H-S. & Huang, C-K. 2005. Reviewing school bullying research: empirical findings and methodical considerations. *Educational Research Journal*, 16: 69–112.

Whitted, K. S. & Dupper, D. R. 2005. Best Practices for Preventing or Reducing Bullying in Schools. *Children & Schools*, 27: 167–175.

Internetlähteet:

<http://www.kivakoulu.fi> Luettu 23.1.2009.

<http://www.lions.fi/index.php/fi/lions-quest> Luettu 6.4.2010.

<http://www.oaj.fi> Luettu 4.12.2008.

<http://www.peda.net/veraja/urjala/huhti/opo/ylaaste/vertaissovittelu> Luettu 10.5.2010

<http://www.psykologienkustannus.fi/askeleittain/sisalto.html> Luettu 6.4.2010

<http://www.ssf-ffm.com/vertaissovittelu> Luettu 10.5.2010

<http://www.utuonline.fi/sisalto/ajankohtaista/rikoksantorjuntapalkinto.html>

Luettu 7.1. 2010

KiVa Koulun sivujen kautta tilattua, vielä julkaisematonta materiaalia

Salmivalli, C. & Pöyhönen, V. (ei julkaisuvuotta) Cyberbullying in Finland.

Tutkimusluvan kysyminen 3. ja 4.-luokkalaisten vanhemmilta

Tutkimuslupa

Teen Pro gradu -työtä kolmas- ja neljäsluokkalaisten oppilaiden kokemuksista erilaisista koulukiusaamista ehkäisevistä ohjelmista. Kerään aineistoa eläytymismenetelmällä. Oppilaat kirjoittavat vapaan tekstin aiheeseen johdattavan lyhyen alustuksen pohjalta. Aikaa tähän kuluu koulupäivän aikana n. 30 min. Lomakkeissa ei kysytä oppilaiden nimiä.

Palautathan tämän lupalapun maanantaihin X mennessä kouluun ja sitä kautta minulle, vain siinä tapauksessa, että et halua lapsesi osallistuvan tutkimukseen.

Lapsen nimi _____

Vanhemman nimi _____

Ystävällisin terveisin Elina Basten,

luokanopettajaopiskelija

Turun yliopisto, Rauman opettajankoulutuslaitos